

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA



SAJA KOLMEKÜMNE ESIMENE NUMBER : JUULI- AUGUST 2023

SAAL BIENNAAL

21.–31.08.2023
TALLIN

SAAL.EE



HIND 2.80€



9 772346 662013

KANUTI
GILDI
SAAL

Samira Elagoz „Seek Bromance“

SUVI, MIS EI AJA SEGADUSSE

Eesti ajakirjandus armastab nimetada suvekuid „hapukurgihooajaks”, perioodiks, kus riigivalitsemine, avalik elu ja muu oluline vajub justkui letargiasse ning suvemeedia täitub praktikantidega, kellele jagatakse lihtsamaid reporteriuülesandeid. Tegelikuses on see paus muidugi kunstlik, sest ajakirjanikud tahavad ka hinge tõmmata, kuigi elu vuliseb oma intensiivsusega ikka edasi. Suvi, nagu suved ikka, on kõike muud kui mingi tasane tiksumine.

27. juunil lasi prantsuse politseinik sõiduki peatamise käigus Pariisi eeslinnas Nanterre'is maha 17-aastase Naheli. Politsei esialgne versioon juhtunust lükati videotõenditega ümber ja seda, mis laadi rahutused ja protestid Prantsusmaal puhkesid, teate ilmselt juba isegi. Minule, kes ma kolm aastat Pariisis olen elanud, ei tule Prantsuse lõimumispoliitika läbikukkumine üllatusena, nii palju kui seda üldse eksisteerib. Peamiselt 50–70ndatel ehitatud brutalistlike *banlieu*'des (prantsuse vaste magala tüüpi modernistlikele eeslinnadele) elab enamjaolt endistest Prantsuse kolooniatest pärit töölisklass, kelle abikäsi pärast sõda näiteks autotehastes hädasti tarvis oli või kes näiteks Alžeeria vabadussõja järel sadades tuhandetes Prantsusmaale migreerusid. Kuidas selle segregeeritud sotsiaal-urbanistliku eksperimendiga aga edasi minna, kui majandus, tööturg ja demograafia on teinud läbi suure muutuse, seda ei paista viies vabariik kas teadvat või sellega ei taheta tegeleda.

Kuna Mürilehe juulinumbri persooniks on Tallinna Ülikooli osaluskultuuri professor **Katrin Tiidenberg**, kes **Henri Kõivule** antud intervjuus võrdleb sotsiaalmeediat steroidiga ja üldse sellega seonduvaid müüte – filtrimullidest kuni polariseerumiseni – julgelt ümber lükkab, huvitas mind, mis sisu pakub mulle Twitter näiteks märksõna *#frenchriots* all. Seda, miks on toimumas Twitteri-*exodus*, ei olnud pärast nähtud raske mõista. Kogu mulle „kureeritud” sisu oli põhimõtteliselt räägelt parempopulistlik (et mitte öelda -radikaalne) sõim ja viimsepäevakuulutus seoses sellega, kuidas radikaalislamistid on alustanud ülestõusu ja üritavad euroopalikke väärtusi maha põletada. Teine ootuspärane käsitlusviis, mis muidugi rahutuste ja mässudega seoses ikka ja jälle pead tõstab, on see, et need inimesed ei seisa tegelikult ühegi väärtuse ega põhimõtte eest ja selle ilmesutamiseks on siis videod Apple'i kaupluse, mõne autoinsiduse või Zara poe rüüstamisest. Poodide rüüstamine ja rahutused käivad samas ikka käsikäes (meeldib see või mitte), olgu selleks pronksiöö sündmused 2007. aastal või 2011. aastal Tottenhami alguse saanud rahutused.

Ühesõnaga, pidin tükk vaeva nägema, et leida mingitki teistsugust nurka pakkuvaid niididulle ja säutse, mis tekkinud vägivallatsüklike mingisugust analüütilist vaadet pakuks. Tere tulemast digitsaar **Elon Muski** „heasse uude ilma”, kus uueks rusikareegliks paistab olevat „mida rohkem kaootilist sisu, seda parem”. Twitter kui reguleerimata laboris valmistatud supersteroid, mida mustalt turult osta. Samal ajal otsustas Musk ühtlasi piirata postituste hulka, mida platvormi kasutajad saavad päevas lugeda, väidetavalt selleks, et vähendada näiteks OpenAI (ChatGPT emakompanii) andmekaapimist oma keelemuldelite arendamiseks. Kirjeldatud supis kriitilise mõtlemise säilitamiseks tuleb Tiidenbergi sõnul aksepteerida seda, et elame digirikastatud maailmas, kus peame õppima elama tehnoloogiaga koos nii, et tunneme, et meie agentsuse või toimevõimekusega on kõik hästi; et me pole marionetid, keda väntsutatakse – see on see, mida Tiidenberg nimetab „digitehnoloogiaga elamise eneseregulatsioonivõimeks”.

Eri kriisides ja eri platvormide elukaartes karastunud inimestel on küllap see võimekus tõusuteel, eristamaks, missugust sisu mis eesmärkidel luuakse ja ette söödetakse. Tihedalt vahetuvad kriisid ja nende meediakajastus, infooperatsioonid, libaauidised, meemid ja AI loodud kujutised paavstist valges sullejopes on korralik intensiivkursus, mille abiga harjutakse nüüdisaegses digitegelikkuses navigeerima. Keegi ei arva ju päriselt, et **Saddam Hussein** oli OceanGate'i plahvatanud allveelaeva Titan pardal, kuna vastav meem ringlusse läks. Ei mindud ka endast välja, kui jälgiti jaanipäeva aegu Wagneri eraarmee ülestõusu kulgu. Selle tõttu ma ka ei usu, et koroona ja Ukrainas toimuva sõja tõttu tagaplaanil olnud tüüpretoorika, mida Prantsuse rahutustele külge kleebitakse, nii kergesti nakkav on. Ja see väide kehtib ka palju muu kohta.

See suvi ei aja segadusse, sest selleks on vaja midagi enamat. Mürileht lülitub nüüd juulinumbri puhkusežeeimi ja ronib uue lehega kokoonist välja septembris.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja



Foto: Heikki Leis

Mürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbralikku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

Trükikoode
4841 0850

TOIMETUS

Aleksander Tsapov
Henri Kõiv
Mariliis Mõttus
Maia Tammjärvi
Sanna Kartau
Pille Sepp

peatoimetaja
tegev- ja sotsiaaliatoimetaja
elustiili- ja muusikatoimetaja
kirjandus- ja teadustoimetaja
kultuuritoimetaja
keeletõimetaja

aleksander@muurileht.ee
henri@muurileht.ee
mariliis@muurileht.ee
maia@muurileht.ee
sanna@muurileht.ee
pille@muurileht.ee

Makett/kujundus
Illustraatorid

Madis Katz
Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Alana Proosa, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

Fotograafid

KOLLEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID



@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: uudised@muurileht.ee
Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Mürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn
Mürilehele pakke saatess palume märkida aadressaadiks kindlasti „Mürileht”.

KAASAUTORLUSEST

Mürileht ootab kaastõid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palvalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastõõga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Mürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: tellimine@muurileht.ee
Reklaami Mürilehes: muurileht.ee/reklaam

INFO TELLIJATELE

Mürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil tellimine@expresspost.ee.

SISUKORD

BINGO

Suvebingo 2023 [5]

PERSON

Intervjuu Katrin Tiidenbergiga –
Henri Kõiv [6–9]

ÖÖELU

Turvalisema ööelu ABC –
Mariliis Mõttus [11–13]
Esimesed tiirud Tallinna ööbussides –
Sanna Kartau [14–15]

SUBKULTUUR

Gooti subkultuurist –
Indrek Mesikepp [16–17]

POPKULTUUR

Eesti naispopartistide kuvandist –
Lisete Velt [18]

KIRJANDUS

Suur raamatuhoroskoop [19–21]

KULTUUR

Kuidas taaskasutada hinge –
Maria Muuk [24–25]

KESKKOND

Loomaõiguste konverentsist –
Saara Mildeberg ja Kadri Avik [26–27]
Taimepimedusest – *Riin Magnus* ja
Yekaterina Lukina [28–29]

ESSEE

Kaitsetusest nostalgia ees –
Eero Epner [30–31]

ARVUSTUSED

Marjanne van Helvert „Vastutustundlik ees.
Disainiideooloogia ajalugu tuleviku tarbeks” –
Taavi Hallimäe [32]

Dokumentaalfilm „Viimane reliikvia” –
Maara Parhomenko [33]

Näitus „Kui magatud unest saaks midagi
aru? Teosed Prinzhorni ja Kondase keskuse
kollektsioonist” – *Ellise Marie Nögel* [33]

Uued plaadid [35]

Grupinäitus „Loomingulised reaalsused” –
Bohdana Korohod [38]

SKEENE

DJ-ankeet: Solecline [34]
Tõukejõud: Tarmo Sikk [34]

KUNST

Samuel Lehikoinenist –
Sanna Kartau [36–37]

väljavalitud

suvel enne mu kooliminekut
uppus eestis kolm korda rohkem lapsi
kui tavaliselt terve aasta peale kokku
oli erakordselt ilus suvi
rekordiliselt kuum ja kuiv
päevad lõhnasid palderjani ja männisuitsu järele
metsad põlesid
vesi õitses
õhk pudenes pisimastki puudutusest põualiblikateks
naer krabises jalge all teetolmus
kui võidu jõe äärde jooksi
kõhpes
muutus raskeks
nagu isa päikesest pargitud nägu
higilõhn
mustjassinised ploomid
äike
ööd olid ahtad ja avarad
täis kauge külma mere kohinat sügaval kaevu põhjas
akende ette sääsevõrkudeks seatud
pleekinud pitskardinad
kulused ritsikate saagimisest räbalaks
august meelitas vapsikuid tuppa
vajutas nad vastu hõõguvaid lampe tuhaks
päike oli igal hommikul ikka suurem ja punakam
põletas pikapeale taevasse augu
täis sedasama kummalist kutsuvat kohinat
kuni lõpuks saabus september
astrikimbud
hobusesabad
tühjad toonekurepesad
tuul
pihlakamarjades hakkas käärima
läheneva sajandiõpu lääge nukrus
õhtud jäid vaikseks
unenäod hajusid kooljarkava uduks jõe kohale
ja me õppisime esimest korda elus küsimusi kartma
julgemata siiani jahedaile sügishommikul
enestelt pärida
kes tegelikult olid väljavalitud
need
kes pidid minema
või need
kes jäid maha

ohvrituli

me ei mänginud tikkudega
vaid tegime ohvrituld
istusime vastamisi
vana sigala külmal kivipõrandal
silmaid kinni
pihud kokku surutud
palusime isa hingele halastust
kõigi uputatud kassipöegade
õue peale tulnud rästikute
ja marutõbise kähriku eest
korrutasime kurgud kibedaks
loopisime lõkkesse
rannast leitud merikotkasule
alles hoitud piimahambad
ema kuldõrvarõngad
põskedel hõõgumas lootus
ehkki südameis teadsime
et meie tuli on liiga väetike
ohvrid liiga tühised
et suitsuvingki ei suuda peita
isa kätele kleepunud surma lõhna

**

vihm mäletab
metsa ja mulda ja mind
mu poriseid põlvi
ja õitsevad küüsi
sõrmed seeneniidistik segamini
otsimas otsimas midagi

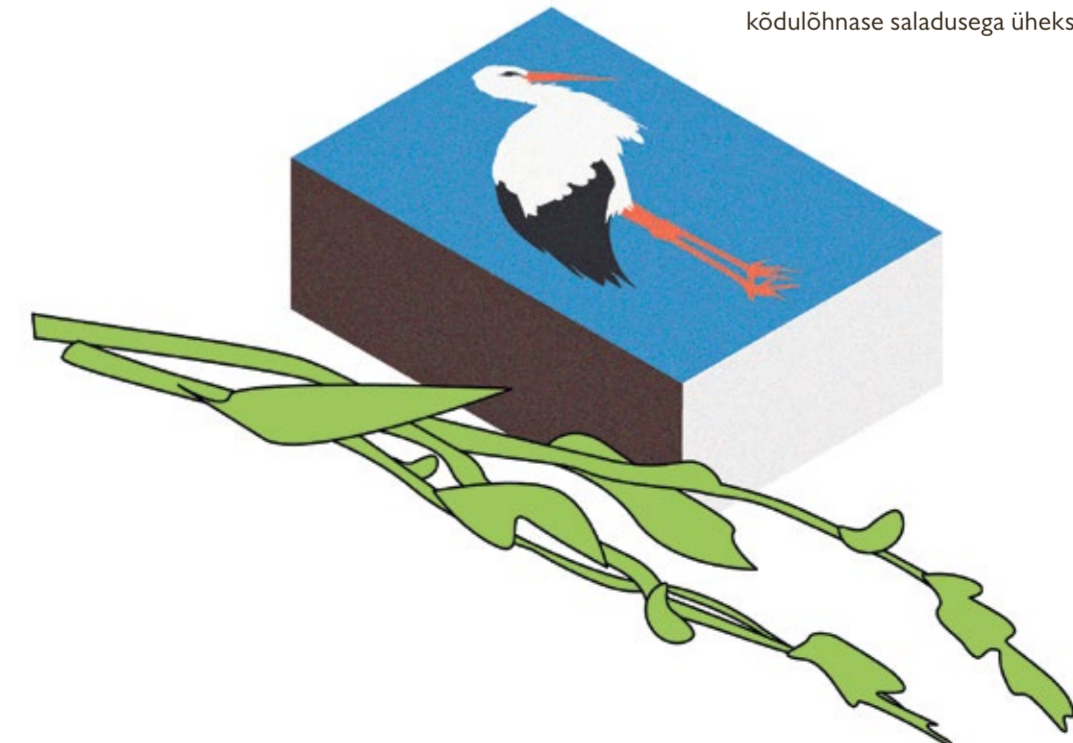
vihm mäletab
voolab mööda mu põski
kogun ta pihkudesse
püüan meenutada
juuri janu
millegi suure ja püha lähedust

vihm mäletab
hülgab mu käed
kaob varvaste vahele
saab jälle metsa ja mulla
mu lapsepõlve
kõdulõhnase saladusega üheks



Foto: erakogu

Janika Läänemets on
luuletaja ja mäluilpnik.



Illustratsioon: Ann Pajuväli

Foto: Bruce Mars / Unsplash



KADUVIK IDUFIRMADE PILVITU TAEVAS

ERR kirjutas eelmise nädala alguses, et investorite süvenev ettevaatlikkus sunnib kohalikke *start-up*'e rihma pingutama, mis mõnel juhul tähendab teadlikult aeglasemat kasvu, mõnel juhul vähemat stabiilsust ja töötajate koondamist. Intervjueeritud ettevõtjad viitasid selgele usule, et paremad kvartalid tulevad peatselt. Seega on parim strateegia oodata ära mõnusat, produktisõbralikumate aegade saabumise. Ka tehnoturuga lipulaeval Ameerika Ühendriikidel ei lähe paremini. Sealne 2023. aasta esimene kvartal,

nagu kirjutab Bloomberg, oli VC-firmade investeringute mõttes aeglaseim 2020. aasta algusest saati, kui käivitus pandeemiast põhjustatud virtuaalbuum. Popis ja noortepärase *outfit*'is kapitalismi suhtes ambivalentseid või isegi skeptilisi tundeid jagavate hulgas võivad säärased uudised rõõmu põhjustada. Ehk tähendab hallide pilvemassiivide saabumine seda, et jagatud probleemidele huvitavate lahenduste loomise järel ei ole esimene impulss kohe selle lahenduse erastamine.

KÜMMET KÜSIMUST ESIMESKSI MATKAKS



Küsis **Madis Katz**,
matkaentusiast

1. Mida ma kogeda tahan?
2. Mida ja kuidas ma söön?
3. Kuidas ja kus ma ööbin?
4. Kül, tuul, vihm, päike, märg maa?
5. Kuidas ma orienteerun?
6. Mis võib minna nihu?
7. Kas kõik vajalik mahub ära?
8. Ja matkal endalt aeg-ajalt küsimiseks: siin ja praegu või sotsiaalmeedia ja kuvand?
9. Ja pärast matka küsimiseks: mida ma enda kohta õppisin? Mida ma looduse kohta õppisin?
10. Mis vajaka jäi? Miks?

Foto: Leene Korp

@MUURILEHT KÜSIB



SU PARIM TERVEISOOVITUS?

Säästa jookidelt, larista teraapias

Teadke, et te pole ainsad! Krt

Maga palju

Ära armu!

Ära väldi igavust

Tuleb absoluutselt vältida kõike, kus suhkur sees on (ka mahlasid jmt). Päikest ja palju kõndimist.

Külma-/soojakott ja kinesioleip ASAP võib päästa mõne jäseme. Rüh!

SÖÖ & MAGA

Hakkasin negatiivseid mõtteid paberile kirja panema, aitab ärevuse ja depressiooniga täitsa hästi.



Florian Vahl septembrikuu Mürilehes. Foto: Marri Kiisk



Barbara Lehtna veebruarikuu Mürilehes. Foto: Johanna Remvald




Anna Frank märtsikuu Mürilehes. Foto: Alana Proosa

PORTEEFOTODE PAREMIK

KAADRIS

SUVEBINGO

2023

| | | | | |
|-----------------------------|---|---|---|---|
| Eesti maasikas on kallis | Napp pääsemine suvelavastusest | Sääsk! Puuk! Borreliosis! Borreliosis? | Inflatsioon | Liiv, love, lohh |
| Ratas varastati ära | Arbuus ei ole magus | Vaatan „Barbie’t” ja „Oppenheimerit” ühel päeval | Keegi mu korterit tahab 2.–13. augustiks üürida, odav, vaja toita kassi | Midagi ebaseaduslikku |
| Eau de Toi Toi & Kemmerling | Uinak avalikus ruumis |  | Paljas <i>Homo Kilekoticus</i> | Keeduvorstitunne |
| Päiksekad tagurpidi peas | Viimane aeg küttepuid osta | Hot girl summer jälle | Põllumehed on mures saagi pärast | Mingil terrassil mängib keegi midagi, keegi ei tea, mida ja kellele |
| Kondekas ei tööta | Not guilty pleasure uuest suvebängerist | Bitseps Bituumen <i>Bitcoin</i> | Ei käinud üheski pulmas | Kopp on megalt ees! |



MÕELGEM SOTSIAALMEEDIAST KUI STEROIDIST

Katrin Tiidenberg oskab arvukaid digimaailma kohta levivaid müüte ümber pöörata. Näiteks rääkida sellest, kuidas just noored valdavad suurepäraselt ekraaniaja reguleerimise nippe. Või sellest, kuidas vaimse tervise probleemide allikaks võib olla hoopis vähene digitehnoloogia kasutus. Tema meelisteemadeks on aga seks sotsiaalmeedias ja digihiidude reguleerimine – valdkonnad, mis on omavahel vägagi läbi põimunud.

Intervjuu **Katrin Tiidenbergiga**. Küsis **Henri Kõiv**, pildistas **Kristina Kuzemko**

Juhtus nii, et sotsiaalmeedia praktikate uurijaga saadeti intervjuud tegema Mürilehte toimetuse ilmselt kõige digileigem inimene, kellel pole kunagi olnud nutitelefoni ega Instagrami kontot, kes pole kordagi Twitteris säutsunud ega Tinderis svai-pinud. Ma ei mäleta, et oleksin ka kunagi teinud iseendast selfit, samas kui minu vestluskaaslane huvitus endlistest juba ajal, kui „selfie“ asemel oli kasutusel veel küllaltki vägivaldse kõlaga „self shooting“. See ehk selgitab, miks jõuame tõeliselt oluliste küsimusteni alles intervjuu lõpus, kui on käidud läbi kõik tavalised hirmujutud sõltuvustest filtrimullideni.

Viimati suhtlesime mõned kuud tagasi, kui planeerisime sõltuvuse erinumbrit. Toona vastasid, et pigem võiks kirjutada sellest, miks iga uue tehnoloogiaga kaasneb sõltuvusärevus, mis ei vasta pea kunagi psühholoogide parameetritele sõltuvuse diagnoosimiseks. Kas see on mingisugune levinud põlverefleks, mis loob seoseid uue tehnoloogia ja vaimse tervise häirete vahel?

Tehnoloogia puhul räägitakse sageli, et see toob kaasa moraalise allakäigu, traditsioonilise peremudeli lagunemise, ühiskonna toimimast lakkamise, kapseldumise. Need lood on alati samad, olgu paanika põhjustajaks TikTok, nutitelefoni, arvutimängud, Sony Walkman, televiisor, raadio või romaani lugemine. Ka viimast peeti kunagi väga kahjulikuks. Mõtle, istub kogu aeg nurgas, on kuskil teises maailmas ega hoolitse piisavalt oma pere eest! See on inimeste, mitte tehnoloogia omadus. Me reageerime muutustele ärevuse ja paanikaga. Ja mida rohkem muutub maailm meie ümber, seda väärtuslikumaks muutuvad selgitused, mis vähendavad inimeste ebakindlust. Psühholoogid, kes uurivad eri kallutatusi, on öelnud, et selgituste tõepärasust või rakendatavusest tähtsam on nende võime tekitada turvatunnet. Kui keegi suudab veenvalt ja mustvalgelt öelda, et miski pole kasutamiseks sobilik, sest see mõjub halvasti, siis isegi kui me ei suuda neid soovitusi järgida, on meil ikkagi kuidagi lihtsam ja parem olla. Tegelikult on ju keeruline ja segane, kuid see on väga ebaseksikas sõnum. Kes seda kuulda tahab? Me tajume isegi, et kõik on keeruline.

Kui minna raamatupoodi, siis seal on riulite kaupade teoseid, milles teadlased ja arstid kirjutavad sellest, et sotsiaalmeedia või digitehnoloogia on halb. Kuidas see narratiiv ikkagi nii laialt levinud on, sh nende inimeste seas, kes peaksid ju aru saama, et maailm ongi keeruline?

Mina pole kindlasti see, kes ütleb, et sotsiaalmeedia ja nutitehnoloogia ei põhjusta probleeme. Ma lihtsalt ütlen, et see pole ühemõtteline. Kui väidad teadlasele, et sinu uuring leidis, et kõik on sõltuvuses, siis pälvivad suurema tõenäosusega nii teiste teadlaste kui ka laiema avalikkuse tähelepanu. Võrreldes sellega, kui teed uuringu ja ütled, et me leidsime, et kõik on keeruline. Hädakraaksumine on lihtne viis panna inimesi ennast kuulama. Tekib ennast taastotev ring: kuna ärevus paelub meid, meeldib see teema ka meediale, sellest räägitakse, me kõik loeme selle kohta ja võtame selle narratiivi mingil määral omaks.

Kas see on küsimus, milles teadlased on nüüdseks konsensusele jõudnud, või on see natuke nagu metsateema, kus ühed teadlased räägivad ühe teoreetilise baasi pealt üht, teised väidavad teistsuguse baasi põhjal risti vastupidist?

On teatud hulk uurimusi, mille puhul on lastud täita ankeet kahesajal tudengil, kes võtavad õppejõu mingit loengut, ja saadud andmete põhjal on tehtud mingid kaugleulatuvaid järeldusi. Aga selleks, et midagi saaks populatsioonile üldistada, peaks valim olema

esinduslik. Teine teema on, et sageli öeldakse, et on leitud seos ärevuse ja toitumishäirete ning digitehnoloogia kasutamise vahel. „Seos“ on huvitav sõna, sest see on lihtsalt korrelatsioon. Mis siis edasi juhtub, on see, et info läheb rändama ja seose asemel hakatakse rääkima põhjuslikkusest, mis on väga spetsiifiline seose liik, mida on keeruline mõõta. Tekib küsimus, kumb põhjustab kumba. Põhjuse ja tagajärje uuringute puhul peaks meil olema kasutusel meetod, mis võimaldab kas statistiliselt või eksperimentaalselt teised muutujad – olgu nendeks uni, toitumine, geneetilised soodumused, varasemas elus kogetud vägivald – välja lülitada, et siis öelda, et depressioon tuleneb just sinu ekraaniajast. Enamik uuringuid seda ei tee ja on pisut lohakad selles, mida nad väidavad.

Sa kirjutasid viimatises Eesti inimarengu aruandes midagi, millega ilmselt palju lugejad vaistlikult ei taha nõustuda, nimelt et digitehnoloogia kasutamine pole pea kunagi vaimse tervise probleemide põhjustaja.

Uuringud on suutnud paremini tõestada, et mitte tehnoloogia ei tekita vaimse tervise probleeme, vaid kui mul on juba vaimse tervise probleemid, näiteks kalduvus obsessiivsusele või depressioonile, siis on suurem tõenäosus, et mul areneb välja problemaatiline tehnoloogiakasutus, s.t kasutan seda liiga palju või liiga ebaotstarbekalt. Ehk et vaimse tervise häirete esinemise korral võib sul areneda välja terve hulk problemaatilisi tehnoloogiakasutuse praktikaid. Värskes Eesti inimarengu aruandes ütlen, et tehnoloogia mõju hindamiseks tuleb lähtuda kolmest mõõtmest. Esiteks on inimesed tehnoloogiast erinevalt haavatavad. Kaks tundi ekraaniaega mõjub eri inimestele väga erinevalt. Lisaks inimese haavatavusele on oluline ka see, millega digimaailmas tegeletakse – on suur vahe, kas sa mingid arvutimängu või sudekut, skrollid Instagramis, postitad fännikunsti või karjud kellegi peale. See kõik läheb kirja ekraaniajana. Kolmandaks sõltub see tehnoloogiast. Olemuslikult on küll kõik platvormid ehitatud põhimõttel *addiction by design*, kuid see, mida ja kuidas sa seal teha saad, ikkagi erineb.

Kas meil on veel riskitegureid lisaks sellele, kas inimese vaimne tervis on korras?

Vaimselt terve ja vaimselt mitte terve pole ka mustvalge eristus. Meil kõigil on elus eri perioodid, kus me tunneme ennast kurvemalt, rõõmsamalt, ärevamalt, vähem ärevalt. Me ei tohiks propageerida arusaama, et kui keegi justkui pole riskigrupis, siis ta ei peaks enda tehnoloogiakasutusele üldse tähelepanu pöörama. Kõigil meil on vaja mõõdukat kasutamist ja eneseregulatsioonivõimet. Manipulatsioon ongi ehitatud meie eneseregulatsioonivõime õõnestamisele, kuid seda on võimalik arendada ja kasvatada. Digikirjaoskusest on palju räägitud, aga see keskendub tugevalt mingitele spetsiifilistele asjadele, nagu allikakriitilisus. Kui aksepteerime seda, et elame digirikastatud maailmas, siis see tähendab, et peame õppima elama tehnoloogiaga koos nii, et tunneme, et meie agentsuse või toimevõimekusega on kõik hästi; et me pole marionetid, keda väntsutatakse – see on see, mida ma nimetan digitehnoloogiaga elamise eneseregulatsioonivõimeks.

Kuidas inimesed saaksid eneseregulatsiooni arendada?

Emotsionaalne intelligentus algab enese jälgimisest. Sellest, et tead, mis on sinu *trigger*'id. Mille peale ma ülemäära vihastan? Mis selle all peidus on? Seejärel tuleb teadlik kasutamine. Meil on terve hulk asju, mida me teeme selleks, et meil oleks mõnus olla. Mõni joob veini, teine sööb jäätist, kolmas masturbeerib. Ometigi oleme kõik teadlikud, et me ei peaks tegelema nende tegevustega päev otsa. Tehnoloogiaga on samamoodi. On mingid asjad, mis mõjuvad nagu vein või masturbeerimine, ja on mingid asjad, mis mõjuvad ärritavalt või vihastavalt. Kui olen nendest mõjudest teadlik, siis saan teha tehnoloogiast omale kasuliku tööriista.

Too mõni konkreetsem näpunäide.

Võid vajutada *unfollow* nuppu, blokeerida, peita midagi ajutiselt või jäädavalt. Kusjuures noored on selles ülilosavad. Nende puhul, kes on praegu põhikoolis või keskkoolis, on tõesti märgata, et saame rääkida kollektiivselt tehnoloogiaga harjumisest või n-ö makrotasandil tehnoloogia kodumisest. Mina ja sina oleme veel natuke liiga vanad, et osata mugavalt digitehnoloogiaga elada. Aga need, kes on praegu keskkoolis... Mul on mitu eri projekti, kus need noored on tulnud ja öelnud meile, et kui neil on eksamid, siis nad kustutavad üldse ära oma kontod. Nad mitte lihtsalt ei pane peale *screen timer*'it, mida nad ka teatud juhtudel vabatahtlikult teevad, vaid kustutavad ära nii äpi telefonist kui ka konto Facebookist. Facebook

Peame õppima elama tehnoloogiaga koos nii, et tunneme, et meie agentsuse või toimevõimekusega on kõik hästi.

hoiab sinu kontot pärast kustutamist tegelikult veel kuu aega alles. Nad vaigistavad *notification*'eid ja panevad neid jälle peale, *snooze*'ivad sõpru 30 päevaks, võtavad maha märguandeid e-kirjade saabumise kohta. Ükski neist asjadest ei tähistanud noorte jaoks maailmalõppu. Umbes nagu minu põlvkonna inimesed ütlevad väga dramaatiliselt, et nad nüüd lahkuvad Facebookist, sest Facebook on halb. Noored teevad seda hästi paindlikult. Nad saavad aru, et neil on võimalik ise oma infovoogu ja kogemusi meisterdada.

Sellest sa kirjutasid ka inimarengu aruandes, et probleemiks pole mitte nutitelefoni olemasolevad noored, vaid hoopis teisele poole digilõhet jääv vanem

Kas tehnoloogia peaks peegeldama seda, millised me oleme oma puudustes ja piiratuses, või peaks see peegeldama meile iseend kureeritud moel?

generatsioon. Kas nende puhul on asi selles, et nad ei tunne eneseregulatsiooni tehnikaid?

Vanemaealiste puhul on probleemiks arvu või neti kasutamise pädevuste nappus või nende pädevuste täielik puudumine. Mis ennustab vanemaealiste halba vaimset tervist? Üksindus ja kognitiivse võimekuse langus. Kui suhtled veebis ja kasutad tehnoloogiat, aitab see mõlema vastu võidelda.

Räägime natuke sellest üksilduse teemast. Kuidas on ikkagi nii, et mõni leiab endale internetist kogu

< eelneb



konna, sõbrad ehk isegi elukaaslase, teine, kes võib-olla kasutab seda palju rohkem ja samamoodi suhtleb seal teistega, tunneb ennast aga üksildase ja mahajäetuna ning jõuab lõpuks incel'i foorumitesse või ISiSe võrgustikesse?

Oluline on meeles pidada, et meie veebikogemused sünnivad aina enam väga väikese hulga eratevõtete majanduslikest huvidest lähtuvalt loodud ökosüsteemis ehk algoritm on kellegi loodud, täidab kellegi huve, töötab teatud viisidel, millest on teadlikud selle loojad, aga meie mitte. Nad on tihti teadlikud ka võimalikest

Sotsiaalmeedia võimendab gruppides toimetavatele inimestele omast polariseerumist, aga see ei tekita seda.

negatiivsetest kõrvalmõjudest. Näiteks oli Facebook kursis, et Instagrami algoritm söötis jõuliselt ette enesekahjustamise või tootimishäiretega seotud sisu, kuid nad tegid strateegilise otsuse sellega mitte tegeleda. TikTok'i puhul on täheldatud, et nemad toetuvad oma algoritmilistes soovitustes võrgustikupõhisele mudelile „inimesed nagu sina“. Oletame, et ma lähen TikToki ja vaatan mingit rassistlikku sisu. Kui ma saadan algorit-

Kuskil on otsustatud, et kõik, mis puutub seksuaalsusse, on paha, kuigi selle sees on kunst, nauding, poliitika, eneseväljendus, igapäevaelu, inimõigused, tervis.

mile mitu korda signaali, et see meeldib mulle, näiteks panen laike või jagan või teen lihtsalt pöidlalullil piisavalt pika pausi, mida ta tõlgendab sellena, et postitus on mu tähelepanu pälvinud, siis ta mitte lihtsalt ei anna mulle peale rassistlikku, vaid ka seksistlikku, homofobset, antisemitlikku ja muidu vägivaldala rõhuvat sisu. Algoritm loob millegi, mida teadlased nimetavad

Parem sotsiaalmeedia on killustunud sotsiaalmeedia, kus on suurema tõenäosusega võimalik jõuda orgaaniliselt väljaarenevate, mingil määral isereguleerivate kultuuride ja kogukondadeni.

„vihkamise võrgustikuks“. See on see koht, kus meil tekib poliitikakujundajate ja teadlastena mure. Küsimus on, kas tehnoloogia peaks peegeldama seda, millised me oleme oma puudustes ja piiratuses, või peaks see peegeldama meile isend kureeritud moel, s.t mitte innustama meid leidma üles iseenda kõige väiklasemat versiooni.

Sa oled ka öelnud, et filtrimulle pole põhjust karta. Jällegi, terve hulk tarku inimesi on väitnud, et just filtrimullid on põhjustanud ühiskonna polariseerumise, aidanud üles kütta eri gruppide vahelist vaenu, toonud võimule populistide, lõhkunud ühiskondlikku sidekude. Millest need inimesed välisti aru on saanud, kui nad selliseid seoseid on loonud?

Filtrimullide teooria paelub, sest selle puhul on halbade asjadega väline põhjus: mitte meie pole süüdi oma kallutatustes ja kalduvustes, vaid tehnoloogia. Filtrimullidest räägiti esimest korda seoses blogidega nullin-date alguses. Arvati, et blogid ja inimeste enda kokku pandud RSS-vood asendavad ajakirjanduse. Nüüd on see mõiste võos algoritmiliste soovitustega taas populaarseks muutunud. Teadlased, kes pole otseselt

sotsiaalmeedia eksperdid, kasutavad seda, ütlemaks, et sotsiaalmeedia mängib rolli selles, mida nemad uurivad. Keegi uurib näiteks polariseerumist või populismi ja selles mõttes on väide loomulikult õige, sotsiaalmeedia tõesti mängib siin rolli, see on põhiline kultuuriliste väärtuste läbirääkimise tanner ja suhtlustaristu. Kui aga hakati tegema empiirilisi uuringuid filtrimullide ja kõlakambrite kohta sotsiaalmeedias, ei leidnud need kinnitust, enamik inimesi ei ela kõlakambrites. Enamik inimesi kasutab mitut sotsiaalmeedia platvormi, kus nad jälgivad eri teemasid ja inimesi. Umbes, et Twitter

on USA poliitika ja Ukraina sõja jaoks, Instagramis on koerad ja tikkimine, 4chanis on mingid *guilty pleasure* meemid. Enamiku inimeste info-ökosüsteem on mitmekülgne, jälgitakse erinevat sisu ja suheldakse erinevate inimestega erinevatel eesmärkidel ning seal ei teki kindlasti filtrimulli. Järgmine küsimus on, kas iga platvormi sees on filtrimull. Aga isegi see väide ei leia kinnitust. Inimesed jälgivad üle n-õ ideoloogilise tارا nii neid, kelle seisukohti nad jagavad, kui ka neid, keda nad vihkavad. Jälgivad selleks, et silma peal hoida ja teada, millest nad räägivad. Ehk kui räägime sellest, millised on paljusid puudutavad probleemid sotsiaalmeediaga, siis filtrimullid ja kõlakambrid on probleem äärmiselt väikese osa jaoks.

Sa mainisid enne vihkamise võrgustiku teooriat, mille baasilt võiks ju eeldada, et algoritm on nii tark, et see filtreerib sinu sotsiaalmeedia käitumise põhjal välja muu info, millega

sa võiksid lävida, ning alles jääb ainult järjest ekstreemsem sisu.

Jah, teatud juhtudel tundub tõesti, et algoritmist tuleb peale väga üheülbalist ja aina ekstreemsemat sisu. Ja kui see on nii, tuleb sellele kindlasti tähelepanu pöörata. Aga me toidame algoritmi mitmete eri impulssidega. Lisaks meie enda sotsiaalmeedia kasutusele pakub algoritm meile sisu teiste meiega sarnaseks kategooriseeritud inimeste järgi ja ka meie jälgitavate inimeste meeldivaks märgitud postituste alusel. Kõik on palju segasem, kui filtrimulliteooria laseb sellel kõlada.

Kui ühiskondade polariseerumises ei saa lükata kogu süüd sotsiaalmeedia plat-

vormide kaela, siis kuidas me peaksime nendest mõtlema? Mis rolli need ikkagi mängivad?

Kõige lihtsam on mõelda sotsiaalmeediat kui steroidid. See võimendab kõike, nii halba kui ka head. Ja see võtab ekstreemseid vorme. Kui kultuuris on ärev hetk ja panused on kõrged, muutub eneseväljendus viis äkiliseks, muutuvad ka aksepteeritava käitumise vormid. Näiteks kui muretseme realselt oma demokraatia käekäigu pärast või kui oli COVID ning maskide kandmine ja vaksineerimine tundusid elu ja surma küsimustena. Nii et jah, sotsiaalmeedia võimendab gruppides toimetavatele inimestele omast polariseerumist, aga see ei tekita seda.

Kuidas sai sinust internetis seksuaalsuse uurija?

Ma alustasin tegelikult identiteedi uurimisest. Mind huvitas, kuidas internet vormib, piirab ja kujundab meie minapilti ja suhet iseendaga. Seks oli empiiriliselt see situatsioon, mille kaudu ma uurisin asju, mis mind huvitavad. Kuna enamik inimesi ei saa oma seksuaalsetest ihadest ja identiteedist grupi kontekstis rääkida, sest seksuaalsed normid ei võimalda seda, inimesed häbenevad ja meil on tabud, siis see tundus hea kaasusena, mille kaudu uurida inimestelt, kuidas

internetis kogetu vormib nende suhet iseendaga. Seksist kirjutamiseni jõudsin siiski märksa hiljem.

Sinu üks põhitees on olnud see, et seksuaalsus on inimeste loomulik osa, pea sama loomulikuks on saanud praeguseks sotsiaalmeedia – ometi need kaks eksisteerivad justkui lahus. Miks see probleem on?

Kui sotsiaalmeedia on inimeste sotsiaalsuse väljendamise põhitaristu, siis pole vastuvõetav, et mingid *random* ettevõtted – keda on Eesti kasutaja perspektiivist vaadates maailmas põhimõtteliselt kaks – saavad niivõrd erinevate kultuuriliste taustadega inimestele ette kirjutada, millest nad võivad rääkida ja mida näidata. Seks sotsiaalmeedias langeb sinna keerulise kohta, kus on teemad, mis on seaduslikud, kuid mille avaliku kajastamise lubatavuse suhtes on inimestel väga reljeefsed seisukohad. Kaubastatud või komertsialiseerunud seks on justkui lubatud – filmis on seksistseenid, õlut müüakse tissidega, autorehve tagumikkudega –, kuid igapäevane ja tavaline seks, mis inimeste vahel päriselt toimub, on häviväärne ega tohi jõuda avalikkuseni. Me kirjutasime terve manifesti seksiposiitivest sotsiaalmeediast.¹

Mille eest te selles manifestis täpsemalt seisite?

Kuna paljude inimeste jaoks on seksist rääkimine piinlik, on seksi modereerimine sotsiaalmeedias täiesti ebasüsteemaatiline ja pigem arbitraarne. Facebookil on ebaproportsionaalne võim reguleerida läbipaistmatult meie seksuaalset vabadust ja sekskuda seega meie seksuaalsetesse inimõigustesse. Sõnum on see, et me ei saa muneda selle otsas, et meil on piinlik, vaid tuleb vaadata asjadele otsa ja teha mõistlikke otsuseid. Teine osa puudutab läbipaistvust ehk reegleid, mille alusel seksuaalsust reguleeritakse. Need on kirja pandud hädaselt, et neid oleks võimalik tõlgendada mitmeti. Seksitöötajad või kunstnikud, kelle loominguline eneseväljendus või ühiskonnakriitika on kuidagi alastusega seotud, ütlevad, et platvormid sageli varjavad (*shadow ban*) nende postitusi ehk neid lihtsalt ei näidata. Digihüüd näljutavad sellised kasutajad surnuks, eriti kui platvormist sõltub nende inimeste sissetulek, sotsiaalne või kultuuriline kapital, poliitiline enesemääratlus. Kolmandaks peaks inimestel olema rohkem kontrolli selle üle, mida nad näevad ja ei näe. Pole mitte mingit tehnoloogilist põhjust, miks personaliseeritud on ainult reklaamid, kuid muu puhul ei anta mulle hooberisid sisu kureerimiseks.

Te soovite seega, et kasutajatel oleks rohkem võimu, et kontrollida seda, mida nad oma sotsiaalmeedia voos näevad ja teistele näitavad?

Meie väide on, et platvormi arendajatel pole seksuaalsusega seonduva sisu puhul strateegiat. Nad ei mõtle, et see on osa sõnavabadusest või seksuaalsetest inimõigustest. Nad on lihtsalt otsustanud, et see kõik on natuke piinlik. Nende kästlustest puudub nüansitundlikkus. Kuskil on otsustatud, et kõik, mis puutub seksuaalsusse, on paha, kuigi selle sees on kunst, nauding, poliitika, eneseväljendus, igapäevaelu, inimõigused, tervis. Kõik see pannakse ühte patta ja öeldakse, et see on röve.

Samas te ise kirjutate raamatus „Seks ja sotsiaalmeedia“, et modereerimine, kasutajareeglid ja algoritmid pole kunagi neutraalsed, vaid peegeldavad alati meie kultuuri. Rääkimata sellest, et tegelikult teevad suurte platvormide puhul modereerimisotsuseid inimesed kolmandast maailmast, kus see, mis on sünnis või seksuaalne, tähendab kultuuriliselt veel hoopis midagi muud.

Aga kui me annaks inimestele endale need hoovad kätte...

See eeldab jällegi vastutustunnet. Et inimesed ei hakkaks trollima ega piire kompama.

Absoluutselt! Ja selle tõttu ei saa Facebook kunagi seksiposiitivseks. Facebookil on 2,9 miljardit kasutajat. See poleks kunagi tohtinud nii suureks kasvada, osta Instagrami ja WhatsAppi. Parem sotsiaalmeedia



on killustunud sotsiaalmeedia, s.t on väiksemad platvormid, mida kasutab väiksem hulk inimesi ja kus on seštap suurem tõenäosus, et on võimalik jõuda orgaaniliselt väljaarenevate, mingil määral isereguleerivate kultuuride ja kogukondadeni. Meie manifesti impulss plegi nii väga seotud sellega, et kuskil pole justku kohta, kus avameelselt seksist rääkida, sest neid kohti veel leidub. Pigem andsime sellega märku, et toimu võimu kontsentreerumine on laiemalt kahjulik kultuurile, inimestele ja demokraatiale. Facebook on näljutanud surnuks ajakirjanduse, muutnud

sest sellest demokraatlikumaks või läbipaistvamaks?

Meil on mõlemat pidi näiteid. Mõned näited on sellised, kus kasutajate perspektiivist pole sellest kasu olnud, küll aga on see ikkagi mõjutanud platvormi käekäiku. Seesama Tumblr teatas näiteks seksuaalselt eksplitsiitse sisu eemaldamisest kuu aega ette, sellele järgnes terve kuu ähvardusi, *blackout*'e, petitsoone. Otsuseid seepärast ümber ei pööratud, aga sellel oli mõju ettevõtte väärtusele. 2013. aastal ostis Yahoo Tumblr'i miljardi dollari eest, Instagram müüdi aasta

hiljem 1,1 miljardi eest. Kolmeli kuud pärast seksuaalselt eksplitsiitse sisu väljaviskamist olid Tumblr'i väärtus ja kasutajakond nii palju kukkunud, et see müüdi lõpuks edasi ainult kolme miljoni dollari eest. Rahaliselt oli mõju seega väga suur. On ka näiteid, kus kasutajate soovidele on siiski vastu tulnud, näiteks OnlyFans lubas vahepeal kogu seksuaalse sisu välja visata, sest pangad survestasid neid, kuid lõpuks seda vastuseisu tõttu ikkagi ei tehtud.

Aegade jooksul on nähtud eri sotsiaalmeedia platvormide tõusu ja langust. Kunagi oli MySpace, Eestis ruulisid Rate ja Orkut, Tumblr'i trajektooriga oled ise väga hästi kursis. Milline on sotsiaalmeedia platvormide elutsükkel? Kas Facebook püüis olulise platvormina aastakümneid?

Enamasti surevad platvormid kahe-kolme aastaga, kui ei teki lojalset kasutajakonda. Pikemalt vastu pidavad

platvormid muteeruvad. Ka Tumblr on praegu ju olemas, sinna lisandub pidevalt noori, lapseohtu kasutajaid. See on jätkuvalt oluline fännide jaoks ja sotsiaalse õigluse perspektiivist. Ka Twitterist lahkujaist osa liikus tagasi Tumbrrisse, ilmselt ka Redditist suundutakse sinna. Ma ei välistaks, et sellest saab mingi teistsugune Tumblr, kuigi praegu on see marginaalse tähtsusega platvorm. Aga kui rääkida laiemalt sotsiaalmeedia tullekust, siis tuleks vaadata TikToki poole. TikTok on uue põlvkonna sotsiaalmeedia platvorm. Kui Facebook ja MySpace olid sotsiaalse graafi põhised, s.t seal oli iga kasutaja oma võrgustiku keskpunktiks ja need kattuavad võrgustikud moodustasid sotsiaalses taristus, siis TikTok pole selline. See on põhimõtteliselt personaliseeritud algoritmilise soovitusvoo põhine kogemus. Laiemalt vaadates – ja see on levinud eriti Hiina sotsiaalmeedias – on suund sinna, et ei ole enam lihtsalt üks äpp, vaid terviklik infrastruktuur, see on justkui kõikide asjade äpp. Facebook üritab ka natuke seda teha, et saad selle kaudu igale poole sisse logida, asju suhelda, uudiseid lugeda, neil on makserakendus. Lisaks on aina enamate inimeste jaoks internet lihtsalt sotsiaalmeedia või Metale kuuluvate platvormide kogum. Seda ei saagi võrrelda Rate'i ega MySpace'iga.

Millised on selle muutuse kultuurilised ja ühiskondlikud implikatsioonid?

See on väga halb! Kogu interneti unelmas, et see on desentraliseeritud, mitmekülgne, erinevatest osadest koosnev ja erinevat infot hõlmav. Kui ühele ettevõttele kuuluvad kõik platvormid ja äpid, mida sa kasutad, kõik andmed lähevad ühte kohta kokku, siis kas me oleme päris kindlad, et see on parim versioon maailmast, mis ühest suhtlustaristust eendub?

Aga miks pole sellise tulevikuperspektiivi tõttu massid tänavatel?

See on see, miks minul vajuvad mõnikord käed rippu. Selle asemel et rääkida asjadest, mis on päriselt hirmuäratavad, tahame rääkida kümnendat korda sellest, kas kõik on sotsiaalmeediast sõltuvuses või kas oleme kõlakambri vangis. Võib-olla inimesed pole tänaval seepärast, et see teemaarendus on keeruline ja igav. Liiga suur. Me teame privaatsusuuringutest, et kui öelda inimestele, et nende privaatsus on ohus, siis enamik ütleb seepeale, et nojah, aga mis seal ikka, neil pole midagi varjata. Ja tõesti, neil pole võib-olla midagi varjata reklaamimüüja või oma naabri eest, aga kui me vaatame seda, kuidas aggregeeritakse andmeid või pannakse kokku erinevaid andmestikke, seda, mida nende põhjal saab meie kohta järeldada ja kuidas meid selle alusel kategoriseeritakse, siis ei meeldiks see enam kellelegi. Ma loen igal aastal ainet „Sotsiaalmeedia ja ühiskond“. See on mu lemmikaine, kuigi tunnen ennast tudengite ees süüdi, sest tavaliselt kuskil teise-kolmanda loengu lõpuks ma näen, kuidas järsku on kõikidel ees masendunud nägu. Kõigil on õudne. Samal ajal tunnen, et ma olen täinud sellega oma rolli, sest olen suutnud piisaval määral selgitada, et need asjad loevad.

Mida võiks Müürilehe lugejaga jagada, et panna teda samamoodi tundma ja mõistma digitaristu ülesehituse kaalu?

Hea oleks mõelda selle peale, mida see tähendab eesti kultuuri või lugejale olulise subkultuuri jaoks, kui teeme seda liivakasti, mis on ühe hiiglane peopesal. See hiiglane ei saa mitte midagi aru ei eesti kultuurist ega ka eestlusest või võroktestest või millest iganes muust, mis meile parasjagu korda läheb. Meie vaidleme seal liivakasti läbi kultuuriväärtusi, mõtestame sotsiaalseid norme, see on inimese eksistentsiaalselt oluline osa, aga hiiglasele läheb see korda ainult selle tõlkeväärtuses. Meie väärtuste läbirääkimisele kuuluv aeg ja pöidlalulliligitused tõlgitakse andmeteks ja need on abstraktselt tasandil midagi väärt. Vaheet pole, kas sa klikkisid, tippisid ja pöidlalullisid pool tundi kalastuskohtade või abieluvõrdsuse teemal, kas diskuteerisid, harisid, selgitasid või lärmasid, solvasid ja alandasid.

¹ Manifesto for sex positive social media.

SAUND 2023

SUURESADAMA, HIIUMAA

27.—29. JUULI

DJ NIGGA FOX
RS PRODUÇÕES
FLORIAN WAHL
NEURONPHASE
DIRTY KEYS
LAUREL 2
KITTY FLORENTINE
GLENWASHERE
AMAPIANO ALLNIGHTER
REALM B
MEMOTONE
DJ NIKUINI
HAMBAD
ELLEN VENE
MOTHER
RAF REZA
SUSANNA RAIEND
DIMA DISK
MARI-ANNA MILLER
Đ.K.
ELIZABETE BALČUS
VITAMIN C
TAPES
SUUR-SADAMA-SÕPRUS
WOCK SUMMER
TUULIKKI BARTOSIK
MANNA
JONTS
LILL SLIM
N8
\$TRADA
AJUKAJA JA ATS
OLGA
+
LASTEDISKO
VABALAVA
MALETURNIIR
VIKTORIIN
SPETSIAALID
KAVA TÄIENE

FESTIVALIPASSID, PÄEVAPILETID, PILETIKOMBOD,
GLÄMPING TELGID JA FESTIVALIBUSSID
TALLINN-SUURESADAMA-TALLINN MÜÜGIL TICKETERIS

SAUND.EE



STATIONNARVA.EE

MUUSIKA- JA LINNAFESTIVAL

Station Narva

7.-10. september 2023

Esimesed artistid avalikustatud!

ACID ARAB live ^{FR}
BAZZOOKAS ^{NL}
DEKI ALEM ^{SE}
IVAN DORN ^{UA}
IVI ^{EE}

JAMES LAVELLE
(UNKLE) dj set ^{UK}
MANNA ^{EE}
YASMYN ^{EE}
jt.

SOODUSPILETID MÜÜGIL 10. JUULINI

Festivalipassid ja piletid shop.tmw.ee või piletilivi



TURVALISEMA ÖÖELU ABC



Suvisel ajal ajab üks pidu ja festival teist taga. Jagame nõuandeid selle kohta, mida saaksid pidutsejad, baaritöötajad ja korraldajad teha, et lõdgastumiseks mõeldud üritus kellegi jaoks kraavi ei kisuks.

Intervjuu **Elise Rohtmetsa** ja **Mikk Ojaga**. Küsis **Mariliis Möttus**, pildistas **Aleksander Kelpman**

Hoolimata sellest, et meid hoiatatakse iga päev uimastite, sealhulgas alkoholi kahjulike mõjude eest, on meelemürkide tarvitamine, eriti just meelelahutusüritustel, siamaani normaalsus, millega võivad kaasneda negatiivsed tagajärjed nii tarvitaja enda tervisele kui ka inimestele ja keskkonnale tema ümber. Kui keelamine ei aita, tuleb läheneda teistiti. „Kuidas saaksime teha nii, et ööelus oleks pidutseja ümber turvavõrk, mis ei riku pidu, tuju ega enesehinnangut?“ Sellele küsimusele lähenduse leidmiseks panid Tervise Arengu Instituut, Politsei- ja Piirivalveamet ning klubi HALL eelmisel aastal pead kokku ja asusid avaliku sektori innovatsiooniprogrammi projekti „Turvalisem ööelu“ raames välja arendama kahjude vähendamise sekkumisi, mis aitaksid pidutsejatel ja nende lähedastel teha valikuid, mis toetavad nende endi ja kogukonna turvalisust ning tervist. Kahjude vähendamise koolituse läbis 12 inimest, kes ristiti peaabiks või hellitavamalt ööhaldjateks. Eelmise aasta lõpus saadetigi nad Tallinna ööasutustesse – algatusega samuti liitunud Sveta Baari ja HALLi ning mõned korrad käidi ka D3-s ja klubis Hollywood, et pidutsejatega suhelda, jagada neile infot ja tarkusi ning sekkuda võimalikesse probleemsetesse olukordadesse. Sel suvel on võimalik märgata ööhaldjaid eri festivalidel ja projekti vedajad loodavad, et liitunute hulk suureneb nii festivalide, klubide kui ka ööhaldjate mõttes. Kui aga ööhaldjaid parasjagu silmapiiril pole, kulaks meile kõigile ära ülevaade turvalisema ööelu ABCst. Nõuandeid, kuidas tulevased peod mõõduksid kõigil võimalikult meeldivalt, jagavad projekti „Turvalisem ööelu“ juht ning TAI uimastite ja sõltuvuse keskuse vanemspetsialist Mikk Oja ning projekti „Turvalisem ööelu“ koolitaja ja Feministeeriumi huvikaitse spetsialist Elise Rohtmets.

Kuidas turvalisema ööelu projekt alguse sai ja mille põhjal te selle välja arendasite?
Mikk Oja: See sai alguse avaliku sektori innovatsiooniprogrammist. Meil oli Tervise Arengu Instituudi, Politsei- ja Piirivalveameti ning klubiga HALL turvalisema ööelu projekt, mille käigus tegime intervjuusid ööelu eri pooltega: pidutsejad, klubide töötajad ja omanikud, ürituste korraldajad, politsei jne. Selle käigus tuli vist Sveta Baari idee, et äkki võiks pidudel olla üks lisasilmapaar, sest töötajatel ei ole aega kõiki probleemsete olukordadega tegeleda. Lisaks, kui räägime uimastitest, ei tunne klubide personal sageli, et neil oleks pädevust nendes olukordades inimestega ümberkäimiseks või kas või vaimse tervise esmaabi

pakkumiseks. Tihti juhtub, et probleemidega tegeletakse siis, kui need on juba käes, aga pigem on küsimus selles, kuidas neid ennetada. Nii jõudsimegi lahendusi leida inimesed ehk nn ööhaldjad, kes läbiksid vastava koolituse ning pakuksid baaritöötaja ja turvamehe vahepealset pehmet lülil. Mingis mõttes on see pisut nagu võõrustaja roll. Ta ei pea sekkuma ainult probleemsetes olukordades, vaid võib ka lihtsalt inimestega suhelda ja küsida, kuidas neil läheb, mis muud neil on. Eks see roll on ka meie jaoks täiesti uus ja kujunenemisejärgus.

Mida tulevased ööhaldjad neil koolitustel õppisid?
Mikk: Põhilised olidki uimastite, sh alkoholi tarvitamisega seotud esmaabi, vaimse tervise esmaabi ja nõustamise alused ehk kuidas inimestega kontakti luua, eriti kui nad on midagi tarvitanud. Elise rääkis ööelu väärtustest ja eetikast ning teemaks oli ka turvalisem käitumine.

Elise, sina õpetad projekti raames, kuidas seksuaalse ahistamise juhtumite korral toimida ja neid ennetada. Kuidas sina sellesse projekti satustid ja neile teemadele läheneda soovitsid?

Elise Rohtmets: TAI võttis ühendust Feministeeriumiga, et leida koolitaja LGBT, seksuaalse ahistamise ja ööelu eetika teemadel ning nii ma nendega eelmisel suvel liitusin. Kuna olen pisemaid UG-festivale ja üht-kohta vedanud, oli mul väga palju, millest isikliku kogemuse põhjal rääkida. Lisaks kogusin inimestelt lugusid ja arutasime koolitusele, kuidas tegutseda näiteks seksuaalse ahistamise korral. Ma rõhutan alati, et eriti piirlik on meestel, kui see nendega juhtub, ja piirlik on ka naistel. Kui teie juurde tuleb näiteks naisterahvas, kes ütleb, et palun, see mees ahistab mind, siis kohelge seda kui tõde, mitte ärge hakake, et no kas ikka (imiteerib patroniseerivat häälet)... See on taasohvrivast, võigast selle tõttu ei küsigi inimesed abi. Ööhaldjast peab võtma seda abipalvet tõsiselt ja üks asi, millest alustada, on teha ise väidetava ahistaja esmane hindamine.

Võimalik on küsida, kas see inimene mõistab, mida ta tegi, ja hinnata ta seisundit. Üldiselt, kui inimene ehmatub ära, ütleb, et ta ei saanud aru, ja vabandab, siis on alust arvata, et äkki saab siin koos niimoodi edasi oldud, et kõigil on tore. Kui inimene on aga agressiivne, võtab jäiga kaitsepositsiooni, siis ta reedab ennast ise.

Teine asi, millest me räägime, on nõusolekupõhine kultuur ööelus laiemalt. Kahjude vähendamise seis-

Mikk Oja: „Vesi peaks kindlasti olema mugavalt tasuta kättesaadav. Ma rõhutan sõna „mugavalt“, et sa ei peaks seisma vee kättesaamiseks kuskil tavalises joogijärjekorras.“

kohalt ei võta me moraliseerivat hoiakut. Näiteks ütled inimestele, kellega koos lähed peole, et kuulge, ma tahaksin täna MDMAd teha, kallistada ja voolida, kas see on teie jaoks okei? Kui su sõbrad teavad, mis saama hakkab, ja nõustuvad, on see kahjude vähendamise seisukohalt juba nii suur samm edasi. Mitte niimoodi, et näed ühtäkki, et su sõber tüütab kuskil kedagi ja on segi, ning sa ei saa aru, mida ta teinud on, kuid pead sellega nüüd tegelema.

Mis on suurimad probleemid, millega ööelus ikka ja jälle tegelema peab?

Mikk: Peamine on ikkagi uimastite, sealhulgas alkoholi liigne või kontrollimatu tarvitamine, mis viib eri-

Elise Rohtmets: „Kui teie juurde tuleb naisterahvas, kes ütleb, et palun, see mees ahistab mind, siis kohelge seda kui tõde, mitte ärge hakake, et no kas ikka...“

nevate olukordade tekkimiseni. Inimene kas ei saa lihtsalt iseendaga enam hakkama, põhjustab teiste probleemide või satub õnnetustesse. Teine on seksuaalse ahistamise teema.

Elise: Probleem on kahetine: ühel poolt see, et ahistamine toimub, ja teisalt see, et sellele alareageeri-

< eelneb



takse. Pahatihti arvavad ka naised ise, et teisi ju ei saagi – ikka juhtub, et mingi tüüp paneb käe persele, tullakse tissi katsuma või keegi kukub sulle lihtsalt peale. Jah, me ei saa ju nendest inimestest lahti, kuid iga sellise olukorra taga on indiviid ning mingid hoiakud ja väärtused. Kõik ei lähe niiviisi tegema. See ei ole probleem, mille suudaksime üleöö lahendada, aga aitab ka sellele reageerimine. Sellise käitumise ohjamine on tegelikult grupiprotsess. Kui näed, et sinu sõber käitub nõmedalt, on sinu moraalne kohus talle seda öelda, sest eeldatavasti ta respektteerib sind, kuna oled ta sõber. Ta kuulab sind rohkem kui inimest, kellele ta on liiga teinud. Tal on ju suurem huvi, et tema sõber oleks endiselt tema sõber. Praegu on meil õöelus tugev igaüks-enda-eest-kultuur, aga peame rohkem üksteisega seotud olema. Kui näiteks kahtled, kas kellelegi tehakse liiga, siis sekku ja pigem eksi sedapidi, et kõik osutus okeiks, kui nii, et tegelikult oli halvasti ja sina lihtsalt kondisid ära.

Mikk: Üks põhjus, miks inimesed väljas käivad, ongi vaheldus, mingi väljajelamine, argiseisundist eemaldumine. Aga selle alla kuulub ka teatud probleemide väljajelamine, eriti kui rääkida kõigist neist kriisidest, mis inimestel praegu on. Siin on uimastitega palju seoseid. Neid tarvitatakse selleks, et pingeid maandada, aga kuidas teha seda niimoodi, et see tõesti võimaldaks midagi maandada, mitte ei ajaks kokkuvõttes kõike veel hullemaks. Kui me ei oska arvestada, mida on mõistlik teha, siis sellest teadmatusest sünnib päris palju vaimse tervise probleemide süvenemise küsimusi.

Elise Rohtmets: „Kui näed, et sinu sõber käitub nõmedalt, on sinu moraalne kohus talle seda öelda.”

nib päris palju vaimse tervise probleemide süvenemise küsimusi.

Kui palju vastutust peaks nende inimeste eest võtma meelelahutusasutus?

Mikk: Me ei saa kindlasti panna kogu vastutust ainult ühele poolele. See on normaalne, et inimene ise vastutab mingil määral enda eest, aga on ka arusaadav, et õöelus see vastutus paratamatult kahaneb. Võib-olla ma olen väsinud sellest vastutusest, mida ma pidin just viis päeva kandma, ja sellises olukorras on loogiline, et see keskkond võtab samuti endale vastutust. **Elise:** Just, sest see keskkond pakub ju talle ruumi ja alkoholi, järelikult peab ta ka mingil määral vastutama.

Mis võiks olla see ABC, mida meelelahutusasutused saaksid teha?

Mikk: Oskus käia ümber joobeseisundis inimesega ja saada aru, mis joobes ta võib olla. Kuigi see on kurikuluse teema, eriti kui räägime tänapäeva õöelu keskkonnast – inimesed tarvitavad kõike segamini ega tea tihti isegi, mida nad tegelikult tarvitavad. Kõrvalseisja võiks proovida siiski aru saada, kas olukord on kontrolli all või on oht, et asi hakkab halvaks kiskuma. Sellega käib kaasas esmaabi pakkumine, mida klubides turvamehed õnnelikult oskavad. Ma ei teagi, kui palju baaritöötajatele esmaabikoolitust pakutakse... Kuna õöelus on kaadri oolavus suur, läheb see koolitamise päris kalliks. Samamoodi nõusoleku ja ahistamise teema – kuidas märgata ja sekkuda. Mida rohkem inimesed märkavad ja sekkuvad, seda rohkem oskavad ka teised seda teha.

Elise: Absoluutselt, kui koht saab kuulsuse, et seal sekkutakse, töötab see iseenesest filtrina neile, kes



lähedav teadlikult ahistama. Baaritöötajad, turvamehed, omanikud, juhatajad ja ka need, kes toovad sulle ürituse sisse, peaksid teadma, mis on lubatud, mis mitte. Kui punased jooned on paigas, suudetakse palju kiiremini ja operatiivsemalt reageerida.

Üks asi, mis tundub väike, aga töötab kui tõrjumisvahend, on see, kui kirjutadagi ürituse alla, et me ei salli seksismi, ahistamist, homofobiaid, transfobiaid jne. Kui mingid inimesed tulevad mõttega, et nad saavad seal tegutseda, siis nad näevad, et seal võivad nad jääda vahele palju tõenäolisemalt kui mingis kohas, kus keegi ei vaata. Juba selline signaliseerimine aitab miljööd luua.

Kasutage kleepse, lippe, mida iganes, et anda selge signaal, et neid asju võetakse tõsiselt. See tekitab võimalikes ohvrites turvatunde ja võtab ahistajatelt selle ära.

Mikk: Aga mida veel keskonnalt oodata. Vesi peaks

kindlasti olema mugavalt tasuta kättesaadav. Ma rõhutan sõna „mugavalt”, et sa ei peaks seisma vee kättesaamiseks kuskil tavalises joogijärjekorras. See pärsib tuntuvalt, kas viitsitakse seda vaeva näha. Õnneks on olukord märgatavalt paranenud, aga ütlen enda kogemusest, et alati see nii mugav ei ole.

Elise: Ma tahaks öelda nende baaride noortele töötajatele, kelle bossidel on 90ndate mentaliteet ja kes arvavad, et see mõjutab nende käivet negatiivselt, et survestage oma juhatajaid! Kui ta ütleb, et siis ostab klient ju vähem õlut, siis jah, see ongi point, et ta ostaks vähem õlut. Lõppude lõpuks on selle inimese tervis tähtsam kui need viis või kuus lisaeurot, mis teenitakse. Ütleme, et inimene võttis selle ühe joogi veel, tüütas teisi ja oksendas kõik täis, siis ei taha keegi teine enam ka seal läheduses juua.

Mikk: Kas see, et ta ostaks selle ühe joogi rohkem, on õhtu perspektiivis majanduslikult parem kui see jama, mis tema tõttu seal pärast tekib. Kui ta äkki vahepeal natuke vett jooks, jõuaks ta peol hoopis pikemalt viibida, selle asemel et tunni aja pärast audis olla. Äkki see oleks ka kohale majanduslikult kasulik.

Elise: Üks lehe baarijuhataja ütles mulle kunagi, et reklaamime lahjat alkoholi, sest siis on inimesed siin kauem, käituvad paremini ja kõigil on mõnusam – käive tuleb. Kui teed neile sõtte ja müüd kanget, on nad kohe segi, oksendavad, sina pead koristama ja see on kõigile rõve. Me kustutame ära sõidid menüüst ära, nii et kui keegi ekstra küsib, siis teeme, aga ei lükka inimesele kanget alkoholi näkku. See on majanduslikult kasulik ja see vähendab kahjusid.

Minevikus on olnud ka kurva lõpuga juhtumeid, kas inimene on visatud näiteks talvisel ajal ilma

jopeta klubist välja. Kas selline suhtumine on aja jooksul muutunud?

Mikk: Ma arvan, et sellises olukorras on klubid ikkagi päris suur vastutus. Öeldakse, et klubi vastutus ei peaks lõppema uksele. Tuleb vaadata, mis seisundis inimese on, nii et sa ei lasegi teda ära, enne kui ta saab vähemalt aru, kuhu ta läheb ja kuidas ta sinna saab. Kas tal on telefon ja kas ta on võimeline taksot tellima? Aga oleneb jälle kohast ja inimesest. Kui tahame kedagi ebaadekvaatses seisundis mitte välja visata, siis ongi küsimus, et mida me temaga teeme. Kas meil on üldse kohta, kus lasta inimesel toibuda. Aga kui tegime intervjuusid, siis tuli välja, et vägivaljuhtumised ei toimu mitte nii väga klubides, vaid klubidevahelisel alal. Klubi on mark, sa lähed pigem välja kaklema.

Elise: Me kasutame katusmõistet „õöelu”, aga „õöelul” ja „õöelul” on väga suur vahe. On väikekohtade klubid, kus on hoopis teine miljöö kui Tallinna kesklinna elektroonilise muusika klubides. See nii oleneb kontingendist. Ekstreemne näide on see, kui tulevadki kohalikud gängsterid, kellel on autos kurikas. Neil on juba selline suhtumine, et tuleme, joomme ennast täis ja laime ning turvamehed reageerivadki vastavalt. Aga on ka olukordi, kus inimesel on parajasti tripp ja ta ei saa sel hetkel aru, kus ta on või mida ta teeb. Ta ei ole isegi niivõrd vägivaldne, vaid tüütu. Inimesed lähedav turvamehele ütleva, näiteks juhul, kui ta kedagi käperdab. Ja siis see inimene visatakse keset ta trippi säuhti jopeta õue. Ma tunnistan, on olukordi, mida ei saa lahendada teisi, kus peabki käituma jõuga ja kiiresti, aga selle olukorra oleks saanud lahendada teistmoodi. Mul on olnud õnne puutuda ise korraldajana kokku heade turvameestega, kes on väga rahulikud inimesed. Samas on turvamehed näinud igasuguseid asju ja muidugi tekib emotsionaalne distants. Kell on neli hommikul. Sa ei viitsi, sa ei jaksa, sa oled väsinud, tahad magada. Sul oli võib-olla eile õösel ka mingi töö ja sa lihtsalt tahad asjaga kiiresti ühele poole saada. Aga vot see ongi nüüd see, miks sinna vahele on õhaldjat vaja. Tema on see, kes on tulnud spetsiifiliselt selle emotsionaalse töö peale. Meil on ebaõiglane nõuda baaritöötajalt ja turvamehelt täiesti uut lähenemist, kui nad on juba niigi rakked.

Rääkimise enne põgusalt ka sõprade kaasamisest. Kui näed, et su kaaslane on märkimisväärses joobes, siis mida saaks sõbrana ära teha?

Mikk: Me võtame sõpru kui ressursi inimesega tegelemiseks. Oleme näinud palju hoolivaid sõpru, kes aitavad väga agaralt ja tegelevad inimesega, viivad ta koju või hoolitsevad tema eest. Aga sõbrad mängivad väga suurt rolli ka selles, mis tempoga mida tarvitatakse, inimeste taluvuspiiri on väga erinev. Kuidas normaliseerida seda, et tunnetaksid ise natuke rohkem, kas sul on praegu kohe seda vaja. Sõbrad ikka

tihti teevad asju koos, pakuvad üksteisele, aga nad võiksid rääkida sellest, mida nad juba on tarvitanud. Võid pakkuda sõbrale teadmatusest midagi, mis ei sobi võib-olla absoluutselt kokku sellega, mida ta enne on teinud, ja see võib lõppeda väga halvasti. Väliste näitajate järgi on väga keeruline täpselt hinnata, mida keegi tarvitavad on.

Elise: Üks asi, mida mina ei teadnud, oli see, et kokaiini ja alkohol tekitavad omavahel kehas uue mürgise ühendi ja see on väga ohtlik. Olen seda infot agaralt oma tutvusringkonnas levitanud ja see oli kõigi jaoks uudis. Klubiinimestel kipub olema enesekindlus, et nad teavad ainetest palju, aga ma manitseksin olema vähem enesekindl.

Mikk: Kokaiini ja alkoholi puhul toimub, jah, selline protsess, et nende lagunemisel kehas tekib kokaetüleen, mis on omakorda psühhoaktiivne ja palju mürgisem kui kokaiin. Uimastite segamini tarvitamise puhul on keeruline täpselt teada, kuidas miski sulle mõjub. Näiteks kui teha mingeid aineid üksteise järel. Kust ma tean, millal see aine tegelikult kehast läinud on? Sa ei pruugi enam seda ainet tajuda, aga see võib seal olemas olla ja reageerida järgmise asjaga, mida sa teed.

Õöelus on segamini tarvitamine saamas standardiks, sest praktiliselt kõike tarvitatakse segamini alkoholiga. Alkohol on tegelikult üks halvimaid asju, millega teisi uimasteid segada.

Ühes subkultuuridepõhises uimastite uuringus räägiti, et kunagi olid subkultuurid pigem ainekeskseid. Meil olid need, kes tarvitasiid kanepit, heroini jne. Praegu ei saa enam eriti sellisest lahterdamisest rääkida, kõike tehakse segamini. Uusi aineid tuleb nii palju juurde ja inimesed ei teagi, mida nad tegelikult tarvitavad.

Meie võime siin omavahel arutada ja inimesed seda intervjuud lugeda, aga kuidas kogu selle infoga võimalikult paljudeni jõuda?

Mikk: On välja toodud, et inimeste üheks olulisimaks infoallikaks on sõbrad ja kaaslased. Sellele tulebki järjest rohkem tugineda. Kui räägime illegaalsetest uimastitest, siis riigiasutustel laiemalt ei ole selles kontekstis just kõige parem maine olnud, mistõttu ei pruugita seda infot eriti usaldada. Nii ongi üks võimalus levitada infot nii-öelda sõprade endi seas, keda usutakse natuke rohkem. Eks seal liigub võib-olla ka igasugust kahtlast infot, ei ole seegi alati puhas kuld. Iga inimese jaoks toimib kokkuvõttes erinev viis, kuidas info temani jõuab. On neid, kes on väga tublid ja

teadlikud, loevad lehte *narko.ee*, Erowidi, Redditi, aga on ka neid, kes ei tee seda nii palju. Näiteks suvefestivalidel, kus inimesed mitu päeva aega veedavad, on täitsa okei infot jagada, arutada ja tõstatada teemasid, mis mõjuvad üllatavalt ja annavad uusi teadmisi. Samas igas peoolukorras see ei ole okei, et keegi tuleb sulle infolehtu pidama.

Inimesed ei võta seda vastu ja on võib-olla juba mingis seisundis. Mõnes riigis on ka äppe tehtud, kuidas infot jagada.

Elise: Samas põllult ehk siis festivalidelt on teatatud, et kui paned telgi püsti, siis alguses peljatakse, aga vaikselt tullakse rääkima. Mul on ettepanek, et tuleb panna näiteks suurelt siit „NARKOTELK”. Tuleb teha pilkupüüdavaid asju ja panna provokatiivseid pealkirju.

Mikk: Oleme nüüd suvel festivalidel ja otsime väga vabatahtlikke juurde. Välisriikides ulatub mõne sellise projekti vabatahtlike armee liikmete hulk üle tuhande ja sinna kuuluvad näiteks doktorikraadiga keemikud, psühholoogid jne. Meil on praegu väike asjaarmastajate grupp, aga üritame liitumist natuke paindlikumaks teha. Toodame praeguse koolituse põhjal materjalid, mida saab järelevaadata, et inimesed saaksid jooksvalt liituda. Need koolitused on üks asi, aga teine on see, mis päriselt toimub, alati on ikkagi praktika. Oluline on, et kogukond ise suhtleks ja räägiks sellest, mis on nende küsimused või probleemid, et luua dialoogi teemal, mis teadmisi või tuge inimestel üldse vaja läheb.

Kui palju festivalid ja klubid õöelu turvalisuse projektiga kaasa tahavad tulla? Kas saadakse aru selle ettevõtmise olulisusest?

Mikk: Teemade puhul, mis on seotud just illegaalsete uimastitega, on ikkagi märgata äraootavat suhtumist, sest need, kes kaasa tulevad, võivad saada külge märgi, justkui seal oleks olukord hullem kui mõnes teises kohas. Tegelikult on tegemist ikkagi koostööpartneritega, kes ei pista pead liiva alla. Oleme neile väga tänuiliku, et nad nii progressiivsed on olnud. Kui räägime õöelust ja festivalidest, siis tegelikult tarvitatakse igal pool igasuguseid

asju. See ei ole ainult kindlate kohtade teema. Siin ongi küsimus, et kuidas meie kampaaniaga kaasa tulla, ilma et endale märgi külge saaks. Üks variant oleks, et kohad võiksid selle teemaga koos välja tulla. Mõned festivalid, kellega oleme rääkinud, on kampa loonud, mõned ära öelnud ja mõnedega veel läbi

Mikk Oja: „Alkohol on üks halvimaid asju, millega teisi uimasteid segada.”

rääkimised käivad. Klubidega samamoodi. Aga kui nähakse, et teistel õnnestub, siis võib-olla see suhtumine muutub.

Elise: Inimesed võivad tajuda, et kui tunnistatakse avalikult, et nende juures käivad inimesed, kes teevad uimasteid, saab sellest koht, kus käiaksegi uimasteid tegemas, ning siis ollakse politsei huviorbiidis ja koht läheb kinni. See hirm, et kui räägin probleemist, siis mind lüüakse mingi põhjusel risti, on päris, vaatamata sellele, kas see on ratsionaalne või mitte. Seda hirmu on vaja maandada ja ma arvan, et seda võiks aidata teha TAL, aga ka politsei.

Mikk: Ka üksikisiku tasandil tuleb ikkagi tegeleda niioelda abi kutsumise teemaga. Kui kellegi elu on ohus, ei kaalu mingisugused muud argumentid seda üles. Seda peab igal pool korrutama, sest kiirabi kutsumi-

Mikk Oja: „Kui kellelgi on halb, palun kutsuge abi. Inimese elu on kõige tähtsam.”

ne seoses illegaalsete uimastitega on inimeste jaoks siiani problemaatiline. Me tegeleme ka selle teema selgemaks ja arusaadavamaks tegemisega, et kaotada inimestes ära hirm abi kutsumise ees. Veel kord: kui kellelgi on halb, palun kutsuge abi. Inimese elu on kõige tähtsam.

Kui soovid ise projekti „Turvalisem õöelu” vabatahtlikuks tulla, kirjuta oma soovist õõhaldajate koordinaatorile aadressil oja.marit@gmail.com.

EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

16.06. – 05.11. 2023

Vive Tolli

Marje Üksine

Mare Vint

Concordia Klar

Kaisa Puustak

Marje Taska

Aili Vint

Marju Mutsu

Silvi Liiva

Naima Neidre

Marju Mutsu, Pilt 1976, Eesti Kunstimuuseum

EESTI KULTUURIKAPITAL AkzoNobel METAL DESIGN

NÜÜD SAAB KA ÖÖSEL BUSSIGA KOJU

Lugu sellest, kuidas ööbusid lõpuks ka Tallinnasse jõudsid ning kuidas need ei lõhnanudki ei okse ega ka arbuusiviina järele.

Kirjutab **Sanna Kartau**, pildistas **Alana Proosa**

Esimene kord, kui püüdsin ööbusside peale saada, see ei õnnestunud. Külmetades ja veidi vihastelt kirjutasin kell 2.18 oma telefoni märkmikurakendusse: „Saabuvid busse ootav purjus rahvas meenutab mulle Balti jaama 15 aastat tagasi. Kellegi kõlast tuleb „Take On Me“, bussijuhid viskavad sind lõpp-peatuses välja ka siis, kui liituisid nendega järgmises peatuses, keha on külmast kange ja meeli kummitab kulutatud raha külm fantoomvalu. Olen juba kolmest bussist maha jäänud. Ma ei tea, kus ma olema peaksin... Kõik siin on üles kaevatud & ajab segadusse. Mis toimub? Kuidas neid busse nüüd nii vähe õiges suunas sõidab? Mu käekott näeb viie jaamast läbi jalutava naise kotiga täpselt samasugune välja. Kõik on mõttetu. Minust mööduvad vastasuunas veel kaks bussi: 92 ja 93. Olukorra depressiivsus on väljakannatamatu. Oleksin pidanud kindad kaasa võtma.”

ESIMESED SAMMUD

Viga oli minus. Ootasin tol reedel bussi jaamahoone ees (koos teiste segaduses peolistega), kuid ööbusside tegelik peatus on hoopis maakonnaliinide väljumispaigas. Ühtlasi polnud minusugusel hommikulinimesel kuigi nutikas jõuda sinna nii hilja, aga pidu ei lasknud mind lihtsalt varem minema.

Seega tegin esimese päris tiiru alles pärast seda, kui kohtusime bussipeatuses **Natalie Metsaga**, kes seda katseprojekti juhib. Õigest kohast peale minnes polnud bussidega mingit probleemi. Läksimegi õigel ajal tulnud(!) bussi nr 93. Meiega koos astus peale korralik posu rahvast, kelle jaoks ei olnud see esimene rodeo. Uurisin Natalie käest kohe ööbussitemaatika kohta. „Õine ühistranspordit oli osa Tallinna sotside ööelustrateegias”, ütles ta.

– „Kuidas see sinna sai?” küsisin.

– „Ilmselt arusaama tõttu, et ühes endast lugupidavas

linnas peaks olema öine ühistransport. Tallinnas seda ei olnud ja liikumise perspektiivist oli see probleem. Tulid valimised ja me saime koalitsiooni. Koalitsiooni-läbirääkimiste tulemusel oli öise ühistranspordi katseprojekt üks lubadustest, mis läks koalitsioonilepingusse.”

ANDMED-ANDMED-ANDMED

Kuna tegemist on katseprojektiga, peavad selle kalal töötavad ametnikud esmatähtsaks mitmesuguste andmete kogumist, et ööbusse selle järgi järgmistes faasides paremini seada. Enne ööbussiliinide käivitamist tehti uuring, et selgitada välja, kui palju öösel üldse sõita soovitakse ja mis piirkondades. (Sellest ka otsus praeguses faasis busse Piritale ja Nõmmele mitte saata.) Bussidesse paigaldati loendurid, mis koguvad andmeid selle kohta, kui palju inimesi, kust ja mis kell peale tuleb ja maha läheb. Augustis võetakse käsile kvalitatiivne uuring. Selle tegijad plaanivad siis

nii bussides kui ka peatuses inimesi küsitleda, et kaardistada nii seda, mis inimgrupid ööbussides suurema tõenäosusega sõidavad, kui ka seda, mida nad sealjuures hindavad ja mis võiks olla teisiti. „Mulle meeldib selle projekti puhul, et kommunikatsioon on olnud üpris hea ja et edasised otsused teeme andmete põhjal,” kommenteerib Mets.

Uurin Natalie käest, taustal vaikne bussimürin, kas miski on seni ka üllatanud. Ta vastab: „Mind üllatas busside populaarsus. Praegu oleme kella poole ühes bussis ja see ei ole küll täis, aga inimesi on sama palju, kui siin võiks olla päeval ajal, ja nad tulevad peale eri peatustest. Ei ole niimoodi, et ainult Balti jaamast tullakse, vaid ikka kogu liini ulatuses.”

AGA KUI LABRAKAKS LÄHEB?

Oli neid, kes eeldasid, et ööbussidest saab ebaadekvaatsete, joobes peoliste meelispai, kus läbustatakse

ja räusatakse. Seda pole siiski juhtunud. Ühtegi sekumist vajavat intsidenti pole olnud ja ka need sõidud, mille meie ette võtsime, olid rahulikud. Pigem olime meie fotograaf Alanaga need tüütuse ja elevuse allikad bussides, millega sõitsime... Bulgaaria pealinnas Sofias kardeti sealseid süsteeme luues, et ösesse ühistranspordi raha suunates kulutatakse ressursse valet tüüpi sõitja peale, säärased, kes käib peol, tekitab jamasid ja kahjustab vara. Nüüdseks on siiski kõik Euroopa pealinnad need debadid maha pidanud ja Tallinn oli ELis viimane, kust öine ühistransport puudus.

Töö huvides vestlesingi ööbussides sõitvate inimestega. Kõik, kellega jutustasime, olid liikumas mööda mõistlikke, ehkki meeleolukaid radu. Esimesena rääkisime rohelisse riietunud noorega, kes oli parasjagu teel Paavli Kultuurivabrikusse. Teisena suhtlesime paariga, kes tuli just lauluväljakult Scorpionsi kuulamast. Kolmandana püüdsime kinni modellikolmiku, kes olid

just ERKI Moeshow' catwalk'il kõnindud. Nad kõik nõustusid, et säärane teenus on ainult mõistlik ja et nad kavatsevad ööbussidega sõitmist jätkata.

Info levides ja aja möödudes on tõenäolised kaks asja: juhtub negatiivse maiguga intsidente ja bussides sõitjate numbrid kõiguvad ajas veidi. Fakt on aga ka see, et kahtlasi situatsioone purjus või ebameeldivate inimestega on olnud ühistranspordis seni ainult tavagraafiku alusel sõitvates bussides, mis ei ole adekvaatne põhjus, et teenust mitte pakkuda. Ühtlasi võimaldavad praeguse katseprojekti käigus kogutavad andmed suurepäraselt nii liine kui ka graafikuid kohaldada, et need oleksid võimalikult kasulikud.

„Minu jaoks oli üks suurim kompliment see, kui minu juurde tuli **Kalle Klandorf**, kes oli väga suur skeptik, ja kiitis mind ööbusside eest,” jagas Natalie. „Ta küsis TLTst andmeid ja nägi, et projekt on edukas; et ta poleks seda uskunud, aga hea töö.”



REIS METSA LÕPPU

Lavastaja
LAURI LAGLE

Esietendus 17. AUGUST
ekspeditsioon.com



KES VÕI MIS SEE GOTH VEEL ON?

Gooti subkultuuri seostatakse nii kalmistute, nahkhiirte, tumeda meigi kui ka kurva muusikaga. Ometi on levinud ütlus, et nn päris goodid end selle nimega kutsuda ei armastagi. Kus on selle subkultuuri juured, millised selle ajatud klišeed ja kuidas on see aja jooksul muutunud?

Indrek Mesikepp

90ndail käisin koos teiste Tartu Ülikooli kunstiajaloo tudengitega ekskursioonil Pariisis. Otsisime Père-Lachaise'i surnuaial üles **Oscar Wilde'i** hauamonumendi, tegime pilti tiivulisest kujust ja üksteisest selle taustal. Kõik see aeg istus mälestusmärgi postamendi serval mustaks värvitud küünte, musta mantli ja nõörsaabastega noormees, kes küll nägi, et me pildistame, aga ei liikunud paigalt. Istus, luges raamatut ja keeras aeg-ajalt lehte. Mu kaaslased tahtsid

Roomat rüüstanud gooti hõimudel ei olnud mingit kokkupuudet gooti arhitektuuriga ja kummalgi nimetatuid gooti romaani või gothic rock'iga.

teda ära ajada, aga mina laitsin mõtte maha. „See on goot. Selline subkultuur. Nad elavadki surnuaedades,” teadsin rääkida. No mis seal ikka, kui elab siin, ega siis tõesti sobi minema kihutada, jäid ka teised nõusse ja tegid oma fotod koos tundmatuga. Hiljem **Jim Morrisoni** haa juurde jõudnuna nägime seda meest vaikides meile lähenevat. Tema mantli taskust paisis samasugune Micheline reisiteatmik nagu paljudel meie grupist.

Nii et võtke arvesse – nagu enamik meist, ei ole ka mina neis gooti küsimustes ilmeksimatu. Mõneti ongi

Esimesed bändid, keda võib pidada otseselt vastutavaks gothic rock'i ja selle ümber koondunud subkultuuri tekkimise eest, kerkisid esile 1970ndate lõpul.

järgnev katse korratada mõtteid teemal, mille vastu olen paarkümme aastat huvi tundnud, ajendiks muu hulgas **John Robbi** äsja ilmunud raamat „The Art of Darkness: The History of Goth”.

GOOTI MITU NIŠSI

Raamatu tagakaanel lubatakse ülevaadet *goth*-muusikast ja gooti kultuurist, selle mõjust ja pärandist. Kultuuriloost alates Rooma langemisest kuni Instagrami tõusuni. On muidugi teada, et Roomat rüüstanud gooti hõimudel ei olnud mingit kokkupuudet gooti arhitektuuriga ja kummalgi nimetatuid gooti romaani või *gothic rock*'iga. Gooti arhitektuur, mille silmapaistvad näited on kristlikud katedraalid, said selle nime antiigi jumaldajailt, kes pidasid keskaegseid ehitisi barbaar-seiks. Gooti romaani puhul oli aga tegu juba taotluslikult tumeromantilise kirjandusega. Nii et siin on tegemist olemuslikult erinevate nähtustega. Kuidas need seostuvad *goth*-muusika ja gooti subkultuuriga? Kas üldse?

Esimesed bändid, keda võib pidada otseselt vastutavaks *gothic rock*'i ja selle ümber koondunud subkultuuri tekkimise eest, kerkisid esile 1970ndate lõpul (valdavalt Suurbritannias) ning nähtus ise oli 80ndate esimestel aastatel juba kindlalt olemas.

Laialt on levinud väide, et esimesena kasutas sõna „gothic” rokkmuusika kohta **Tony Wilson**, kõneldes **Joy Divisionist**, ja see juhtus septembris 1978. John Robb toob oma raamatust välja, et juba sama aasta juulikuus kasutas sõnapaari „gothic rock” ajakirjanik **Nick Kent**, iseloomustades sedasi **The Doorsi** ja **The Velvet Undergroundi** muusikat. Kenti kirjutis käsitles **Siouxsie & The Bansheesit**, mille eelkäijatena ta neid kahte vanemat bändi nägi. **The Doorsi** kohta olevat aga kasutatud juba 60ndate lõpul sõna „gothic”. Nii või teisiti, kõigil neil juhtudel oli see veel omadussõna, mitte stiili või žanri nimetus. Joy Divisionist rääkides ütleb Robb: „Joy Division oli küll gootilik (*gothic*), aga mitte *goth*-bänd.”

The Cult (ehkki siinses kontekstis on olulisem, et **Southern Death Cult**) laulja **Ian Astbury** on väitnud, et tema andis **Sex Gang Childreni** põhimehele **Andi Sex Gangile** hüüdnime Gothic Goblin (sest too oli väikest kasvu ja elas Londonis Brixtoni linnaosas majas, mida kutsuti Visigoth Towersiks) ning sealt „goth” nimisõnana lendu läkski. Andi Sex Gang seda ei eita, aga lisab, et enne 80ndate keskpaika või koguni teist poolt seda sõna kogu liikumise kohta siiski ei kasutatud. 80ndate algul oli selle seltskonna kohta ringluses väljend „positive punk”, mille tõi käibele ajakirjanik **Richard North**.

John Robb meenutab, et algul ei olnud isegi terminit „postpunk”, rääkimata „goth'ist”, kõige kohta öeldi „punk”.

KINDLASTI MITTE GOOT

Tähelepanuväärne on aga see, et mitmed neist, keda mainitakse tavapäraselt *gothic rock*'i suurkujudena, eitavad kirglikult sellega seotust. Robbi raamatust leiab Siouxsie & The Bansheesi asutajaliikmete – vokalisti Siouxsie ja basskitarristi **Steven Severini** – intervjuukatked, milles mõlemad rõhutavad oma vastumeelset eelkõige neljapähele sõna „goth” ja veelgi enam selle versiooni „goth” vastu. „Gothic” tähistab nende jaoks aga minevikukunsti, millega neil probleeme ei ole. Raamatu autor pakub välja loogilise seletuse: bänd, kes tegi stiilipiire avardades unikaalset muusikat, ei tahtnud end seostada hiljem tekkinud nähtuse ja selle stiilipiirangutega.

Veelgi radikaalsem on neis asjus **The Sisters Of Mercy** liider **Andrew Eldritch**. Sistersi ametlikul kodulehel

kasutatakse kirjapilti „g****”. Robb nimetab Eldritchi reaktiooni pilkavaks ja mainib, et seoste vältimiseks *goth*'iga tuli Eldritch lavale valgesse riietatuna. Mis juhtus Philadelphias 1997. aastal, sellest raamatus juttu ei ole. Sellest, kuidas tookord pidid The Sisters Of Mercy kontserti soojendama kolm bändi, kellest kahe – **Sunshine Blindi** ja **The New Creaturesi** – esinemised tühistati, kuna Eldritch oli teinud interneti vahendusel kindlaks, et nad näevad välja „too gothic”. See kõik annab fännidele aineid lugematuteks siseringi naljadeks, näiteks kommenteeritakse mõnda Andrew Eldritchi fotot 80ndate keskpaigast, kui ta kandis musta sametjakk, sõnadega „definitely not a goth” või nõõgitakse sõpra, teeseldes ehmatus: „Goth!”

Millest tuleneb Eldritchi põikpäisus? Kas asi on ambitsioonis olla oma muusikaga peavoolus, mitte kultuslikus nišis? Põlguses esoteerika ja muu säärse jama vastu, mida *goth*'iga sageli seostatakse? The Sisters Of Mercy järjekindel vasakpoolne, thatcherismivastane ja antifästistik agenda on kindlasti kõike muud kui ümbritsevat ignoreeriv klaaskuuli keerutamine ja enesepettus, millest on juttu nende laulus „Alice”. Siinkohal võiks meenutada, et *goth*-bändide esimest lainet ei esindanud üldse nii üheselt tegelikkusest kalmituromantikasse põgenejad, nagu hilisema põhjal võiks arvata.

PIGEM MUSTAD VARESED KUI SAKSA MUINASJUTUKRAHVID

Ent siiski Sisters ja *goth*. Küsida võiks ka sedapidi, et ehk nad siis ikkagi ei kuulu sellesse žanrisse ja skeenesse? Põhimõtteliselt on võimalik vastata mõlemat moodi. Teatavasti pöördus The Sisters Of Mercy väga teadlikult tagasi kogu postpungis valdavalt põlatud rüürde, seda nii muusikas kui ka imagoloogias. Teoreetiliselt võibki tõmmata joone Leedsi skeene, kus kuulati **Motörheadi**, kus mehed ei värvunud silmi ja kuhu kuulus Sisters, ning Londoni androgüünselt glamuurse Batcave'i klubi ringkonna vahele. Ent siin on siiski mõned agad.

Kuulajaskond suuresti ikkagi kattus. Ja põhjendatult. Sest – nüüd tuleb olulisem punkt – nende muusikas oli siiski ühist. Me tunneme kuulates ära, et see on see, nimetame me seda siis tumedaks postpungiks, *gothic rock*'iks või kuidas iganes. Võib lugeda üles hulga iseloomulikke jooni (millest kõik ei ole küll kõigile bändidele omased): tume, sageli domineeriv bass ja selle varjust välja sügavad meloodilised, tihti kordustele üles ehitatud heleda kõlaga, žiletina õhku löikavad kitarripartiid ning n-õ hõimutrummide (*tribal drums*) või trummimasinate tantsulised biidid. Mõnel juhul on kõlapilt kriipivald toorem, teiste puhul jällegi külmem ja melanhoolsem.

Ma ei nõustu väitega, nagu *goth*'i-skeenet oleks defineerinud eelkõige teatralne välimus ja kalduvus müstikasse. See oli ikkagi muusika, omal ajal uus muusika. Eripärane visuaalne identiteet muidugi oli, aga võrreldes praegu meedias pakutavaga oli see salkilsem, tahumatum ja rohkem DIY, need noored meenutasid pigem musti vareseid kui saksa muinasjutufilmi print-

sesse ja krahve. Omal moel olid nad nagu punkarite kadunud hõim, ehkki tanksaabaste asemel kanti terava ninaga *winklepicker*'eid, nii tüdrukud kui ka poisid kasutasid rohkem meiki ja nahkjakkidel olid bändinimed, nagu Siouxsie & The Banshees, **Bauhaus**, **Alien Sex Fiend** jms. Ja mis müstikasse puutub, siis seda ei olnud sugugi vähe ka näiteks *heavy metal*'is. Kuigi *gothic rock*'i alguseks loetakse sageli Bauhausi lugu „Bela Lugosi's Dead” (1979) ja ka **The Birthday Party** laulis, et „Release The Bats” (1981), ei olnud nahkhiiretemaatika tol ajal veel žanri läbivaks jooneks. Alles 90ndail hakkas tekkima vampirimile viitavaid laule ja bändinimesid, nii et võta üks ja viska teist.

Laulutekstid olid küll sageli sünged, nihilistlikud, obskursed, morbiidsed, sarkastilised, küünilised, aga tumeromantiline pateetika on minu hinnangul iseloomulik pigem järgmiste lainete epigoonidele kui žanri ja subkultuuri esialgsel tuumikule.

AUTENTSUS JA KLIŠEEDE Ookean

Tuleks nüüd jutu alguse juurde tagasi. Kas on mingi olemuslik ühisosa keskaegsetel katedraalidel, **Byroni** luulel, tondijuttudel ja 80ndate algul välja kujunenud muusikalisel voolul, mis ristiti *gothic rock*'iks? Eks ühte ja teist ühist ikka leiab. Aga ei saa öelda, et see muusikastiil oleks mingi ürgse ööduse või öökultuse kõige



Noormees Oscar Wilde'i hauamonumendi kõrval. Foto: autori erakogu

olemuslikum väljendus. **Black Sabbath** on ka kaunisti öine ja minus tekitas lapsepõlves seletamatut kõhdedustunnet hoopis see, kui ansambel **Fix** laulis raadios: „Uu-li-laa.” See oli miski, millest ma ei osanud kellelegi rääkida, ma lihtsalt soovisin, et ei oleks seda kuulnud. On see siis *goth*? Vaevalt. Näib, et ühise objektiivse ööduselamusega asja selgitamine viib rappa.

Mingi stiiliniimi on siiski otstarbekas. See termin võib olla „positive punk”, „gothic rock”, „goth” või midagi muud. Sõnaga „goth” seostub muidugi palju klišeetid, ka varasemast ajast kui see muusika, alates 80ndate lõpust ja 90ndaist paraku ka palju muusikalisi klišeetid. See võibki olla põhjus, miks mõni mees või naine ei taha sellest kõigest midagi teada. Aga iseenesest sõna on sõna. Vaevalt keegi mõtleb, et *rock'n'roll* on muusika, mis öötsub rohkem kui *funk* ja veereb rohkem kui *country*. Väljend „tume postpunk” võiks ju muusika puhul „goth'i” asendada, aga „tume postpunkar” ei kõlbaks kuhugi.

On kasvanud peale mitu põlvkonda inimesi ja bände, kelle jaoks „goth” ei ole tempel, mille teised on peale löönud, vaid enda identiteet, mida sageli siiski surmtoiselt ei võeta. Näiteks Inglise plaadifirma Nightbreed Recordings trükkis 90ndail ansambli **Suspiria** kitarristi kujundatud T-särke kirjaga „sad old goth”, mida nii mõnedki uhkelt kandsid, ja bänd nimega **Vendemmian** kirjutas oma särkidele „drunk stupid and goth”.

Ma rääkisin siin palju minevikuvormis. Kas *goth*'i siis enam polegi? Ikka on. Iseasi, mida me selle all mõtleme ja kas tahame ka autentsust. *Goth* nagu ajatu kliše,

80ndate Leedsi goodid. Fotod: SB / Sarah Wilsoni erakogu



mis elab muinasjuttudes, *halloween*'i-pidudel, suveniiripoodides ja aeg-ajalt korduvas rõiva- või soengumoes, ei kao kunagi. *Goth* kui selle kahtlase kleepeka külge saanud muusika ja subkultuur on transformeerunud, suuresti kahjuks sattunud ka nimetatud klišeede ookeani, teda on väärkoheldud ja kuritarvitatud, midagi on temast alles. Vahel sähvatab miski ka epigoonluse massist. *Gothic rock*'iga samal ajal USA-s tekkinud pungilikum *deathrock* ja Mandri-Euroopa elektrooniline *coldwave* kannavad omal moel seda pärandit samuti edasi. Taaskasutusse on läinud ka laialivalgav termin „darkwave”, mis hõlmab nii rokiliikumata kui ka eeterlikumat muusikat. Viimastel kümnenditel on see termin saanud nii raiuva rütmiga elektrooniliste (**Boy Harsher**) kui ka melanhoolse ja traadisema kõlaga bändide (**Lebanon Hanover**) iseloomustuseks. Teisest küljest on jäänud silma, et nii mõnegi ansambli puhul



Loo autor gooti festivalil Wave Gotik Treffen aastal 2000. Foto: Madis Reimann

(**Then Comes Silence**), keda möödunud sajandil oleks silma pilgutamata *gothic rock*'iks nimetatud, kõneldakse pigem kui postpungist.

Eesti muusikas ja subkultuurisel maastikul 80ndate esimesel poolel *goth* laineid ei löönud, ehkki melo-**meli** muusikaline *alter ego* **Bedless Bones** on kogunud kuulsust ka teiste maade vastavaid ringkondades. Isikupärast mikstuuri neist suundadest ja varajasest *industrial*'ist teeb **The Lunacy Of Flowers** ning oma nägu selles vallas on leidmas bänd nimega **Viktor Kuu**.

Ma ei nõustu väitega, nagu goth'i-skeenet oleks defineerinud eelkõige teatralne välimus ja kalduvus müstikasse. See oli ikkagi muusika, omal ajal uus muusika.

Võib rääkida kohalikust tumedama elektroonilise muusika skeenest koos bändide, peosarjade (Beats From The Vault, Bat Sounds) ja fännidega. Aga see on juba omaette teema, mida tasuks vaadelda ja võib-olla ka klišeetid kummutada, nagu ma eespool algupärase *goth*'iga mõnevõrra ehk tegin.



Foto: erakogu

Indrek Mesikepp on aja- kirja Looming peatoimetaja ja teeb Raadio 2-s postpungisaadet „Floorshow”.

AMORI NOOLED JA LÜHIKE KLEIDIKE – EESTI POPLAULJATE KUVAND

Kolmekümne aasta jooksul on Eesti naispopartistide kujundanud globaalsed tuuled. Kui mõned erandid välja arvata, on visuaalses keeles rõhutatud palju seksapiilsusele ja sõnades suhetele.

Lisete Velt

Laia levikuga peavoolu popmuusika reageerib otseselt ühiskonnas toimuvatele protsessidele ja tänu sellele on võimalik uurida selle kaudu edukalt ühiskonnas domineerivaid soosuhteid.

Oma hiljuti valminud uurimistöös vaatlesin kolmel kümnendil valminud muusikavideote või telesaadete salvestiste põhjal üheksa eesti naisartisti kuvandit. Lisaks analüüsisin laulutekste ja muusikalist materjali. Lauljate ja lugude valikul sai määravaks tõsiasi, et nad kõik on olnud omas kümnendis populaarseimate naismuusikute hulgas ning nende lood on võtnud kuulajate südameid või vähemalt tähelepanu.

SEKSISÜMBOLI SAABUMINE

1990. aastatel esindasid artistid traditsioonilisi soorolle, mis väljendus naiste tugevas üleseksualiseerituses. Eesti taasiseseisvumise järel olid loojad vabad reageerima globaalsetele ilmingutele ja neid ka ise katsetama. Nii toimus Eestis 1990ndatel hilinev seksuaalrevolutsioon, kõnepruuki tekkis mõiste „seksisümbol“ ja muusikatööstus hakkas rõhuma naismuusikute seksapiilsusele, olgugi et mõned lauljatarid olid veel lapseohtu. 15-aastane **Maarja-Liis Ilus** ja 16-aastane **Margit Margusson** esindasid ka mujal maailmas ausse tõstetud lapsnaisi, nagu **Spice Girls** ja **Kate Moss**, hiljem **Britney Spears** jpt!

Austraalia sotsioloog **R. W. Connelli** väitel on pärast kommunismi kokkuvarisemist mehelikkuse ja naiselikkuse loomise põhiliseks väljaks ameerikalik globaalne kapitalistlik majandus.² Hegemoonilise positsiooni saavutanud transnatsionaalne ärimehelikkus ilmutas end ka 1990. aastate Eesti muusikatööstuses, mida juhtisid teiste seas **Jüri Makarov**, **Margus Turu**, **Aarne Valmis** jt. Muusikaärimehed korraldasid fenomeenis saanud suvetunde, festivale, üllitasid helikandjaid, moodustasid ansambleid, otsisid aktiivselt uusi artiste ja kujundasid ka naisartistide käekäiku. Ligi 30-aastase **Nancy** avastasid 2 Quick Starti võtmetegelased **Pearu Paulus**, **Ilmar Laisaar** ja **Alar Kotkas** ning 15-aastase Maarja-Liis Ilusa produtsendiks sai **Raul Rink**. Samuti alaealise Margit Margusson jõudmine lavalaudadele oli otseselt seotud tema osalemisega rinnailukonkursil Miss Eesti Tisss 1998. Ansambli Push Up lugude autor **Mihkel Mattisen** on rääkinud, kuidas TV3 jutusaatesse „Kahvel“ kutsutud Margit Margusson avaldas, et unistab laulmisest.³ Intervjuud vaadanud Mattisen, **Indrek Sarrap** ja muusikaprodutsent Aarne Valmis haarasid võimalusest ning peagi lahutaski kuulajate meeli tantsumuusikakoosulus Push Up.

Nancy lühikesed mustad nahkpüksid ja pikad saapad ning Margit Margussoni rinnapartiid rõhutav kuldne särgike on samuti ajastule vastav sooline representatsioon.

Ehkki hägustuvad soopiirid on loomulik osa muutuvast maailmast, kohtab neid peavoolu popmuusikas siiski vähem kui subkultuuris.



Lisete Velt on Klassika-raadio toimetaja, keda Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse eriala õpinud on suunanud muusikast mõtlema ja rääkima.



Kollaaž: Aleksander Tsapov

STAARIDE VOOLIMINE

Seda, et taasiseseisvunud Eestis vooliti staare vastavalt standarditele, on meenutanud Nancy, kelle sõnul ei olnud artisti kuvandi loomisel midagi juhuslikku.⁴ Lavapildi teadlikku kujundamist illustreerivad kümnendile omane läbimõeldud koreograafia ning mõistagi rietus. Maarja-Liis Ilusa lühike kleidike, Nancy lühikesed mustad nahkpüksid ja pikad saapad ning Margit Margussoni rinnapartiid rõhutav kuldne särgike on samuti ajastule vastav sooline representatsioon. Just sel dekolteel peatub video alguses pikemalt ka režissööri silm. Võib arutleda, kas naise keha rõhutav rietus on selline muusikatööstuses tegutsenud meeste valikul, ent suur plaan tissimisi konkurssil võidutsenud Margit Margussoni rindadest esitleb kahtlusteta mõistet „mehe pilk“ (*male gaze*).

Traditsioonilisi soorolle esindavad ka 1990ndate naisartistide esitatud näivsed laulutekstid, mis jutustavad aru kaotanud armunute lugusid. Kui **Kaari Sillamaa** tekstidele loodud Nancy „Aeg peatub“ ja Maarja-Liisi „Kohtumine“ on kellestki tugevalt sisse võetud naiste lood, siis Mihkel Mattiseni kirjutatud „Amblikmees“ on kahe Amori noolest tabatud inimese dialoog. Viimane väljendab varjamatu iha vastassugupoole järele. Sel kümnendil peavoolus tegutsenud naislauljate häälekasutus on loomulik ja traditsiooniline, Margit Margussoni oktavisi duubeldatud hääl lausa rõhutab naiselikkust.

Nii 1990. aastatel kui ka hiljem on peavoolu popmuusikas figureerinud stereotüüpseid dekoratiivsed naiselikkused. Näiteks on seltskonnaajakiri Kroonika valinud selles uurimuses analüüsitud lugude esitajatest neli – **Lea Liitmaa** (2003), **Eda-Ines Etti** (2004), **Lenna Kuurmaa** (2006, 2008) ja **Liis Lemsalu** (2019) – aasta seksikaimateks. Seksuaalsuse eksponeerimine oli samuti üks ühiskonna vabanemise diskursuse osa.

FEMINISTLIK IDEE KANDUB POPMUUSIKASSE

Sajandivahetusel muutus naisartistide kuvand vähem seksuaalseerituseks. Uuel kümnendil kandus feministlik idee, mis kujutavas kunstis levis juba 1990. aastatel, vähehaaval muusikasse, esialgu taas popmuusikasse. Sellele eelnes naislauljate kuvandi muutumine „südamaks“, mida illustreerib hästi tollal lavalaudadele jõudnud Eda-Ines Etti. Elegantses mustas kleidis esinev Ines

seisab juuste lehvides liikumatul bändi ees ning esitus on üles ehitatud sõnumi edastamisele.

Nullindad töid areenile ka tugevad naislauljad ja -muusikud, nagu Lea Liitmaa oma ansambliga Blacky. Lea Liitmaad võib nimetada selle kümnendi manööverdajaks, sest tema tõusis esile tugeva, veidi käheda ja mitte-traditsioonilise häälega ning kirjutas ise lugusid. Lea Liitmaa ja samuti oma laulule ise teksti kirjutanud Eda-Ines Etti vahendavad oma lugudes „Ja põleb maa“ ning „Iseendale“ iseseisvate naiste mõtteid. Eneseisvutest kantud laulutekstid lubavad väita, et nullindatel ollakse vähem stampides kinni tekstides kui visuaalides, sest naps rõivastuses Lea Liitmaast saab muusikavideos „Ja põleb maa“ stereotüüpne jumalanna. Selle

video puhul tasub siiski märkida, et teiste Blacky bändiliikmete seas tõuseb esile ka transsooline muusik **Angela Aak**, keda kujutatakse binaarselt feminiinsena.

Sajandivahetusel stabiliseerumise keskel oli oma koht ka möödunud kümnendi vaimust kantud tantsumuusikakollektiividel. Muusikaprodutsent **Vahur Valgmaa** (sel ajal ka nimega **Peter Ross**) kutsus kokku kolm lauljatarit, kirjutas neile lugusid ja moodustas vaid kolm aastat tegutsenud tüdrukutebändi Nexus, kes hoidis videos „Nii kuum“ au sees koreograafiat.

2010. aastatel esitavad **Birgit Õigemeel**, Lenna Kuurmaa ja Liis Lemsalu ikka traditsioonilisi naise ja mehe lugusid. Nullindatel iseseisvusest laulnud naised asenduvad lauljannadega, kes jutustavad keerulistest suhetest. Juurde tuleb peavoolunaiselikkuse variatsioon, näiteks Birgit Õigemeelt kujutatakse muusikavideos „Lendame valguskirrusel“ vaheldumisi stuudiovalguses särava artisti ja koduse emana. Artisti imago kujundamisel saavad aina olulisemaks lavastatud muusikavideod, mis avardavad varasemaga võrreldes võimalusi seoses kostüümide, grimmi, võttepaikade ja muuga, peategelasteks muidugi lauljatarid ise. Teatud mõttes jõuab Liis Lemsalu muusikavideo „Magusalus“ kaarega tagasi 1990. aastatesse, kuigi rindade asemel peatub režissööri pilk pikemalt Lemsalu huultel.

Tõde on, et rahvas armastab traditsioonilisel ilusaid naisi. Viimase 30 aasta jooksul ei ole nii globaalses kui ka taasiseseisvunud Eesti peavoolu popmuusikas toimunud mentaliteedis suuri muutusi. Ehkki hägustuvad soopiirid on loomulik osa muutuvast maailmast, kohtab neid peavoolu popmuusikas siiski vähem kui subkultuuris. Mida kümnend edasi, seda vähem seksuaalseerituseks muutub lauljate lavaline kuvand, samas lugude muusikalisel materjalil ja laulutekstides see ei väljendu.

¹ Davidjants, B. 2021. Eesti naine popmuusikas – suurejoonelisest estraadist mässava postsovietini. – *Muusika*, nr 3.

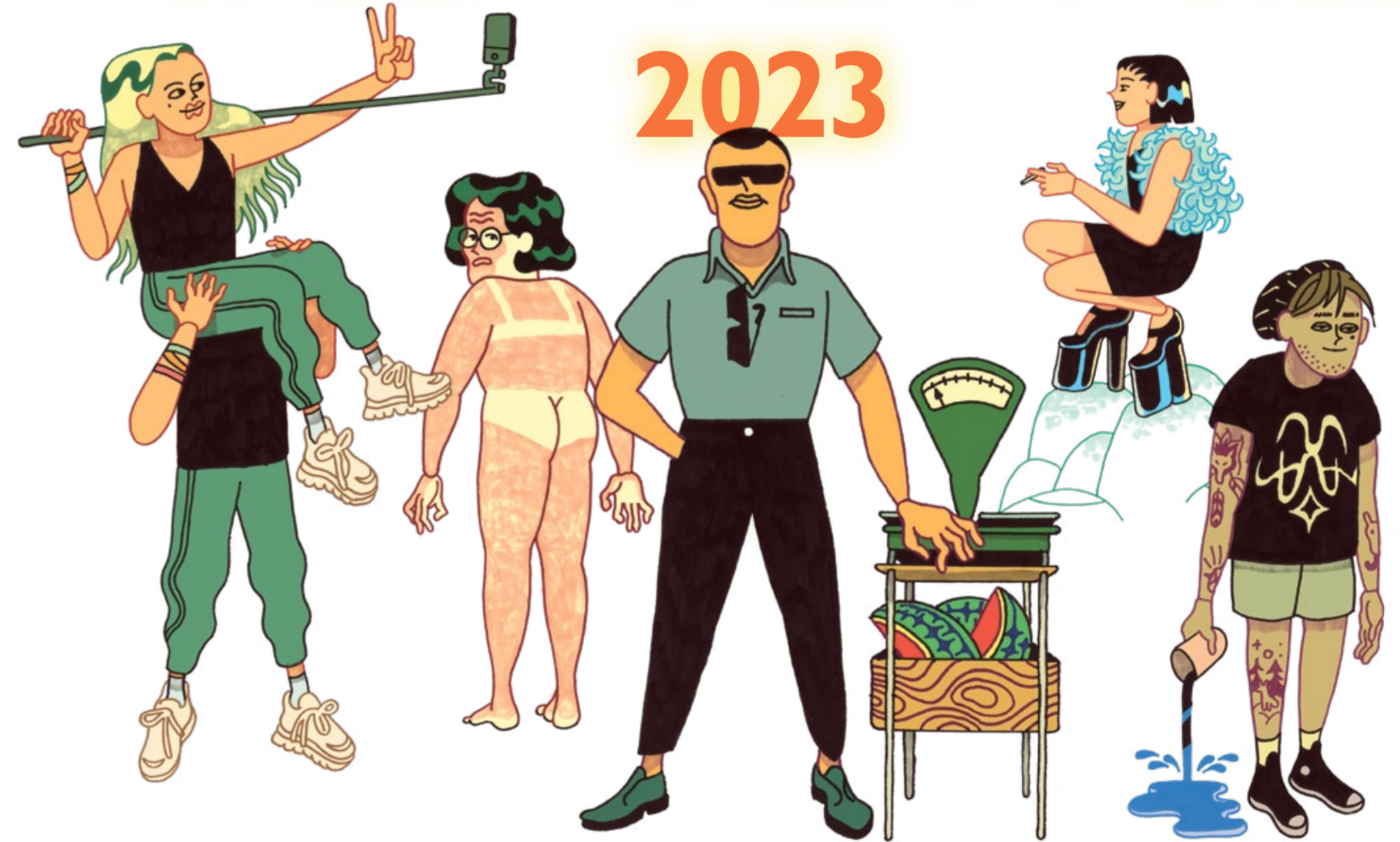
² Pivre, B. 2011. Naiste meediarepresentatsioon Eesti ajakirjanduskultuuri ja ühiskonna kontekstis. Tartu Ülikooli kirjastus.

³ Aeg peatub. *Tantsumuusika gigandid* (toim. Libe, T.). – *Vikerraadio*, 21.07.2017.

⁴ Aeg peatub. *Diskolavade printsessid* (toim. Libe, T.). – *Vikerraadio*, 31.08.2018.

SUUR SUVE RAAMATU-HOROSKOOP IGALE TÄHEMÄRGILE

2023



Kauaoodatud suvi on taas meie õuele sõudnud, võib-olla esmapilgul isegi suurema n-õ pauguga, kui loota/karta võis, seega on päevakorrare kerkinud taas kolm igipõlist suvemuret: 1) palav!, 2) sääsed! ja 3) mida ometi järgmiseks lugeda!?

Kirjutas **Müürilehe erakorraline esoteerikatoimetuse**, illustreeris **Liisi Grünberg** (liisigrunberg.ee)

Selge see, et suvelektüüri ei tasu ette võtta uisapäisa ja suvaliselt, nagu jumal juhatab jne, ikka peaks jälgima, et avatav teos justnimelt sinu tähemärgile kõige paremini sobiks! Vastasel juhul ei jõua lugemistraumasid ära klaarida ka sügise ega äkki isegi talvega. Õnneks on Müürilehe erakorralisel esoteerikatoimetusel igale viimasele kui sodiaagimärgile häid

uudiseid (siin: teoseid). Igahelge midagi, keegi ei jää ilma. Kui endale tähtede üliobjektiivselt määratud lugemised loetud, siis võib muidugi ettevaatlikult teistelegi soovitatud kiigata (või hoopis selliseidki väärt teoseid, mis siit nimekirjast napilt välja jäid), kuid paneme südamele, et see toimugu rangelt omal vastutusel.

JÄÄR

(21. märts – 20. aprill)

Jäärale, kelle tugevuste hulka teatavasti ei kuulu just ülim kannatlikkus, soovivad Müürilehe tähetargad esmalt üht õige värsket novellikogu, nimelt **Mari-Liis Määrsepa** raamatukest „**Jäävad ainult silmad**“ (EKSA, 2023). Suuresti (aga mitte ainult) mõne aasta jooksul perioodikas ilmunud tekste koondav kogu on varem peamiselt luuletajana tuntud Määrsepa esimene proosaraamat. Kohtab siin erinevate üsna kummaliste muredega rüselevaid inimesi, aga sõna saavad ikka ka loomarigi esindajad. Just hea teos Jäärale haarata, võib lugeda ühe teksti kaupa või erilise pühendumise hetkedel lausa mitu järjest.

Kui Määrsepa tekstides saab ikkagi ka omajagu nalja (või vähemasti kohtab ootamatuid veidrusi), siis tõsisemalt Jääradele on sel suvel rangelt soovitatav **Tõnu Õnnepalu** teos „**Eesti loodus**“ (Kirjastus Paradiis, 2022). Vihjeid, millega võiks täpsemalt tegu olla, leiab esiteks konkreetse raamatu pealkirjast, aga lisaks Õnnepalu enda varasemast loomingust. Psühhoograafiline on ta kindlasti, kaardistades (hariduselt bioloogist) autorile olulisi paiku ja (loodus)nähtusi. On linde (roolind, peoleo), mere- ja saari (Vilsandi, Hiiumaa), mõni taluõugi, soo ja raba... Paiguti melanhooline, siis informatiivne, kokkuvõttes kõigiti *suvine* lugemine, nagu Õnnepalu viimasel ajal kipubki olema („Ah, suvi on ikka ilus! Sest elu on ikka ilus. Ja suvi on elu.“, lk 16).

SÕNN

(21. aprill – 21. mai)

Alalhoidlikule ja tasakaalukale Sõnnile võiks muidugi samuti Õnnepalu „Eesti loodust“ soovitada nagu äsja Jäärale, kuid veelgi veendumumalt osutavad meie eksimatute astroloogide kalkultatsioonid **Ray Bradbury** äsja eesti keeles uuesti välja antud „**Võililleveni**“ (Kirjastus Paradiis, 2023, tlk **Laine Hone**) suunas. Ulmeklassikust autori nimi kaanel võib siinkohal küll veidike eksitada – ehkki fantaasiaküllaseid mõttelelde on siin küllaga, on see esmajoones lugu ühest (õnnelikust) lapsepõlvest, nimelt 1928. aasta suvest Illinoisi osarigi (fiktsionaalses, aga kindlasti päriselulise eeskujuga) väikelinnas Greentownis. 12-aastase Douglas Spauldingi seiklused ja avastused seoses näiteks suve pudelisse püüdmise, uute tennisringade, võidu mööda raudteerööpaid jooksmise ja kõige muuga, mis siin elus on olulist, tekitavad ilmselt mõningasi äratundmisi kõigis, kes on kunagi olnud lapsed.

Osalt samastki ajast räägib aga üks hoopis teistsugune teos, mis tõsiselt Sõnnile kindlasti ka sobib, nimelt seni viimase kirjandusnobelisti **Annie Ernaux** õhuke raamatuke „**Koht**“ (Tänapäev, 2023, tlk **Malle Talvet**). Tegevuspaik on küll teine ja ajaraam lõppkokkuvõttes hoopiski laiem („Kui ma loen Prousti või Mauriaci, on mul raske uskuda, et nad kirjutavad ajast, mil mu isa oli laps. Tema maailm oli keskaeg.“, lk 18), stiilgi sootuks dokumenteerivam, aga kuidagi ühte võivad nad paralleelselt lugedes sulama hakata.

KAKSIKUD

(22. mai – 21. juuni)

Ehkki Kaksikud ei pruugi olla kaugeltki me sodiaagisüsteemi suurimad teadusnohikud, on nad kahtlemata ühed uudishimulikemad ning ilmselt just selle pärast ongi saatuks kaardipakist neile selleks suveks potsatanud **Stephen B. Heardi** „**Charles Darwini nuivähk ja David Bowie ämblik**“ (alapealkirjaks kenasti kirjeldav ja kokkuvõtlev „Kuidas teaduslikud nimed pühitsevad sellekjalad, kangelas ja isegi mõnd kaabakat“) (Argo, 2023, tlk **Lauri Laanisto**). Bioloogist pole meile mola (bioloogist tõlkija vahendusel) eistanud pelka nimekirja kummalistest isikunimedest inspireeritud liiginimedest (ehk eponüümidest), vaid jutustab selle kõige taustal esiteks haaravaid lugusid, saame siit aimu ka teadusajaloo üldisemalt (oma veidruse ja pimetähedega), näiteks ei tule jutuks mitte vaid Beyoncé järgi nimetatud parmuliik või Frank Zappast inspiratsiooni saanud meduus, vaid peatükis „Kurja nimi“ ka näiteks Adolf Hitleri järgi nimetatud pime jooksiklane ning Benito Mussolinilt nime „laenanud“ põldmurakas...

Kui teadusmaailm avastatud, jõuab Kaksikute lugemislauale aga esiteks **Igor Kotjuzhi** „**Sireenid ja sähvatused**“ (Kite, 2022) ning **Kätlin Kaldmaa** „**Mu tiivad on mu juured**“ (Hunt, 2023). Ehkki mõlemad luuletused algavad sõjaga, tüürivad nad edasi nii sisuliselt, vormiliselt kui ka kujunduslikult õige erinevaid radu pidi, väärt avastamist ja kaasamõtetist mõlemad.

VÄHK

(22. juuni – 23. juuli)

Varasematel aastatel tihti lulelisi lugemissoovitusi saanud Vähihikule pakuvad Müürilehe astroloogid sel suvel esiteks võrdlemisi üllatuslikult hoopis raskemat sorti romaanižanri, nimelt **Jonathan Littelli** nii sisult kui ka mahult suurejoonelisest teost „**Eumeniidid**“ (Varrak, 2022, tlk **Heli Allik**). Veidi alla 1000 tiheda lehekülje sisse mahub üks (fiktsionaalne, aga mitte fantastiline) inimelu, üks (mittefiktsionaalne) sõda ja inimvõimete kohutavad piirid – tavapäratult ei hargne sündmused mitte ohvri, vaid kaassüüdlase vaatepunktist, sest minajutustajaks on valitud *SS-Obersturmbannführer* Max Aue. Kerge lugemine ta küll pole, kuid väga huvitav sellegipoolest, igalt leheküljelt aimum autori põhjalikku tööd allikatega ning inimese mõistmise püüdu.

Pärast „Eumeniide“ (või enne) peaksid Vähid aga tingimata ette võtma **Tõnis Tootseni** igati õigusega (äu-)hinnatud romaani „**Ahvide pasteat. Ühe ahvi mälestusi ja mõtteid**“ (Kaarnakivi seltsi kirjastus, 2022). Ehkki sõda, okupatsiooni ja liigisiseseid võimuvõitlusi esineb siingi, teeb erinevalt Littellist Tootsen (või noh, ütleme, ahv nimega Ergo) ka nalja. Lisaks „Ahvide planeedi“ otsesemale ja kaudsemale parodeerimisele on siin muidugi vägagi suur tõenäosus tabada kõikvõimalikke allegooriaid ja paralleele inimajaloo ja tänapäevaga, aga need ei pruugi olla järjepidevad, paiguti võib ka lihtsalt autori kummalisel ahvimaailmal end kanda lasta.



LÕVI

(24. juuli – 23. august)

Kirglikule ja paiguti võitlusaltile Lõville sobib **Virginie Despentesi** esseekogu „**King Kongi teooria**“ (Salv, 2023, tlk **Maria Esko**) sel suvel kui rusikas silmaauku. Originaalis 2006. aastal ilmunud teos manab meie ette mõndagi äratuntavat (kuigi nähtavasti palju jaoks hoopis skandaalselt jne/vms). Sõnakad feministlikud eseed räägivad näiteks pornost, seksitööst, vägistamisest, aga ka klassihühikonnast ja seksuaalsuse poliitikast. Endale omaselt konkreetses keeles räägib Despentes ka tuttavasti teemadest, laskumata tavapärasesse moraalitsemisse või hoopis õigustamise, isiklik ja üldine põimuvad lõpuks kokku nõnda, et teosel on igal juhul mõju (ehk isegi mitte ainult Lõville!).

Kuna Lõville on teatavasti (nagu küll ka mõnelegi muule päikesemärgile) omane hedonistlik eluhoiak, pruugib talle tingimata soovitada ka küll juba eelmisel aastal ilmunud **Keiu Virro** leidlikku ja sümptaatset veiniraamatut „**Vala välja! Minu veinitekk Kosmosest sommeljeekoolini**“ (Varrak, 2022), mille paljude voooruste juure võib lugeda ka kõrkuse ja snobismi puudumise. Ootamatu boonusena käib fortuuna kohe Virro raamatu kõrvalte äga välja **Piret Põldveri** mh alkoholi negatiivsetest külgedest kõneleva teose „**Hoog**“ (Kastani Tänav Kirjastus, 2022) – kindlasti mitte plaaniga hedoniste vihastada, vaid eelkõige ehk seepärast, et raamat paneb lugeja (paiguti kriitiliselt) kaasa mõtlema me ühiskonna ja kultuuri eesenesestmõistetavuste teemadel.

NEITSI

(24. august – 23. september)

Neitseile teadagi midagi vähemast soliidisest romaaniõikest soovitada pole eriliselt mõtet, õnneks neid meil ikka ilmselt. Esiteks, omakeelseist võib täitsa valida, kas võtta ette **Lilli Luugi** „**Minu venna keha**“ (Hea Lugu, 2022) või **Carolina Pihelga** „**Vaadates ööd**“ (Kaksikharmas, 2022). Neid on ikka omavahel võrreldud – rasked ja ajaloolised mõlemad, paiguti nukrad või hirmsad (sest sõda), jutustades liati kumbki teekonnast või otsingust –, aga leiab ikka ka paljugi erinevat.

Kui need eelmisel aastal ilmunud teosed on mõnel eriti eeskujulikul Neitsil juba ammu läbi loetud, pruugiks ette võtta eriti värsket tõlkekirjandust, peamiselt peame siin silmas Gruusia päritolu romaanikirjaniku **Nino Haratischwilli** romaani „**Kahesaks elu. (Brillkale)**“ (Rahva Raamatut Kirjastus, 2023, tlk **Elina Adamson**). See on tõeliselt suurejooneline perekonnalugu, mis algab Venemaa kodusõjaga ja kulgeb läbi terve 20. sajandi ja tavapärastesse klišeesse. Väga oluline koht on teoses Gruusia ajalool, mille 20. sajandi peatükk ju teatud mõttes sarnane meiegi omaga – ja siis jälle mitte nii väga. Autor ei ole pidanud vajalikuks lugejale Wikipediat ümber jutustada, vaid eeldab, et teksti jäetud väikeste vihjete põhjal annab lõpuks päris suure – ja väga huvitava – pildi kokku panna.

KAALUD

(24. september – 23. oktoober)

Kaaludele suvelektüüri soovitamiseiga kipuvad Müürilehe muidu väga enesekindlad esoteerikud ikka tibake jänni jääma, asudes ehk isegi liialt nii- ja naapidi kaaluma, planeetide seisu mõõtma jne. Kas mitte esmalt võtta ette **Jüri Kolgi** hiljutisim (proosa)luuletete „**Fuuga**“ (Kirjastus Puant, 2023)? Jah, võib-olla küll. Kontrollisime järele, selgub, et Jüri Kolk ise jääb kusagile Vähi Lõvi-poolsesse serva, kuigi kui lugeda, siis võiks küll esmalt mõelda, et Kaalud mis Kaalud... Nii et mingi kahtlus ikka jääb. Ehkki „Fuugas“ ei ole ühtegi eksplitsiitset küsimärki, koosneb ta ikkagi suuresti küsimustest ja kõhklusetest ning on võib-olla ka lõpuks tõsisem teos kui Jüri Kolgil muidu võiks oodata: „kas suhetel on esimene ja teine ja kolmaski kosmiline kiirus kas mingit uut asja alustades peab kohe uskuma see nüüd ongi see on täpselt õiges moodus metsikus nüüd jään planeedi orbiidile igaveseks tiirlema visas õnnelikus osades“ (lk 11).

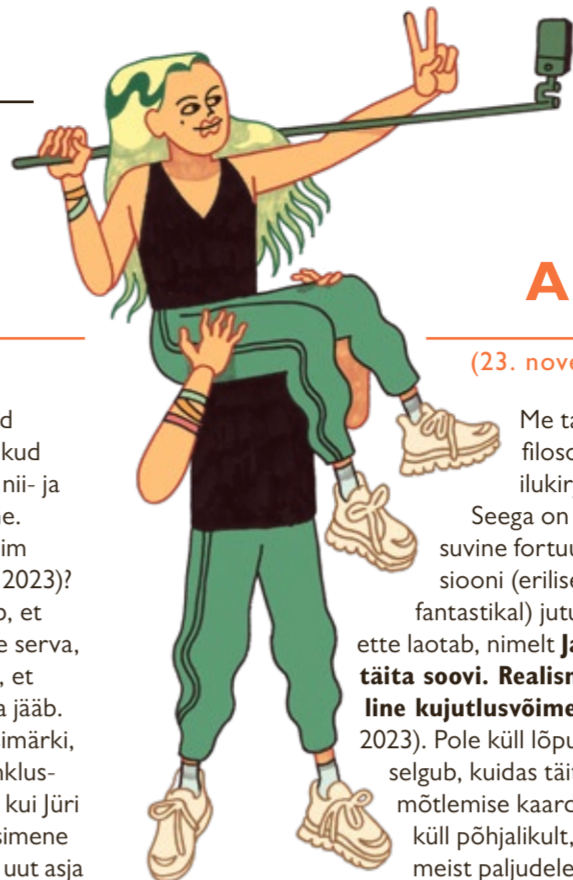
Või äkki ikkagi kuluku Kaaludele ära midagi konkreetsemalt – kus vastuseid on rohkem kui küsimusi? Kas ehk **Kruusa Kalju** „**Üleelamiste vanake**“ (SA Kultuurileht, 2023)? Proovime. Isiklikust elust, lauliku elust, laste kasvatamisest, kangelaseks kasvamisest, kirjanikupalgalisusest, metafüüsilisest ja füüsilisest isikust, pinsipõlveunistustest – millest kõigest siin juttu ei tule, aga tingimata saab siin kõige muu kõrval ka nalja. See kulub Kaaludele ikka ära.

SKORPION

(24. oktoober – 22. november)

Skorpionid pruugivad olla meie sodiaagisüsteemi ühed nõudlikemad lugejad, tihti tüütultki nõudlikud! Ikka teavad nad ise kõige paremini jne. Nõnda on siinkohal kõige kindlam toetuda hoopiski asjatundjate arvamusele, mis hiljemgi salvamiste eest kilbiks võib jääda, ja soovitada otsejoones Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali proosakategooria laureaati, **Piret Raua** kaunist novellikogu „**Nimepanija**“ (Tänapäev, 2022), mis muidugi ka ilma auhinnata oleks kõigiti soovitamist väärt. Novellides näeme veelgi selgemalt kui varem Raua käekirja ja häält ning teda kõnetavaid teemasid – ikka tundub siin üksikisik kohtuvat ühiskonna ootustega ja neile ka alla jäävat... Aga leiab muudki – absurdi, veidrusi, igatahes ootamatusi, nagu novellžanrile ju kohane ongi –, seejuures mitte üldse vaid n-õ realistlikku mõtteleldu.

Kuna väärt lühiproosateoseid on viimasel ajal ilmunud palju ja Müürilehe tarokaardid näitavad selgesti, et Skorpion just sellel soone püsima peaks jääma, saabki sama soojaga soovitada **Lilli Luugi** meisterlikku esikkogu „**Kolhoosi miss**“ (Saadjärve kunstikeskus, 2022). Siingi näeme üksikisikuid – suuremaid ja väiksemaid – toimetamas valdavalt ebasõbralikus ja rusvas ühiskonnas, aga asi pole (vähemasti teose algusepoole n-õ nõukaaja novelldis) niivõrd sootuisim ootustes, vaid eluraskustes endis ja selles, kuidas nendega üldse võimalik on hakkama saada.



AMBUR

(23. november – 21. detsember)

Me tavakaardi ehk suurimadki filosoofid Amburid hea meelega ilukirjandusest üldsegi hoiduksid. Seega on tingimata pisut üllatav, et suvine fortuuna just ilukirjandust jm fiktsiooni (erilise fookusega veel teaduslikul fantastikal) jutuks võtva uurimuse Amburite ette laotab, nimelt **Jaak Tombergi** teose „**Kuidas täita soovi. Realism, teaduslume ja utopiiline kujutusvõime**“ (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023). Pole küll lõpuni kindel, kas siit päriselt selgub, kuidas täita soovi, aga inim(suov-)mõtlemise kaardistamisega tegeleb autor siin küll põhjalikult, alustades mahukat teost ehk meist paljudele tuttava tsitaadiga vendade Strugatskite teosest „Väljasõit rohelisse“: „Õne kõigile, tasuta, ja ärgu kellelegi tehtaagu liiga.“ Just selle lause pärast satub iga viimane kui Ambur kahtlemata n-õ konksu otsa, aga ka järgnev ei valmista pettumust.

Kui siiski kohustetundlikult pisut ilukirjandust ette võtta (suvi ju, ütleb endale iga endast lugupidav Ambur, midagi ikka peaks lugema!), siis ikka klassikalt. Õnneks on eesti keeles viimaks olemas **Laurence Sterne'i** „**Tristram Shandy elu ja armastus**“ (Varrak, 2023, tlk **Kersti Uti**). Kuna teos valmis esmalt aastatel 1759–1767, pole siit oodata vähemalt sisuliselt nüüdsaja lainetusi (millest Ambur ka tõesti tüdinud on), kuid vormiliselt see naljalt 18. sajandit ei meenuta, pigem seostuvad Sterne'i katkestavad, endale osutavad ja mänguliselt tehnikad paljudele näiteks postmodernismiga.

KALJUKITS

(22. detsember – 20. jaanuar)

Nagu järgneva romaani peategelane, on ka Kaljukits visa ja sihikindel ning eluraskustele (ka siis, kui nad on inimlikult üsnagi rasked) naljalt alla ei vanna. Soome kirjaniku **Tommi Kinnuneni** romaani „**Ei öelnud, et kahetseb**“ (Varrak, 2022, tlk **Jan Kaus**), nagu mitmed teisedki siinses horoskoobis soovitatud (ehk hiljaajaga eesti keeles ilmunud) teosed, ei ole kaugeltki lihtne lugemine. Raamatu kaas kuulutab rännakuromaaniga ja nii muidugi ongi, aga see tekkond on nukker ja ebakindel, kandes endaga kaasas teadmatus, kahtlusi ja muret, aga kõige enam ikka alandust ja häbi. Tekkond algab Norra rannikult Narvikist, kus sakslaste teenistuses olnud naised saavad teada teise maailmasõja lõppemisest ja võtavad esmaste pöörangute kaudu ette pika teekonna (peamiselt jalgsi) läbi suure Soomemaa tagasi kodukanti. Mis ootab kodus? Mis saab edasi?

Pärast seda kulub Kaljukitselje (ja noh, eks vist teistelegi) aga ära väheke õhulisemast kraami, mida omajagu pakub eri autorite lühiproosat koondav „**Eesti novell 2023**“ (MTÜ Eesti Jutt, koostajad seekord **Maria Esko**, **Maarja Kangro**, **Mart Velsker** ja **Joosep Vesselov**). Maar, kui lubate, on sel aastal tõesti eriliselt hästi õnnestunud ja pole lõppkokkuvõttes ka ülemäära tõsine ega raske. *Juhtub* seejuures muidugi siiski nii mõndagi, keegi kukub kait vette, keegi sõidab auto sodiks, lendab õhku üks putke ja selles, kuidas lõpuks tuuakse lagedale ka üks verine väits.



VEEVALAJA

(21. jaanuar – 19. veebruar)

Erinevalt mitmetest teistest tähepäikidest (jätame nad siinkohal targu otsesõnu nimetamata!) hindavad Veevalajad oma elus ikkagi ka nalja ja teatavat kergust, mida muu hulgas pakubki universumi neile selleks suveks määratud esimene teos, **Anti Saare** „**Sõnaraamat**“ (Kolm Elu, 2022). Peamiselt pakub ta aga muidugi sõnu, nende üle arutamist, vaagimist, analüüsimist ning eks ikka ka sõnadega veiderdamist.

Kui „Sõnaraamat“ on läbi töötatud, võtab endast lugupidav Veevalaja ette **Miljenko Jergovići** „**Sarajevo Marlboro**“ (SA Kultuurileht, 2023, tlk **Madis Vainomaa**), mis on küll üsnagi teistsugune juhtum, aga kes tahakski kogu aeg samasuguseid raamatuid lugeda? Jergovići esmalt 1994. aastal ilmunud jutukogu tegevus-/ajapaigaks on küll Bosnia sõda ja Sarajevo piiramine (millest autoril endalgi õnnestus 1993. aastal väljuda ning Zagrebisse põgeneda), aga tekstid on enamasti üles ehitatud nõnda, et võiks jääda mulje, nagu nad räägiksid millestki muust, mõnest argisest esemest või nähtusest (ühepajatoidunõust, kaktusest, kaevust, sõrmusest), tegevusest (pummeldamisest, trammil kella helinamisest, vee toomisest, porgandi ja pastinaagi kasvatamisest) jne. Nõnda ei olegi raamat otsesõnu teab kui morbiidne (kohati lausa nagu humoorikas...), ehkki nukrad hoovused on siin kindlalt kohal, ka (võib-olla eriti) olukordades, kus nad on edasi antud justkui mõõdaminnes.



KALAD

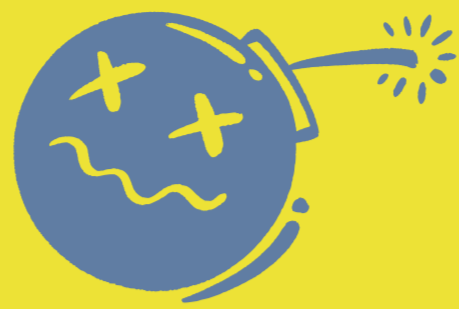
(20. veebruar – 20. märts)

Tundlikke Kalasid universum ja fortuuna väga otsele ja radikaalse sõjalektüüri jaoks eeldada ei hakka, esmalt tasub hoopis lagedale otsida Loomingu Raamatukogu kuldsarjas tänavu taas välja antud „**Närviürikk**“ – kõigepealt 1971. aastal ilmunud nelja autori – **Joel Sanga**, **Jüri Üdi**, **Toomas Liivi** ja **Johnny B. Isotamme** – ühine värsivihik. Ehk müütilisekski muutunud saamislooga teos on aastakümnete jooksul mõjutanud paljusid, küllap aga aitab uutele lugejatele või taasvastajatele veidi tagapõhju avada Mart Velskri uustruki tarbeks kirjutatud läbinägelik saatesõna. Muide, oluliste sünniaastapäevade raames ilmusid tänavu ka **Viidingu** „Kogutud luuletuste“ (Tuum) ning **Alliksaare** „Päikesepillaja“ (Ilmamaa) uustrukid.

Kuna teatavasti hoolivad Kalad üle keskmise loomadest, loodusest ja üldse kõigist n-õ nõrgematest, ei tohiks ülemäära üllatada, et järgmisest soovitatav meile ilmeksimatud astroloogid neile just **Maarja Pärtna** „**Elavat linna**“ (Tredretäh, 2022). Žanriotsust on siinkohal veidi keeruline teha, vast võiks öelda, et tegemist on loodusteemaliste miniatuuridega, rohkem või vähem ilukirjanduslikega, kus kohtame linnaloomi, -linde ja -taimigi, kõiki aastaaegu ja temperatuure, Tartu tänavaid ja linnasoi. Peamiselt torkavad siingi silma hoolimise ja tähelepanelikkus kõige elusoleva suhtes, aga ka üldse mitte nii ühesuunaline järelemõtlemine inimese ja looduse ning keskkonna suhte üle.



2.20€



KUUS

SEPTEMBRIST
OTSE SINU
TUPPA!

TUPPA!



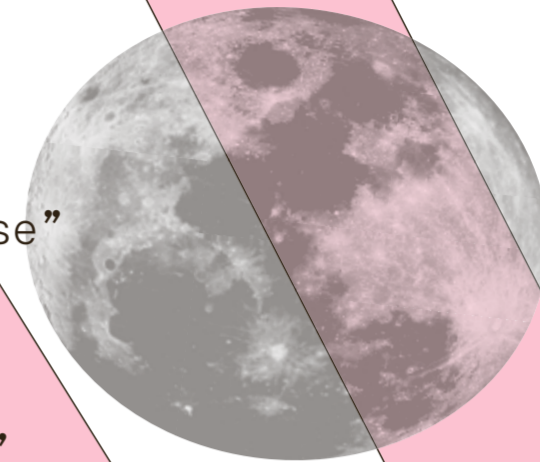
tellimine.ee/muurileht



VÄLIKINO

KAVA JUULI:

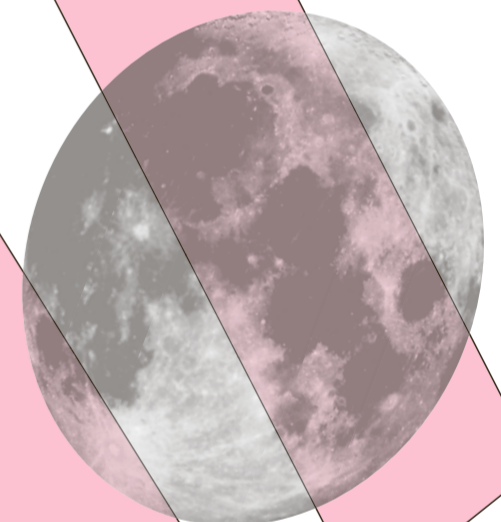
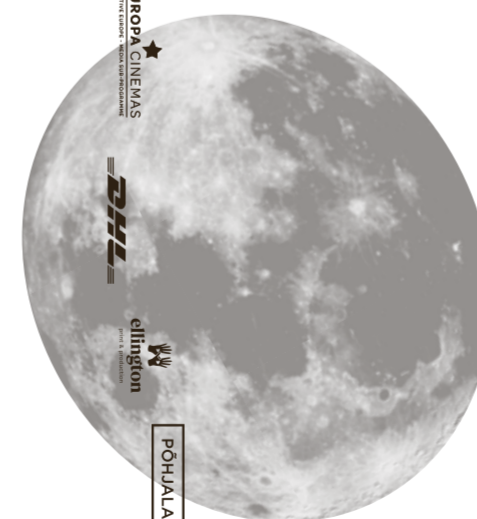
- 1.07 "Marie Antoinette"
- 2.07 "Jan Uuspõld läheb Tartusse"
- 6.07 "Trainspotting"
- 7.07 "Maailma halvim inimene"
- 8.07 "Ükskord Ugandas"
- 9.07 "Väike Miss Päikesepaiste"
- 13.07 "Fantastiline planeet"
- 14.07 "Veealune maailm Steve Zizzouga"
- 15.07 "Karaokeparadiis"
- 16.07 "Kes tappis kapten Alexi?"
- 20.07 Godard retrospektiiv: "Viimsel hingetõmbel"
- 21.07 Godard retrospektiiv: "Põlgus"
- 23.07 Godard retrospektiiv: "Alphaville"
- 24.07 Godard retrospektiiv: "Hiinlane"
- 27.07 "Häxan"
- 28.07 "Kurbuse kolmnurk"
- 29.07 "Fred Jüssi. Olemise ilu"
- 30.07 "Romeo+Julia"



KINO
»SÕPRUS«

KAVA AUGUST:

- 3.08 "Karge meele igavene sära"
- 4.08 "C'mon C'mon"
- 5.08 "Tühirand"
- 6.08 "American Graffiti"
- 10.08 "Enne päikesetõusu"
- 11.08 "Savvusanna sösarad"
- 12.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Buena Vista Social Club"
- 13.08 "Lõuad"
- 17.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Alice linnades"
- 18.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Vale liigutus"
- 19.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Teede kuningad"
- 20.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Paris, Texas"
- 24.08 "Hing anumas"
- 26.08 "Tõlkes kaduma läinud"
- 27.08 Wim Wendersi retrospektiiv: "Iha tiivad"



Juulis ja augustis
vabaõhukino Noblessneri
keskväljaku!

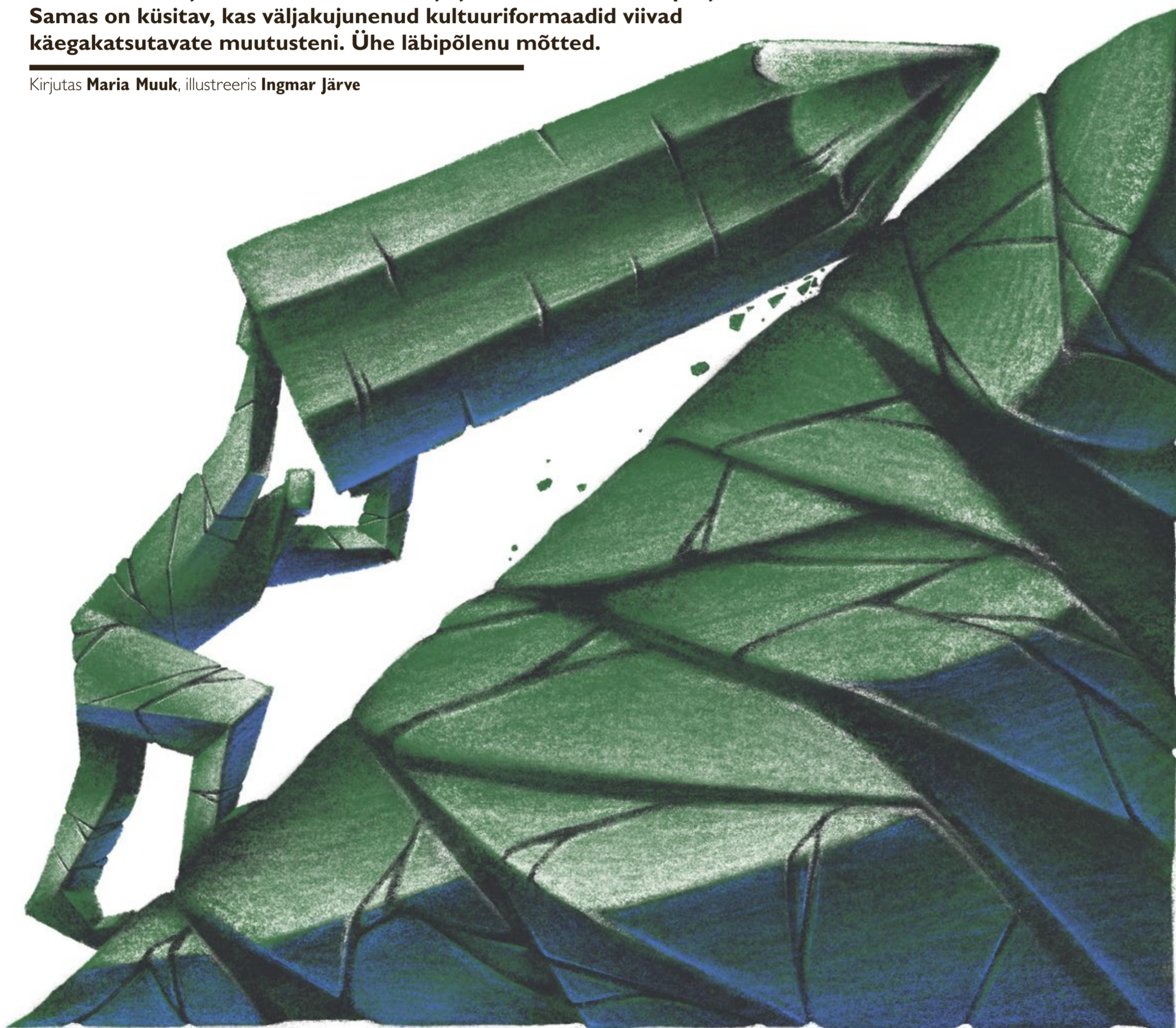
VÄLIKINO



KUIDAS TAAS-KASUTADA HINGE

Materiaalse jätkusuutlikkuse, aegluse ja vähenemise poole pürgimine, mis on lugematute näituste, installatsioonide ja konverentside fookuses, toimub vaimse jätkusuutlikkuse arvelt ja jätkuvalt intensiivse projektielu kõrvalt. Samas on küsitav, kas väljakujunenud kultuuriformaadid viivad käegakatsutavate muutusteni. Ühe läbipõlenu mõtted.

Kirjutas **Maria Muuk**, illustreeris **Ingmar Järve**



sööd mu kõhus hõõguvad vihaselt ja ma ei saa püsti seista. stress toodab autonarkootikume, millest hormoonid lähivad agressiivseks ja aju jääb sõltuvusse. läbipõlemine on järsk adrenaliinipuudus, arutu, libidinaalne igatsus kire ja jõu järele. iga päev on halb uni; ma ootan – uut süsti; veedan piinavalt üksikuid tunde meeleheitlike kujutluspiltidega, milles lapsik iha nästab kummiseid ohvreid võimatutes, okelele ajavates olukordades. vajan endast välja, valusvenivate tundide jooksul vahetan skisofreeniliselt veendumusi: vabakutseline kultuuritegelane olla on ikkagi päris mitmekülgne ja tore –

kui ainult saaks veel seda äratemise tunnet, palun, palun teeme koos asju – kellele neid asju tegelikult vaja on?! – mõttetu ülesanded on kohutavalt mõttetud – ma pole kunagi olnud nii üksik – palun, laske mul hahtuda. tulevikku korraga ei ole ja samas see sädeleb mingis naiivses, labases ohtruses, sisistades ühte kõrva:

„on nii palju, mida sa veel saaksid teha, kellega ühendust võtta, kuhu panustada! ole õnnelik, et su töö sind huvitab, täidab vajalikke lünki ja on hulga mõtestatum kui valdaval enamikul sul on võimalus osutada meie osalusele looduses, anda voli käsitööle ja materjalidele, väikesele ja unustatule, propageerida aeglust ja ühisust! ela ja sära!”

ja teise:

„miks on nii, et loodusesse jõuad sa ainult tööprojekti-de raames? millal viimati sõpradege õhtust söid, trenni tegid, arstil käisid, enda eest hoolitsesid enam kui veini- ja videoõhtuga? mitu võileivakarpi ja kilepakki jälle sel nädalal soetasid? lendad tolle koostöö jaoks uuesti välismaale, jah? kuidas aitab see kõik liikuda lähemale sellele teistsugusele elule, mille võimalikkusest sa jutlustad?”

*
Mulle meeldib vaadata vanade raamatute tagumistest impressumitest, kui palju aega nende ladumiseks läks. Õhema raamatu puhul 4–5 kuud, paksema puhul kuni aasta. Trükise väljajamamine metallisegust, tselluloosikiust ja õlivärvist võttis aega, nõudis aega, sai aega. Ladujad töötasid trükikojas oma vahetuse ära ja läksid taidlusringi end teostama. Graafilise disainiga seotud töötajad on olnud ajalooliselt puhkuse ja muude tööliste õiguste nõudmisel esirinnas. Tunnen, et olen oma eelkäijaid alt vedanud. Voin aega nõuda, aga seda ei ole kuskilt võtta, sest kataloogid peavad olema valmis näituste avamise ajaks ja töötada saab ju ka kodus, rongis või keskkööl. Peadpööratavalt pragulistest projektiplaanidest tuleb välja pressida ka eneseteostus – süvenemise, tähenduse ja vajalikkuse illusioon.

Ma ohverdan oma nädalavahetused, sest väärtustan eksperimentaalset ja kvaliteetset koostööd olulistel teemadel (ja kuna olen üldiselt terve ja mul pole lapsihooolealuseid). Ja seepärast, et ma tunnetan vastutust nende loodusressursside ees, mille meie kunsti- ja kultuuriprojektid ohvrisk toovad. Kui juba teha, siis võimalikult ägedalt ja läbimõeldult, materjaliteadlikult ja -säästlikult.

Igava koopiapaberil väljaprindi või ühekorde viinülikleepsu asemel leiutan näitustele-installsioonidele viise, kuidas taaskasutada olemasolevat paberit ja pärandtrükitehnikaid. Ajaloolistele käsitöövõtetega tahan tuletada digistandarditega harjunud publikule meelde arvuti taga peituvaid aeganõudvaid materiaalseid metamorfoose – vaadake, aeglasem ja jätkusuutlikum elu on (olnud) võimalik! Käigu pekki kiirus, tõhusus ja standardiseeritus; kohanegem kahanemisega, tehkem ise, hooligem tagajärgedest, ressursid on lõplikud... Need on kandvad ideed enamikus kunsti- ja kultuuriprojektides, milles disainerina osalen. Ometi leiän end ikka ja jälle rööprähklemisest kõrbenua veeretamas painavat küsimust: kas jätkusuutlikkusega tegelev loometöö saab üldse olla jätkusuutlik?

Leian end ikka ja jälle rööprähklemisest kõrbenua veeretamas painavat küsimust: kas jätkusuutlikkusega tegelev loometöö saab üldse olla jätkusuutlik?

*
Materiaalne ja sotsiaalne jätkusuutlikkus on kirjutatud tingimusena sisse aina enamatesse ettevõtmistesse. See on muidugi tore, sest suunab meid kõiki rohkem tajuma omavahelisi ristsõltuvusi: meie igapäevaelu lüksused tulevad pea alati millegi või kellegi arvelt ja tähendavad moel või teisel vastutustundetuid tagajärgi. Vaimse heaolu nimel tehtud mugavad valikud (nt lennuk rongi või plastkarbilõuna isevalmistatu asemel) võrduvad tavaliselt materiaalse raiskamise ja keskkonnakriisi panustamisega. Selliseid hetki võib toise linnainimese elus kuhjuda lühikesel ajajooksul päris palju. (Kas olete üritanud ette kujutada, kui palju prügi olete kogu oma elu jooksul tekitanud ja mis on sellest nüüdseks saanud?)

Vaimse heaolu nimel tehtud mugavad valikud (nt lennuk rongi või plastkarbilõuna isevalmistatu asemel) võrduvad tavaliselt materiaalse raiskamise ja keskkonnakriisi panustamisega.

Pragu toimib see seos aga vastupidi täpselt samamoodi: materiaalse jätkusuutlikkuse rakendamine toimub vaimse kestlikkuse arvelt. Ringmajanduslike eksperimentidega tegeletakse lisaks põhitööle ja -projektidele. Ajakavad jäävad samaks, kultuurivormid niisamuti. Aina rohkem on ökokriisiteemalisi näitusi, konverentse, paneeldiskussioone, vestlusringe, lavastusi, festivale, residentuure, koolitusi, rahvusvahelisi biennaale. Säärases kampaaniaformaadis tekitab teema akuutsus aktivistliku atmosfääri, mis võimaldab lüpsa kultuuritöötaja missioonitundest maksimumi.

Koroonaegne hingetõmme on viimseni välja puhutud; ürituselt üritusele ähkides püüame meeleheitlikult üksteise inspiratsioonist pilve jääda.

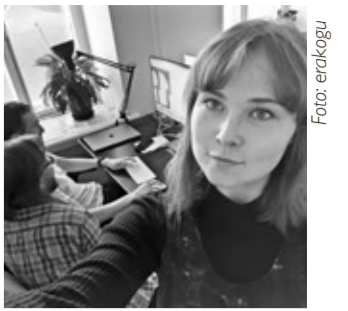
Biotoopia konverentsil räägiti – nagu ikka omataoliselt – palju inimkonna vajadusest kokku tõmmata, väheneda, standardeid muuta. Karismaatiline **Bayo Akomolafe** esitas paeluva metafoori, et inimesed peaksid laskma loodusel end nakatada ja üle võtta nagu seeninfektsioonil sarjas „The Last of Us”, ning kiirustas pärast oma etteastet järgmisele konverentsile San Franciscos. (Pahh! kaob võlukunstnik mitmesajatonise süsinikupilve sisse.)

Kui palju erinevaid tühje sõnastusi narratiivist „kõik on pekkis, aga ärme kaota lootust” suudab inimene taluda? Kui pikalt petta end eneseõigustusega, et kultuuri ja kunsti roll teadlikkuse tõstja ja ideede vahendajana on piisav? Kuidas saavad kujutelmad õiglastest ja ilusamatest alternatiividest praktikaks, kui iga meie ennastohverdavad samm on nii ilmselgelt illusoorne ja silmakirjalik?

Humanitaaria ühiskondlik ülesanne peaks olema selle hädavajaliku infektsiooni kehaastamine, mitte ainult selle eest kõnelemine. Kuidas päriselt anda aega, teha vähem, peatada *busi/yness-as-usual*, muuta harjumuspäraseid standardeid ja vorme? Kuidas me jõuame sinna, et plastkarbitoidu asemel oleks igapähele mõeldud võimalus teha lõunat kollektiivselt isekasvatatud köögiviljadest? Et me ei teeks aastast näiteks rohkem kui kaht edasi-tagasi välismaalendu? Et me näeks reisimise või linnaelu asemel ihaldusväärset ökokommuunides osalemist ja maa eest hoolitsemist? Šoppamise asemel ise kanga ja tarbeesemete meisterdamist? Tuumikpere asemel reaalse praktilise alternatiivina kogukondlikku lastekasvatamist? Kuidas nakatada inimest arusaamaga, et tal ei ole mitte ühelegi mugavusele päriselt õigust, niiviisi, et see ei võtaks eluisu? Kuidas teha trendikast sõnakõlksust – *kogukond, keskkonnahoid, rohepööre* – midagi käegakatsutavat ja suunda näitavat? Et ka hingest saaks söehunniku asemel taastuv energiaallikas.

*
psühholoog dikteerib ja ma kirjutatan:
„inimene ei ole kõikvõimas. inimesel ei ole kontrolli tuleviku üle. mina olen inimene.”
(milline vastuvaidlematu dissonants.)
ent ühtlasi soovivat ta jagada unistused pisikestest mõtestatud ja usutavateks trepiastmeteks.
juba neli aastat olen häbeliku salakaupmehena üritanud müüa sõpradele-tuttavatele mõtet eestisse isevarustava loome-ökoküla rajamisest.¹ see võiks olla midagi enam kui loomeresidentuur või mahetalu, aga mitte ka päris külg külje vastas hipikommun. sotsiaalkodud pensionita vabakutselistele? pärand-disainitalu ja kogukondlik permapõld? variante on palju, aga tunnen, et ei saa ego tohi sel list plaani teha üksi.
kutse ühelt pisikeselt trepiastmelt: palun võta minuga ühendust, kui ka sina oleksid valmis taolise elu kavandamises-ehitamises kampa looma.

¹ Muuk, M. 2019. Dear Friend, nr 8. – gd.artun.ee.



Maria Muuk on graafiline disainer ja uurija, kes tegutses peamiselt Eesti kultuuriväljal.



Ingmar Järve (alias GUT-FACE) on Jõhvis pärit multi-distsiplinaarne kunstnik, kes tegutses alates 2012. aastast Tartus. Tähelepanu on kunstnik saanud eelkõige tänavakunsti, kuid ta teostab ennast mitmes loomevaldkonnas. Igapäevatoona teeb ta oma stuudios festivalidele, muusikutele ja kultuuritöötajatele graafilist disaini, animatsioone ja illustratsioone. Lisaks on ta aktiivne Ajuokse kunstirühmituse liige.

LIIKIDEÜLENE KLASSI-VÕITLUS LOOMAÕIGUSTE KONVERENTSIL

Loomaõiguste konverentsil võeti jutuks nii veganlus maskuliinsete normide lõhkujana, loomsete toodete pealesurumine Lääne toiduimperialismi ühe esinemisvormina kui ka haridussüsteemi lahutamatuks osaks oleva spetsiesismi vaidlustamine.

Kirjutasid **Saara Mildeberg** ja **Kadri Aavik**, illustreeris **Maria Dimancea**

Tahes-tahmata on loomaõiguslus realsuses hall ala ja nišš, mille avastamine nõuab teatavat südikust – julgust julgale maailmale, sealhulgas iseendale, otsa vaadata.

Kohalikus poes müüdiv hülge-lihakonserv on kaalukam elamus kui hüljes iselova elusolendi ja inimliku vaatamisväärsusena oma loomulikus elukeskkonnas.



Foto: erakogu



Foto: erakogu

Saara Mildeberg on kultuuriuurija ja loomaõiguste konverentsi projektijuh. Ta töötab nooremteadurina Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudis. **Kadri Aavik** on feminist, loomaõiguslane ja vegan. Ta töötab soouuringute dotsendina Tallinna Ülikoolis.

16.–18. juunil toimus Tallinnas pealkirja „Isepäine loomaõiguslus? Liikumisesisesed ja -välised traditsioonid ja muutused“ all ühe üritusena kaheksas rahvusvaheline loomaõiguste konverents Animal Futures ja kaheksas Kriitiliste Loomauuringute Euroopa Assotsiatsiooni (EACAS) konverents. Sellele eelnes 14.–15. juunil jahiteemaline konverents.

Veebi kaudu üleilmseks kasvanud loomaõiguste konverentsi teeb eripäraseks selle ambitsioon kaasata nii teadlasi kui ka aktiviste. Instituutsionaalselt kuuluselt on esinejad siiski olnud ülekaalukalt sotsiaal- ja humanitaarteadlased, kraad omandatud või omandamisel. Sarnane tendents on täheldatav ka eesti kõneleja seas. Täiendamaks Loomuse kommunikatsioonispetsialisti ja looduskaitsese eestkõneleja

Farištamo Elleri nüüdisaegseid ühiskonnakriitilisi tähelepanekuid, esinesid tänavusel konverentsil **Peter Singeri** 1975. aastal ilmunud „Loomade vabastamisest“ süüviv ning äsja samal teemal Tartu Ülikoolis bakalaureusetöö kaitsnud ja Eesti Vegan Seltsi juhatuse kuuluv **Heldi Marleen Lang** ning Tallinna Ülikoolis kahe maailmasõja vahelist loomakaitseliikumist uuriv ajaloodoktorant **Karl Hein**.

Kahe noore teadlase minevikku suunatud pilk näib esmapilgul konverentsi ingliskeelsele nimele Animal Futures vastu rääkivat, aga, nagu ikka, keskendumine loomade tulevikule – või pigem loomsele tulevikule – annab võimaluse õppida minevikust ja luua kiirkorras muutuvast ühiskonnas paremat tulevikku nii endale kui ka meid ümbritsevale. Loomad on selle ümbritseva osa, inimestega nii tihedalt seotud, aga jäävad Eestis ometi defineerimise hammasrataste vahele. Keskkonnaaktivistidel on lihtne loomakaitsese ja -õiguse oma tegevusvaldkonnast välja jätta, kuna neid ei seostata keskkonnaprobleemidega, samas on sotsiaalse õigluse eest võitlevatel organisatsioonidel tihti selgelt inimkeskne vaatepunkt. Tahes-tahmata on loomaõiguslus realsuses hall ala ja nišš, mille avastamine nõuab teatavat südikust – julgust julgale maailmale, sealhulgas iseendale, otsa vaadata.

Loomaõiguslus toob ühtlasi ilmekalt välja vea selles, kuidas me suhtume solidaarsusesse. Kuna „vähemus“ viitab „enamuse“ eksisteerimisele, lubab liberalistlik diskursus, mis toetub individuaalsele enesemääramis- ja otsustusõigusele, arvata puhtalt arvu põhjal vähemuste hulka ka valitseva elidi või kas või valge mehe, kui ta seda nõuab! Aga loomad ei ole mitte mingil moel arvuline vähemus, ka siis, kui kõik eri inimloomad välja arvata. Marginaliseeritud rühmi, eriti neid, kes ei saa enda eest rääkida, ühendab vähemus võimusuhtes. Seega oleks nende õigusi käsitledes sobilik rää-

kida klassiküsimusest ning keskenduda erineva tausta ja subjektidega ühiskondlike liikumiste puhul ühise mure ja lahenduste leidmise huvi teadvustamisele.

PÕIMUNUD VÕITLUSED

Tänavuse konverentsi 35 ettekannet jaotusid kümnesse paneeli, mis avasid erinevaid loomaõiguslikke küsimusi. Konverentsi pealkiri viitas traditsioonidele loomaõigusliikumise ümber ja sees ning esimese päeva avasid ajaloolised õppetunnid Eestist, Suurbritanniast ja Uus-Meremaalt. Konverentsi kutses oli traditsioonide definitsioon jäetud teadlikult avatuks ja suhestuti peamiselt kolmel viisil: interseksionaalsed lähenemised, spetsiesismikriitika ja loomaõiguslike sõnumite levitamise strateegiad.

Lihtsustatult viitab „interseksionaalsuse“ termin muidu eri valdkondades või eri kategooriatena käsitletavate nähtuste korraga ette võtmist ja nende ristumiskohas toimuva uurimist. Kriitiliste loomauuringute, aga ka loomaõigusliikumise raamistikus tähendab see tähelepanu pööramist eri liiki ja eri liikide suhtes rakenduvate ebavõrdsete põimumisele, muu hulgas sellele, kuidas sotsiaalses hierarhias erinevalt positsioneeritud inimesed ja inimgruppid suhestuvad eri loomadega erinevalt.¹ Näiteks ei pruugi asjaolu, et naised näitavad loomade vastu üles suuremat empaatiat kui mehed, selgitada mitte nende bioloogiline eripära, vaid hoolivuse ja empaatiavõime olulisem roll tüdrukute kasvatamisel.² Üks igapäevastest praktilistest küsimustest on sealjuures eri inimeste võimalused sotsiaalselt normidest ja stereotüüpidest hoolimata veganiks hakata.

Interseksionaalne perspektiiv oli läbiv paljudes konverentsi ettekannetes. Näiteks olid soouuringute paneeli fookuses veganlust, mehi ja maskuliinsust puudutavad küsimused. Veganite hulgas on mehed laesindatud ja veganlust peetakse üldjuhul maskuliinsust õõnestavaks. Seega on huvitav uurida, kuidas veganitest mehed vaidlustavad lihasõõmise olulisust mehelikkuse ideaalides ning kuidas meeste veganlus võib aidata kaasa sooliselt võrdõiguslikkuse edendamisele.³ Privileegidele ja perspektiivinihetele keskenduv paneel käsitles aga seni loomaõigusluses üsnagi vähe kajastust saanud ning ühtlasi vastuolulist küsimust, mis puudutab põlisrahvaste suhestumist loomadega. Ühe veganluse vastuargumendina on kasutusel väide, et kõik inimesed ei saa veganiks hakata, kuna nad elavad maailma piirkondades, kus piisavalt täisväärtuslik taimetoitu pole kättesaadav, näiteks Arktikas või kõrbealadel. Samuti levivad eelkõige vasakpoolsete antirassistlike ja antikolonialistlike mõtletejate hulgas põlisrahvaste kultuuri kaitsvad argumendid, mille kohaselt ei sobi Lääne valgest privilegeeritud positsioonist (ehk võimupositsioonist) rassistatud ja koloniseeritud inimgruppide kultuurilisi praktikaid ja traditsioone kritiseerida.

Abstraktsetest põlisrahvastest rääkimine jääb tihti demagoogia tasandile, aga ka Eestis on näiteks kihnlased suutnud loodus- ja loomakaitses läbi murda, kasutades 1980. aastal Eestis keelatud hülgepüügi taas-

lubamist taotledes peamiselt kaht argumenti: hülgepüük on nende elulaadi tähtis osa ning hädavajalik nii kaluritega toidu pärast konkureerivate loomade tehta vahju ja arvukuse piiramisel kui ka Kihnu jahitraditsiooni ja kultuuripärandi säilitamisel.⁴ Suur kaal Kihnu hülgeküttimisaktivistidele järeleandmisel oli sealjuures Kihnu kultuuriruumi kuulumisel UNESCO maailmapärandi nimekirja aastast 2003. Hallhüljeste püük taastubati Eestis 2015. aastal. Turismi show business'is signaliseeris see ühtlasi otsust, et kohalikus poes müüdiv hülgelihakonserv on kaalukam elamus kui hüljes oma loomulikus elukeskkonnas – nii iseevõlulend kui inimlik vaatamisväärsus.

VEGANLUS KUI DEKOLONIAALNE PRAKTIKA

Väikerühmade identiteedi ja isetsustamise ning loomade elu väärtustamise ehk kohaliku ja metafüüsilise, aga tihti ka looduskaitsesega sätestatud tasandi konfliktid on nii filosoofilisel kui ka praktilisel keerulisel ebamugavad küsimused, millele ei ole lihtsaid lahendusi, ning suuresti seetõttu jäävad need loomaõigusliikumise mõttes ja aktivismis sageli tagaplaanile. Konverentsil oli see temaatika aga tugevalt esindatud kahes ettekandes, kus esinejad argumenteerisid, kuidas veganlus ei pruugi olla jõuka valge Lääne elidi pärusmaa ning tingimata põlisrahvaste maailmanägemise ja eluviisidega sobimatu, vaid hoopiski liha- ja piimakeskne toitmiseviis võib traditsiooniliste uskumuste ja praktikatega tunduvalt rohkem vastuollu minna. Seejuures toetati mitmele kriitilisele loomauurijale ja dekoloniaalsele mõttele, kes on ühtlasi põlisrahva esinjad või lähtuvad dekoloniaalsest vaatepunktist.⁵

Intensiivpõllumajandusel põhineva loomsete toodete keskse toidusüsteemi pealesurumist põlisrahvastele on nimetatud toidukolonialismiks ja Lääne toiduimperialismiks, mida edendavad suurkorporatsioonid.⁶ Just sellest vaatest on välja toodud, et kariloomade massiline toomine koloniseeritud aladele oli oluline osa koloniseerimisprotsessist ja sellega läbipõimunud globaalsest kapitalismist ning selle kaudu hävitati kohalike põlisrahvaste ja loomade elupaiku.⁸ 19. sajandi koloniseerijad kehtestasid enda ülemvõimu muu hulgas tootmispraktikate hierarhilises suhtes paigutamise kaudu, pidades endi liha- ja piimakeskset dieeti üliluslikuks ning mitmete koloniseeritud ja rassistatud inimgruppide lihava tootumist (näiteks Indias) märgiks nende madalamast intelligentsist. Kui vaadata maailmas ringi, jätkub see rassistlik diskursus ka tänapäeval.⁹ Nendest perspektiividest võib veganlus toimida dekoloniaalse praktikana.

Kriitiliste perspektiivide paneelis arutleti ka konfliktide üle, mis tekivad sissetoodud ja kohalike liikide vahel ning inimeste rolli nende keeruliste olukordade põhjustamisel ja lahendamisel. Näitena toodi 19. sajandil Uus-Meremaal toidu ja karusnaha saamise eesmärgil koloniseerijate sissetoodud opossuud, kelle nüüdseks laialdane levik ohustab Uus-Meremaa ökosüsteemi, mistõttu neid klassifitseeritakse kahjuritena.



LOOMAÕIGUSTE KONVERENTSI KOHTA SAAB INFORMATSIOONI KONVERENTSI KODULEHT LOOMUS.EE/KONVERENTS JA SEE ON JÄRELVAADATAV FACEBOOKIS (FACEBOOK.COM/LOOMADEEESTKOSTE). ETTEKANDED LAADITAKSE ÜLES KA LOOMUSE YOUTUBE'LE HELELE YOUTUBE.COM@LOOMUS/PLAYLISTS.

Kumb toimib sõnumi edastamisel paremini? **Claire Parkinson**, Edge Hilli ülikooli professor, väitis oma ettekandes, et avaliku arvamuse muutmiseks sobivad rohkem nn pehmed, mitte koledustele toetuvad materjalid, ning tõi näiteks mängufilmi „Okja“ (**Bong Joon-ho**, 2017).

Loomasõbralikumaa maailma poole liikumisel on olulised nii loomaõiguslik mõte ja tegutsemise kui ka avatud meel ja tähelepanelik silm teiste sotsiaal- ja keskkonnaõiguslike teemade suhtes. Paslik on siingi korrata mantrat, et Eesti väiksus ei pea tähendama väiklust ja enesestõmbumist, kartmist, et iga muutus ohustab meie identiteeti ja püsimajäämist, vastupidi, see annab võimaluse teha koostööd ja arendada ühiskonda viisil, mis on sõbralik liikideülele.

Loomaõigusliku mõtte tutvustamine koolides on keeruline ülesanne, kuna see võib tuua kaasa indoktrinatsioonisüüdistusi.

¹ Hein, I.-K. 2017. Video: Tesco kauplusteketi juht sattus kriitika alla sõnavõtu tõttu, et „valge mees on ohustatud liik“. – Postimees, 13.03.

² Intersectionality of Critical Animal Studies: A Historical Collection (toim. Nocella II, A. J.; George, A. E.), 2019.

³ Taylor, N.; Signal, T. D. 2005. Empathy and attitudes to animals. – Anthrozoös, nr 18 (1), lk 18–27.

⁴ Aavik, K. 2023. Contesting Anthropocentric Masculinities Through Veganism: Lived Experiences of Vegan Men.

⁵ Hallhülge (Halichoerus grypus) kaitses tegevuskava 2015–2019. – Keskkonnaamet.

⁶ Robinson, M. 2013. Veganism and Mi'kmaq legends. – The Canadian Journal of Native Studies, nr 33 (1), lk 189–196; Colonialism and animality: Anti-colonial perspectives in critical animal studies (toim. Montford, K. S.; Taylor, C.), 2020.

⁷ Chu, S. 2019. Nonviolence through Veganism: An Antiracist Postcolonial Strategy for Healing, Agency and Respect. – Through a Vegan Studies Lens: Textual Ethics and Lived Activism (toim. Wright, L.), lk 180–201.

⁸ Nibert, D. 2013. Animal oppression and human violence: Domestication, capitalism, and global conflict.

⁹ Stănescu, V. 2018. 'White power milk': Milk, dietary racism, and the 'alt-right'. – Animal Studies Journal, nr 7 (2), lk 103–128.

¹⁰ Roy, E.-A. 2017. New Zealand's possum war: 'barbaric' drowning of babies at school fair sparks outcry. – The Guardian, 05.07.

¹¹ Dinker, K. G.; Pedersen, H. 2016. Critical animal pedagogies: Re-learning our relations with animal others. – The palgrave international handbook of alternative education, lk 415–430.

Neid surmataks massiliselt ja vägivald nende vastu on normaliseeritud, olles seejuures ka osa laste õppimisest ja haridusest.¹⁰ Selles kontekstis on opossuudite kaitses sõna võtmine ja aktivism pea võimatu. See juhtum illustreerib inimliigi totaalset ülemvõimu looduse ja teiste loomade üle ning seda, kuidas koloniseerimise käigus toimunud loomade ekspluateerimine vormib endiste kolooniate ökosüsteemi ja ühiskondi ka tänapäeval.

MÖTTEMUUTUSE VAHENDID

Ühiskonna vormimiseks kasutatavatest vahenditest käsitleti lisaks poliitike seas tehtavale üks ühele lobi- ehk isiklikule veennistööle hoolimata sotsiaalmeedia ajastust pigem traditsioonilist massimeediat – filmi, kunsti, kirjandust.

Läbivalt tõstasid konverentsil arusaama, et ka haridussüsteem on oluline koht, mille kaudu ühiskondlikku muutust tekitada, kuna just selles instituutsioonis toimub noorte inimeste sotsialiseerimine, sealhulgas

sotsiaalsete normide omaksõtt. Samas nenditi, et loomaõigusliku mõtte tutvustamine koolides on keeruline ülesanne, kuna see võib tuua kaasa indoktrinatsioonisüüdistusi. Muutusteks on tarvis tuua nähtavale ja vaidlustada haridussüsteemi lahutamatuks osaks olevat spetsiesismi. Hariduse ja eri haridusastutuste rolli inimeste ja loomade vaheliste suhete kujundamisel on mõtestanud kriitilise loomapedagoogika nime all tuntud uurimisvaldkond, mis püüdleb loomade vabastamise poole hariduse kaudu.¹¹ Näitena tõi rootsi aktivistid esile Rootsi koolides tehtud kriitilisest loomapedagoogikast lähtuvate koolituste projekti, kus julgustati õpilasi küsima kriitilisi küsimusi loomade igapäevaelulise ekspluateerimise kohta. Ka Eestis on kooliõpilased eraldi sihtrühm, kellele käiakse aeg-ajalt kriitilisi perspektiive tutvustamas, aga süsteemset osa loomaõigustel ega ka klassikalisel loomakaitsel meie hariduselus ei ole.

Esteetiliste strateegiate teemalises paneelis arutleti pinge üle fiktsiooni ja dokumentatsiooni vahel.

tartuloodusmaja.ee | Lille10 Tartu

X

TARTU LOODUSMAJAS SEL SUVEL

X

KAPIST VÄLJA

Riided ihu ja ilma vahel

Näitus on avatud 26.05 – 14.09

tartu loodusmaja

Eesti Teadusagentuur

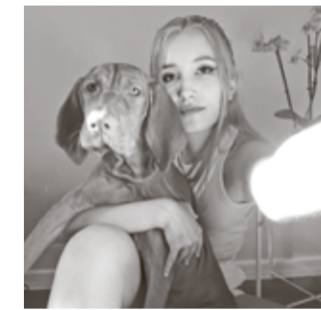


Foto: erakogu

Maria Dimancea on vabakutseline illustraator ja animaator, keda huvitab inimkeha ja selle kujutamine. Ta elab koos oma koeraga Bukarestis.

KAITSETUSEST NOSTALGIA EES

70. ja 80. aastail sündinute põlvkonna nostalgia on kahtlemata teistsugune, kui oli nende vanematel (kuigi, millest see tuleb?), aga erinevusi leidub ka põlvkonna sees. Vaatleme küsimust Tõnis Saadoja urbanistlike nostalgiamaalide vs. Lilli Luugi novellide ruraalse düstoopiarägu näitel.

Eero Epner

Ma usun, see oli **Tõnis Saadoja** maaliseeriast „Arhitektuurifoto väikese poisiga“ (2014) vaadates, kui hakkasin esimest korda mõtlema nostalgia peale meie põlvkonnas. Saadoja oli seeria loomise ajal 33-aastane ja teda nimetati nüüdisaegseks kontseptualistik, kellele on omased pigem jahe täpsus ja intellektuaalne analüüs, mis ei jäta teda maha ka siis, kui teose südamikus on emotsionaalselt laetud sündmused, nagu noorpõlveläbu sõpradega või küüditamine. Ja ometi ei olnud Saadoja seeria, mis kujutas keset tühja linnaruumi seisvat poisikest, üllatus. Juba 20ndate eluaastate lõpul oli ta maalinud rea akvarelle, kus nii teoste tehnika kui ka jutustuste süžee ei sisaldanud mitte ainult midagi meenuslikku, vaid ka nostalgilist – kümned suveniirliku formaadiga teosed Tallinna linnaruumist, mis kaardistasid maju ja nende ümber hiilivaid keskondi. Paljud neist majadest olid nn hea arhitektuuri näited, kuid mustvalge koloriit ja maaliruumi inimestest tühjemamine, ent vahel ka kadreering (võsa uuselamurajooni kõrval, arhitektuuripärl vaatamine läbi prahise perspektiivi jne), töid teostesse hüljatuse ja unustatuse – need nostalgia kurvad tööriistad. Saadoja näis mitte ainult mäletavat, vaid ka igatsevat ja küsivat: miks ei saa asjad olla enam nii, nagu nad on alati olnud?

Me kas tõusime üles või käisime alla, aga normaalselt igavalt elada meie põlvkond ei osanud, isegi kui see oli see, mida me kõige rohkem igatsesime.

See nostalgia tungimine noorte autorite loomingusse ei piirdunud ainult Saadojaga. Kui 90ndatel tegeles eesti kunst aktiivselt mäletamise ja mälega, tehti seda kirurgilise täpsuse, iroonia, postmodernistliku mängulisusega, milles oli jäetud vähe ruumi sentimentaalsematele toonidele. Paarkümmend aastat hiljem uue põlvkonna saabumisega näis aga mäletamine muutuvat ühtlasi igatsuseks ja teosed ilmajaetuse dokumenteerimiseks. Mingeid mineviku sügavustest nõrgalt kajavaid signaale püüdsid ka **Paul Kuimeti**, **Jass Kaselaane**, **Jevgeni Zolotko**, isegi **Alexei Gordini** radarid. Teatris jätkas samal ajal **Mart Kangro** oma performatiivseid mäluvaatlusi, kus sageli ei olnud enam juttu neutraalsetest „uuringutest“, vaid tähenduslikult laetud „ihadest“, tõmmates eesriide oma ambivalentset ekslevate isiklike mäluastaikete eest.

KÜÜNRIKUTE NOSTALGIA
Kust tuli see 1970ndate lõpul ja 1980ndate alguses sündinud inimeste nostalgia, mõtlesin ma sageli ega teadnud vastuseid. Räägiti (võib-olla mäletan valesti), et see põlvkond olevat Eesti ajaloo üks küünilisimaid – nii ütles kunagi üks rahvastikuteadlane, täna surnud.

Ta näis väitvat, et selle meie põlvkonna küünilisus peegeldus väga suurtes saatuseerinevustes – ollakse kas enam-vähem edukad või täienisti ebaõnnestunud, kuid see veidi ilmetu ilma eriliste erakordsusteta vahetööd olevat õhem kui enne ja pärast meid. Me kas tõusime üles või käisime alla, aga normaalselt igavalt elada me ei osanud, isegi kui see oli see, mida me kõige rohkem igatsesime. Kuidagi nii.

Võimalik, et oma pitseri meie põlvkonna nostalgiale vajutas meie vanemate põlvkond, kes võitles pealesurutud sunnimaitsuse, poesabade, pestavate mähkmete ja lakkamatu alanduse kiuste meile välja iseseisvuse – kuid me ei tahtnud sellest võitlusest eriti midagi kuulda. Nende poliitiline heroilisus jättis meid ükskõikseks, sest laste jaoks ei joonistu nende vanemate kangelaslikkus välja mitte revolutsiooni ajal tribüünil, vaid kolmapäevaõhtul köögilaua taga – ja seal nad omakorda ebaõnnestusid. Nende miitinguline kangelaslikkus sulas nüüd eluahistusest tingitud hirmudeks ja katastroofideks, kaotati töö ja staatus, muututi pidetuks, ei kohanetud, ning siiani päriselt läbi uurimata lainetusena tulvas üle meie vanemate põlvkonna alkoholismi kibe laine. Tean vist juba kümneid põlvkonnakaaslast, kes kasvasid üles alkohoolikust ema või isa (või mõlemaga), ning see on trauma, millega nad tegelevad kes kuidas siiaaani – mõni käib kaks korda kuus teraapias, teised võtavad kümme enne kümnet Stockmannist oma igapäevase veini. (Igaks juhuks: see lõik ei puuduta Saadoja.)

Ja ometi me igatseme, nostalgitseme. Me oleme ilma jäänud mingist maailmast, mida enam ei ole, ja see ei ole samas spetsiifiline nõukogude-nostalgia. Need kunstnikud ei räägi toonastest kaubamärkidest ja erilistest argihumorist nagu neile eelnev põlvkond, ja nad ei ole samas ka sedavõrd distantseerunud, et võiksid vaadelda 80ndate hilisnõukogudelikkust kui omalaadset kummalist stiilipidu nagu **Tommy Cash** ja teised. Pigem on need abstraktsed lapsepõlvvärvid ja -lõhnad, kusagilt päriselt nimetatamata sügavikest tõusvad valguslaigud või ruumilised situatsioonid, mis pole aga jäetud ilma poliitilisest laetusest, vaid justnimelt sellest kõnelevadki.

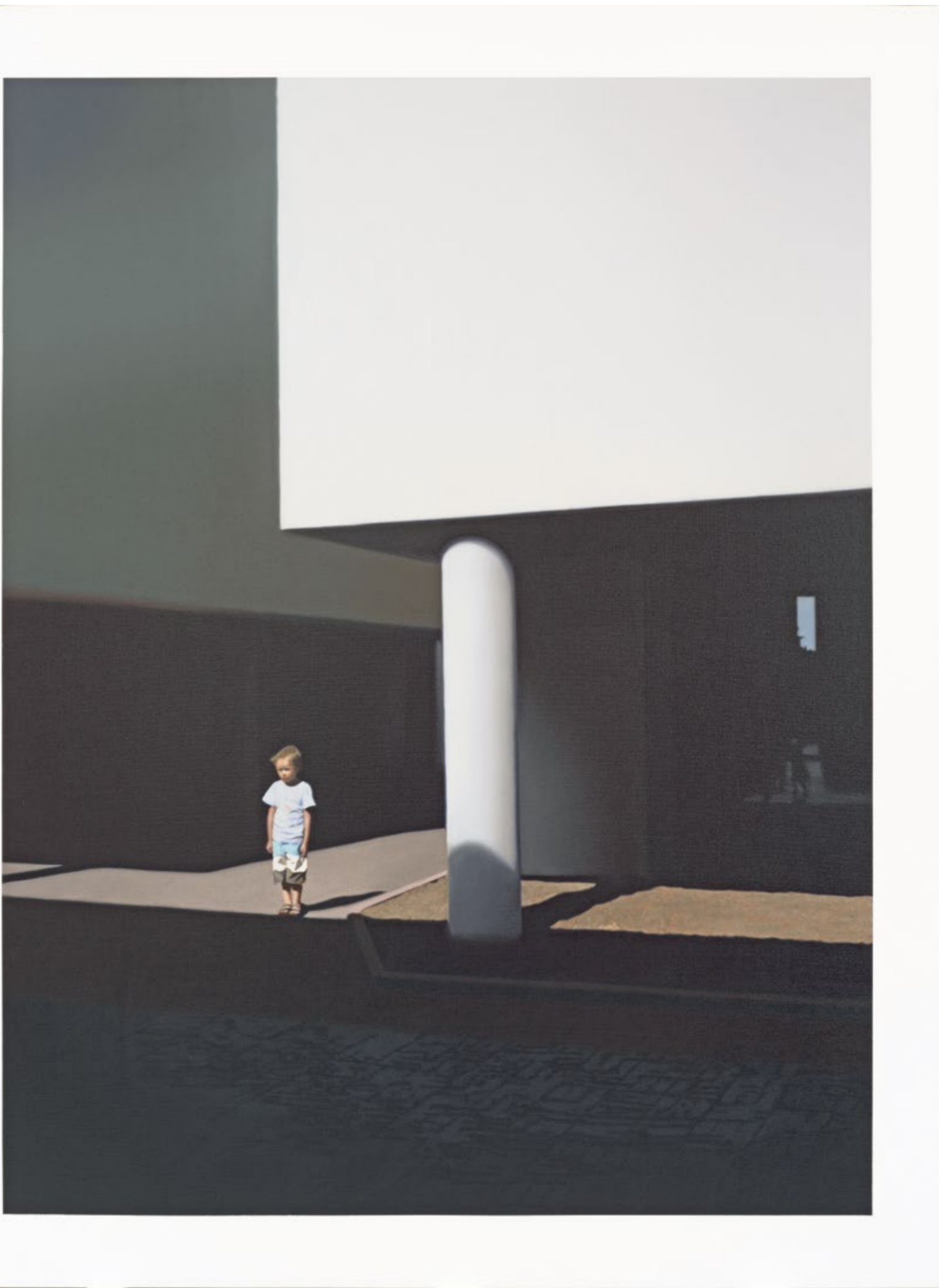
Meie lapsepõlve ei jõudnud veel tungida meie vanemate ja vanavanemate äng ja igavene rusuolu, sest me olime alles põlvpeikkused (kui sedagi), kui ühiskonnas hakkas järsku juhtuma. Kõik kobrutas ja liikus, päike ilmutas end pilve tagant, üle riigi vuhasid optimism ja elujaatus, ent meie kõige tundlikumad eluaastad jäid perioodi, kus see kõik hakkas tasapisi asenduma pragmaatilise argipäevaga. Me tajusime, et maailmad muutusid ning meid jäeti millestki *ilma*. Esmalt liikus meie jalge alt minema 80ndate keskpaiga igikestev tuimus, kus ei juhtunud mitte midagi põnevat, ja seda tera-

vamalt tajusime seda, mida tänapäeval isegi märgata ei oska – mingeid pisikesi muutusi füüsilises ruumis ja mingit totaalset tardumist vaimses ruumis. See kõik asendus lakkamatu dünaamikaga, kuni seegi rong peatati ja meid visati välja mingis anonüümses teivasjaamas, keset nimetat tühemaad ja kauguses kerkivaid uuselamurajoone. Me hakkasime nostalgitsema juba siis, kui olime vaevalt kahekümnesed. „Tagasivaade ajaloole pole kunagi nii oluline kui edasiminekuks,“ ütles meile eelnenud põlvkonnast pärit **Aivar Rehe** oma keskkooli lõpuaktusel. Meie nii ei arvanud.

VIINAST JA KARIKAKARDEST PUUR

Lilli Luugi novellikogu „Kolhoosi miss“ näib olevat selle nostalgia tume teine pool. Kui Saadoja urbanistlikes ja kodaklikult soojades toonides kujutatud metafüüsilistes nostalgiamaalides näib valitsevat teatav taha-vaatepeeglist nähtav utopia, siis Luugi ruraalsed tüpaažid võitlevad end läbi pideva düstoopiarägu. Nende tüpaažide maailmad on lagunenud ja katki, mõrased ja vigased. Novelli „Uus perenaine“ esimese kaheksa rea jooksul mainitakse asfaldi murenevaid servi, maja kooruvat värvi, traataia rulluvaid servi, roostetanud aiaposte, rohtunud sissesõiduteed ja Opelit, mille rattakopad on ussitatud. Teoses kantakse kaasas ja kasutatakse püsse, kirveid ja munakive, tegelased joovad, kaovad ja leitakse surnult. Elu ei võideta, vaid kaotatakse: remondid jäävad lõpetamata, toad koristamata, kõik niriseb sõrmede vahelt maha. Valgust võib olla isegi eredalt, päike võib paista, kuid selle all tammuvad tumedad läszlõkrasnahorkaillikud peategelased oma eludes nagu mingis odavas filmis, mille *casting* pole kunagi eriti hästi läbi mõeldud.

Düstoopsust suurendavad ka Luugi jutustamislaad ja süntaks. Luugi kujundite poeetilisesi on sama erakordne kui tema suutlikkus asetada end väljapoole



Tõnis Saadoja „Arhitektuurifoto väikese poisiga 1“. Õli, lõuend, 2013. Kunstniku loal

privilegeeritud keskklassi raame, ületades nõnda meie põlvkonna võib-olla ühe kõige suurema hirmu: langeda mingisse kindlustamata vaesusesse, meie vanemate viletsusse, millest meile on räägitud ja mida me natukene ka kogesime ja mis on meie maailmapildi abjektsus. See ei ole isegi hirm niivõrd finantsilise augu kiuvõrd idüllil purunemise ees, mida me proovime paigata ja peita suvekodude, kasvukotode ja rahunemisega.

Luuk ehitab oma lauseid aga traumeeriva detailsusega. Tema laused ei lõpe sageli siis, kui nad justkui juba võiksid (sest süzeeline informatsioon on edasi antud), vaid kestavad veel natuke edasi. Kraabivad kokku veel mõne mälu tagumisse nurka peitunud nüansi, peegeldades nõnda ka mäletamise struktuuri, kuna kõiki mälupeite on hoolsa töö tulemusena võimalik venitada peaaegu lõpmatuseni. Luugi detailsus, tema nukrate mälobukettide lopsakus, mis sisaldab

hääli, lõhnu, maitseid, olukordi ja siis omakorda kõigi nende harude alaharusid nagu mõni lõputult hargnev puujurestik, on ühtlasi kurb mäletamine, sest tänu kõigi nende detailide meelespidamisele ei pääse Luugi tegelased minevikust kunagi minema. Mälu on nende jaoks puur, mille trellid on tehtud läbisegi viinast ja karikakardest ja selle kõige lakkamatust kohalolust.

Tõnis Saadoja pintslikiiri on tunduvalt pehmem kui Luugi süntaks. Tema maalidel muutuvad servad veidi uduseks ja Saadoja peab tegema tööd, et puhastada mälu ebamäärasusest välja midagi konkreetsset, rekonstrueeritavat, kuid päriselt läbi tungida ta ei soovi. Valgus hajub enne värvide lõplikku ilmumist nagu õhk suvise maantee kohal – minevik jääb tema ahista-vas konkreetsuses tabamata, jääb vaid veidi magusalt valus nauding, mis tabab meid kõiki, kui me näeme horisondil midagi, mis kunagi oli, aga mida enam ei ole. Saadoja valib ise, mida mäletada ja mida mitte – Luugi

tegelased on aga sunnitud mäletama. Saadoja nostalgia on tahtlikult ettevõetav tegu, mille objektid ta valib ise – Luugi puhul on mäletamine paratamatus ja vahel peaaegu et needus. Saadoja karakterite valu tuleb nende distantseeritusest, nad on eemaldunud minevikust ja proovivad nüüd uuesti loori taha saada, kuid ei saa (ja see on okei) – Luugi tegelastel pole distantseerimine õnnestunud, neid ei imeta kuhugi tagasi, vaid nad pole päriselt minema saanudki, ning nad istuvad oma minevikus nagu ilma nahata olevused. Kõik läheb neile korda. Kõik puudutab neid. Nende rõõmu võib tekitada valge lumeväli – ja nende valu võib tekitada koristamata heinamaa.

Ja ometi on Lilli Luugi düstoopiates midagi nostalgilist. Päike, mis tema novellides paistab, näib olevat seesama päike, mis **Theodor Adornol** paistab tema „Minima Moralia“ lõpus, kui ta kutsub üles looma „perspektiivid, millesse maailm asetub, võõritab, ilmutab oma mõrsad ja rebendeid, nii nagu ta ükskord viletsana ja moonutatuna Messia valguses lebab“ (Akadeemia 6/1993, tlk **Mari Tarvas**). Luuk vaatleb maailma sageli läbi lapse või teismelise vaatenurga ja see on ühelt poolt säärase adornoliku perspektiivi loomiseks tabav valik tänu lapse erakordsele tähelepanuvõimele, mis ei liigita asju ja nähtusi veel olulisteks ning ebaolulisteks, ja teiselt poolt toob see korraga nii traumaatilise kui ka nostalgilise mõtme.

MIDAGI VEEL

Lapse või nooruki mässimine alkoholismi, vägivalda, suve lõpu ja pidevalt edasilükatud heaolu pessa lõikab valusalt, sest tajume tema kaitsetust. Need maailmad ei ole tema valitud, ta on neisse asetatud. Teisalt suudab ainult laps või teismeline leida nendes etteantustes pidevalt midagi, mis leevendab, lohutab ja lepib. Luugi karakterid ei ole Stockholmi sündroomi küüsis traumamaastajad, vaid trauma on küll lahutamatuult nende ümber ja sees, kuid alati on neis vaprades peategelastes *midagi veel*. Sageli peegeldub see läbi loodusaiastingute, aga ka sõpruse – iseturd suhted loovad pelgupaiga, kuhu füüsiliselt või vaimselt pugeda ning mille tähendust Luuk pidevalt võimendab, justkui soovides oma novellidega ehitada koopaid, kuhu saavad peituda nii tüpaažid kui ka lugejad. Ja need koopad ei ole pimedad väljapääsuta koopad, kus sulgetakse silmad välispidise ees. Luugi novellides

lahkuvad mitmed inimesed oma senistest eludest, kuid peategelased jäävad alati seda elu siiski edasi elama. Nad ei lõpeta elamist, isegi kui kõik nende ümber on lagunenud, võssa kasvanud, rohtunud, roostetanud, ussitatud – nende mälupeiltide projektor ei kuva ainult traumasid, vaid alati *midagi veel*. „Mina näen ja haistan hommikust saadik vaid minevikku,“ kirjutab Luuk (lk 130), kuid samas on see „kättesaamatu mineviku asümmeetria“ (lk 123). Võib-olla on asümmeetria justnimelt moonutatuse, millest kõneles ka Adorno – loodud selleks, et valgus saaks kas või natukenegi sisse immitseda ja valgustada seda, mis on pime.

Tõnis Saadoja maalid ja Lilli Luugi novellid kasutavad mäletamiseks ehk erinevaid tööriistu, keskondi ja vaatenurki, kuid nende põlvkonnakaaslastena kulgev nostalgiline printsiip näib kõnelevat millestki, mis laotub laiemalt ühe põlvkonna peale. Me igatseme midagi, mida enam kunagi ei ole ja võib-olla kunagi olnud polegi (nagu kõik nostalgikud) – kuid ühtlasi on Saadoja ja Luugi teosed omalaadseks tõestuseks, et mäletamine pole meie, iseseisvuses ja heaolus kasvanud jaoks neutraalne heietus ja mõnus mäluaine, vaid laetud kummastava valu ja igatsuse, nukruse ja igavesti viljatuteks jäävate püüdlustega. Meil oleks pidanud olema kõik hästi. Miks ei ole siis?

Kui Saadoja urbanistlikes nostalgiamaalides näib valitsevat teatav taha-vaatepeeglist nähtav utopia, siis Luugi ruraalsed tüpaažid võitlevad end läbi pideva düstoopiarägu.

Lilli Luugi laused ei lõpe sageli siis, kui nad justkui juba võiksid (sest süzeeline informatsioon on edasi antud), vaid kestavad veel natuke edasi.

Saadoja nostalgia on tahtlikult ettevõetav tegu, mille objektid ta valib ise – Luugi puhul on mäletamine paratamatus ja vahel peaaegu et needus.



Foto: Ken Mark / ERR / Scampix

Eero Epner on dramaturg ja kunstiajaloolane.

VISKAD VÄRVIPOMMI DISAINI- POE PIHTA, KUID TABAD DISAINIKAANONIT

Luges **Taavi Hallimäe** ■ Kui jätta kõrvale haiglate steriilsed ooteruumid, siis ei ole ühtegi teist nii puhtana mõjuvat keskkonda kui Apple'i esinduskaupluse või mõne Telliskivi või Aparaditehase disainipoe oma. Need on saared, mis seisavad väljaspool meie igapäevast hektilist, aga samavõrd igavat elu, kuid võtavad samal ajal kokku meie kapitalistlike ja neoliberaalsete ühiskondade esteetilise ja ideoloogilise tuuma. Seal leiduvate seadmete, rõvaste, käsitööna valminud esemete ja taustal hõljuva tehisintellekti tunnetusliku kohalolu baasil ehitame me oma muutumatu püsivat ideaali heast ja „igavesti kestvast“ elust. See on sakraalselt läbi valgustatud ja staatiline keskkond, mis peidab kaupluse seinelt, müügil olevatelt objektidelt ja seadmete algoritmidest kõik vähegi mõeldavad varjud.

Disain ei peaks maailma keerulisust peitma ega lihtsustama, vaid toetama meid selle kontekstualiseerimisel.

Disaineri ja disainiuurija Marjanne van Helverti koostatud ja 2022. aastal eesti keelde tõlgitud teose „Vastutustundlik ese. Disainiideoloogia ajalugu tuleviku tarbeks“ võiks nimetada kriitiliseks disainialalooks, mis võtab ette Lääne disainikaanoni olulised võtmeautorid (**William Morris, Victor Papanek, Margarete Schütte-Lihotzky, Richard Buckminster Fuller** jt), tehes seda sotsiaalse disaini perspektiivist, nagu Helverti kestlikkusele ja võrdsusele pühendunud disaini määratleb. „Vastutustundlik ese“ kinnitab, et meil ei ole võimalik oma ajaloost ja varem tehtud vigadest lahti öelda – meie esteetiline tajut, tarbimisharjumused ja väärtused on disainerite tehtu, aga ka nende kanoniseerimise tagajärg –, kuid meil on võimalik ja seeläbi ka kohustus hinnata seda tänaste teadmiste ja väärtuste põhjal, et teha sellest järeldusi tegelikult

Kui me soovime, et disain vaataks läbi toodete ja teenuste ning meie ja nende vaheliste interaktsioonide tulevikku, tuleb meil aktsepteerida disaini, mis on vastuolus meie tarbimisharjumuste ja neoliberaalse väärtustega.

paremaks homseks. Helverti tuletab meelde, et tööstusdisaini kaanon ei ole nii selge ja ühesuunaline, kui kiputakse tavaliselt arvama. Paljud Lääne kaanonisse kuuluvad disainerid pole kunagi kõnelenud kommertsialiseerunud disaini eest, mida me võime leida eespool nimetatud kauplustest.

KÜSIMUSI TULEVIKU ARHEOLOOGIDELT

„Vastutustundliku eseme“ sissejuhatuses viskab Helverti õhku küsimuse, et mis on see, mille tuleviku arheoloogid eest leivad, kui nad oma väljakaevamistööga meie ajastuni jõuavad, andes sellele ise vastuse: „Pidurdamatu tootmise ja igavesti kestvad tehisoobjektid.“ (lk 8) Nende hulka võivad kuuluda nii Põhja-Ameerikas kujundatud, Lõuna-Aasias toodetud, Lääne-Euroopas kahel korral kantud ja Ida-Aafrika prügmägadesse jõudnud Nike' jooksutossud, mis on liikunud tootmis-, transpordi-, turundus- ja äraviskamisahela käigus kümneid tuhandeid kilomeetreid rohkem, kui need võiksid kunagi kellegi jalas sammuda, aga ka Apple'i telefon, mis sisaldab nii kommunistlikus Hiinas looduskeskkonna kahjustamise hinnaga kaevandatud huraldasi muldmetalle kui ka pildistamise järel mitte kordagi vaadatud fotosid puhkusereisist ajaloomuuseumisse, mis kunagi funktsioneeris kui Natsi-Saksamaa koonduslaager. Veel sündimata uurija ajaliselt distantseeritud pilk mõistaks meie tehnoloogiliselt ja ideoloogiliselt läbipõimunud maailma vastuolusid teravamalt, kui seda suudab oma loomupärase kesk-

konnas tegutsev ja hiljem uuritavaks muutuv inimene.

Meie tarbimisharjumused, fikseeritud lootused ja neid saatvad õigustuste vormis väärtused oleksid uurija jaoks suuremad küsimused, kui need võiksid kunagi olla meile endale. Jooksutossud ja telefon, mis oleksid tuleviku arheoloogi jaoks võrdsed nähtused disainipoe vaa-teaknale paigutatuga, kõnelevad meie praegustest ja mitte kunagi täituvatest ideaalidest. Need on uurija jaoks kui märgid minevikust, mille tõlgendamise kaudu tänapäeva inimest ja kultuuri kirjeldada ja mõtestada. Mis on õieti need asjaolud, millele lootsid tollased inimesed, kes lasid sotsiaalsetest ja keskkondlikest kahjustest sõltumata kõigel samal viisil jätkuda, võiks uurija sõnastada ühe oma uurimisküsimustest.

DISAINI ANASTAV KAPITALISTLIK PILK

Täpselt nagu suurkorporatsioonide kampaaniates ja Eesti väikebrändide kujunemislugudes, kohtame ka disainist rääkivates ajaleheartiklites ja telesaadetes sageli „jätksuutliku disaini“ mõistet, mis on vaikimisi võrdsustatud „hea disaini“, „hea elu“ ja neid ühendava eetikaga. Tegu on olulise, kuid siiski vaid ühe aspektiga kogu disainiahelas. Intervjuus **Sandra Nuudile** toob Helverti kliimakriisi ja migratsiooni näitel välja kaks võtmelementi, mis on disaini jaoks olulised, öeldes, et tema arvates on „ökoloogilised algatused läbi kukkunud, kui need ei võta arvesse sotsiaalset konteksti, ja vastupidi“¹. Nii nagu disainides tuleb meil säas-ta loodust ja materjale, tuleb meil disainiprotsessis vähemusgruppide ja tööliste kahjustamise asemel neid jõustada.

Eesti disaini puhul ei ole sotsiaalselt vastutustundlikkust kunagi liiga palju tähtsustatud, olgugi et Eesti sotsiaalne keskkond, majanduslikud ja kultuurilised äärealad ja vastuolud just seda hädasti vajaksid. Omastehoolidusega seotud probleemid, avaliku ruumi puudulik ligipääsetavus, lähisuhtevägivald, sotsiaalsetest ja kultuurilistest eripäradest tulenev ebavõrdsus, vaimse ter-visega seotud probleemid, eri tüüpi sõltuvused, vastutustundetud liiklemine, vanurite üksindus ja vähene ühiskondlik kaasatus, ebainimlikult mõjuvad riiklikud teenused, muutunud õppimisviisid – ükski neist teemadest ei ole täiesti eraldiseisev, vaid vajab tuge, mida sotsiaalne disain võiks pakkuda nende probleemidega juba tegelevatele ekspertidele. Disain ei peaks maailma keerulisust peitma ega lihtsustama, vaid toetama meid selle kontekstualiseerimisel.

Me ei pea eriti pingutama, et märgata, kuidas sõna „disain“ tähendus on muutunud tavakasutuses sedavõrd kitsapiiriliseks, et see pärrib disaini tegeliku potentsiaali. Disain on nülitud, pakendatud ja surutud kindlatesse raamesse, kuhu see tegelikult kuuluma ei peaks. Kapitalistlik pilk, mis kujundab meie tarbimiskultuuri ja -harjumusi, on disaini tähenduse determineerinud. Kui me soovime, et disain vaataks läbi toodete ja teenuste ning meie ja nende vaheliste interaktsioonide tulevikku, tuleb meil aktsepteerida disaini, mis on vastuolus meie tarbimisharjumuste ja neoliberaalsete väärtustega.

„Vastutustundlik ese“ on käsitlus tuttavast Lääne disainikaanonist, arvestades seejuures selle varjukülgedega. Helverti varasem ja ülikooli lõputööna valminud „Räpase disaini manifest“ on jõuline, kuid läbinägelik kriitika neoliberaalse ja kapitalistliku disaini kahepalgeli-



„VASTUTUSTUNDLIK ESE. DISAINIIDEOLOOGIA AJALUGU TULEVIKU TARBEKS“ KOOSTANUD MARJANNE VAN HELVERT, TÕLKINUD KEIU KRIKIMANN, TOIMETANUD NEEME LOPP, KUJUNDANUD OTT KAGOVERE EESTI KUNSTIAKADEEMIA KIRJASTUS, 2022 / 176 LK

susele. Üks on laialihargnev, argumenteeriv ja disaini selle ajaloo kaudu ümberdefineeriv, teine sirgjooneline:

Puhas, läikiv, valge disain. See tekitab minus tahtmise viisata Apple'i kauplusesse värvipomm. [...] Särav valge kiht on hakanud tähistama selle all peituvat räpast tegelikkust: jäätmed, reostus, looduse ja inimeste ekspluataerimine, vigane disain ja kehv mehaanika, odavad materjalid, planeeritud vananemine, defitsiit, turunduseelarved ja monopolid. [...] Ma arvan, et massitoodangu anonüümsus ja selle domineeriv pinnaesteeetika õhutab ükskõiksust. Kui sa ei näe, millest toode on valmistatud, siis sa unustad selle materiaalse olemasolu. Kui miski näeb välja läikiv ja uus, siis sa ei mõtle sellele, millisest mürgisest kaevandusest see välja tuli, sa võid jätta tähelepanuta inimese alatasustatud töö teisel pool maakera ning ignoreerida toote kuudepikkust läbisõitu, mis kulus selle sinini toimetamiseks. Selle esteetika on eetine küsimus.²

„Vastutustundlik ese“ näitab, et Helverti visatud värvipomm, mille üks sihtmärk oleks võinud kunagi olla vabalt ka mõni Telliskivi- või Aparaditehase-laadses välismaa loomelinnakus asuv disainipood, tabas lõpuks disainikaanonit ennast. Liiga tervikliku, puhta ja ideaalse kaanoni määrimise tagajärjed on ühekordselt aktivist märksa tulemuslikumad. See võiks aidata kaasa nii disaini liikumisele poodidest tänavatele kui ka disaini üle peetavate vestluste laienemisele disainikooldist ja ettevõtete turundusosakondadest väljapoole. Varjamise asemel peaksime kasutama disaini võimet tõsta esile. Kriitiline käsitlus disainikaanonist tegi algust ajalooa – kõik muu saab sellele vaid järgneda.

¹ van Helvert, M.; Nuut, S. 2022. Vastutustundlikkusest esimest. – *Leida*, 25.11.

² dirty-design.net/dirtypast.html

SISSEVAADE VÄLJAJÄETUTE MAAILMA

Tartu väljapanek avab pimetähni taha peitu jäävat loomemaailma ja tonksab vaatajat kaasa mõtlema.

Külastas **Elise Marie Nögel** ■ Prinzhorni psühhiaatriliste patsientide loomingu kollektiiooniga sai Eestis esmast tutvustust teha 2020. aastal Tallinna Kunstihoones (tõsi, toona küll fotorep-rodega), dialogipartneriteks kolm eesti kaasaegset kunstnikku. Nüüd siis jälle, kuid tuntud nimele asemel on lastud Tartu Kunstimuseumi uksest sisse kolm autsaiderit. Stiililiselt ja tehniliselt eriuilmeliste autorite Mait Rebase, John Lake'i ja Heiki Säga biograafiad ei moodusta loend (kunst)ülikoolidest ja varasematest näitustest, kuid kunst on nende elus kohal sellegipoolest.

Pisut ulmelise muusika keskel mõjuvad Rebase viis-teist portreteeritavat esialgu justkui sõdalased kuskilt muistselt lõunamaalt. Tegelik kujutatavate nimistu valmistab aga äratundmisrõõmu ning seda enam muudab autori „juhend“ loomingu lahtikodeerimiseks asja lõbusalt mänguliseks.

Valitud killuke Prinzhorni kollektsioonist ja Tartu Üli-kooli kliinikumist on parajalt mitmekülgne – ambitsioonikatest leitudest ekspressiivse tikandini. Johann Knopfi loomingu eksisteerivad koos aga tekst ja kujund, mis justkui lämmitavad valge paberilehe. Sõna ja kujutatav (näiteks hooned ja linnud) ei kulge loogilist rada pidi, vaid lausa võitlevad paberi piiritletud raamis omale koha välja.

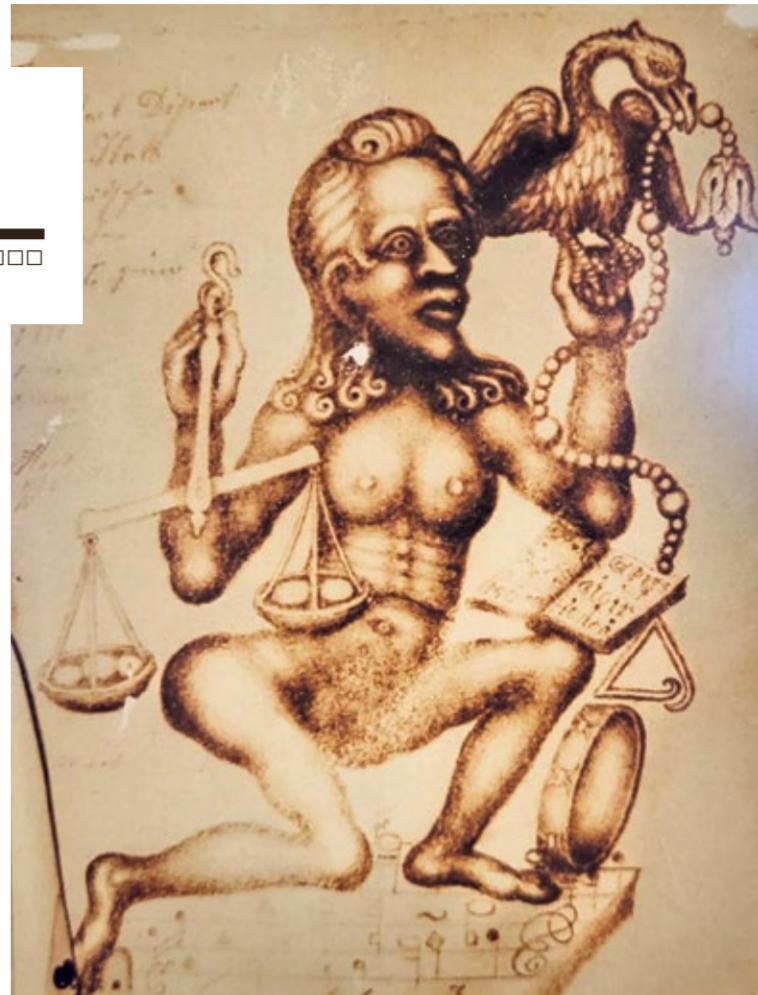
Näitus toimibki eelkõige pilguheiduna varju jäänud paralleel(kunst)ajaloole ja psühhiaatriliste patsientide loomingu selle sees. Erinevate kaaluasetustega elu-lugude kõrvalt tõstatub minu jaoks aga küsimus, kui

VÄGIVALD ARMASTAB VABADUST

Inimestest, kes ütlevad vanglast välja saades „näeme“, mitte „head aega“.

Vaatas **Maara Parhomenko** ■ Marianna Kaat tühistas julmalt sõna „viimne“ tähenduse, tõestades oma uue dokumentaalfilmi pealkirjavalikuga, et ka pärast kõige viimast saab tulla mõni viimane – lõppude lõpuks pole lõppu olemas. Selgus, et eesti linasteoste matrožka kannab „Viimse reliikvia“ kihil all oma soojas üsas „Viimast reliikviat“, mis sel kevadel Kanada filmifestivalil Hot Docs ilmavalgust nägi. „Viimane reliikvia“ sukeldub võsareporterlikult otse idanaabrile igapäevaelu keerisesse, mis hoolimata minu valmisolekust võimalik-vaid-Venemaal-tüüpi sündmuse vaadata ikka ja jälle šokeerida suudab. Film rullub lahti Jekaterinburgis, kus pörkuvad kaks vastasleeri, kel on mõlemal *let's-make-Russia-great-again*-stiilis ühine eesmärk. Viisid selle saavutamiseks varieeruvad alates klassikalistest õnnelike laste propagandast ja „telekaterapiast“ kuni nõukogudeaegsete loosungite taaselustamiseni.

On fenomenaalne, kuidas üks film saab anda vastanduvatele leeridele sõna niivõrd erinevalt, jõudes ometi arvamuste mitmekesisusse tippu. Võimuladviiku kumardajate seisukohti tuleb vaatajal ise välja lugeda nappidest paradaütustel kõlavatest hüüdlausest või kirikus korastatud (ülustus)lauludest, teistimõtletajate omavahelistel tulistel aruteludel pole aga ei otsa ega äärt. Turvakaameralikku distantsi hoidva operaatori fookuses on „päris“ inimesed – poliitikaühvulistest asotsiaalid ja ühesilmine tsaaari haa hoolidaja on vaid värvikaimad näited neist, kes vaevu neljal kanajalal koos püsivas ühiskonnas endiselt oma riigi saatuise



Michael Kolbi „Juhtum nr 320“. Foto (alasti naine kaalu ja katkaga), faksimile. Foto: Aleksander Tsapov

palju peaks psüühiliste erivajadustega inimeste loomingu lugemisel pöörama ja suunama tähelepanu autorite seisundile. Väi tasub loomingu läheneda pisut toorelt ja proovida teha seda hoolivalt läbi enese subjektive tunnetuse seoses autori siseilmaga nagu loomingu puhul ikka? Varjus eksisteeriva/eksisteeritud kunstiloo nähtavaks tegemise vajalikkuses ei ole aga küsimust.

Lõpuks paneb aga kukalt kratsima Mait Rebase, Heiki Säga ja John Lake'i ning Tartu Ülikooli kliinikumist kogust pärinevate autorite (Emilie Wulffius, Günther Heinrichsohn ja anonüümne) nimetamata jätmise muuseumi veebilehel. Kui tegemist on (ebaõnnestunud) viisiga demonstreerida autsaiderite väljajäämist ühiskonnast-kunstiväljalt, siis *you made your point* ja nüüd võiks nad siiski ära märkida.



Kaader filmist „Viimane reliikvia“

DOKUMENTAALFILM „VIIMANE RELIIKVIA“ (EESTI, 2023), 104 MIN. REŽISSÖÖR, STSEENARIST JA PRODUKTSE MARIANNA KAAT, KAASPRODUKTSENDIST METTE CHENG MUNTHE-KAAS JA TOBIN AUBER, OPERAATOR KACPER CZUBAK, HELILOOJA LAURI-DAG TÕÜR, MONTEERIJAJESPER OSMUND. ESILINASTUS TORONTOS KANADAS 29. APRILLIL 2023.

kirglikult kaasa elavad. Kõik on liiga veenev. Leian end mitmel korral igaks juhuks kahtlemast, ega olukorrad pole lavastatud.

Kolme aasta taguses intervjuus ütleb Kaat, et Venemaal kujutatakse ikka ja jälle dokumentaalfilmides vaesena, kuigi olukord pole ammu enam selline. Tööpöolest, kaadrid on suuremas osas üles võetud igati modernses Jekaterinburgi keskkonnas, kuid siiski on iga

teise huulil rahateema (täpsemalt selle puudumine). Jõukus asetatakse tihti vabadusega ühele pulgale. See-ga ei suuda film hoolimata režissööri parimatest katvatsustest minu arvates olla Venemaa majandusliku seisukorra kujutamisel revolutsiooniline.

Pärast filmi vaatamist kipuvad keelele sõnad „Viimsest reliikviast“: vägivald armastab vabadust. Ja õige kah, kes siis ei armastaks?



DJ-ANKEET

SOLECLINE

Sander Rajamäe ehk Solecline on küll eelkõige muusikaprodutsent, kuid tegutseb ka DJ ja promootorina. Viimased kaks tiitlit lisandusid Sandri pagasisse IDA Raadios produtsendina töötades – peamiselt astub ta nendes rollides üles *ghettotech*'i, *breakbeat*'i ja UKGd au sees hoidvas rühmituses Smoke Break, mida ta veab koos laurel 2 ja Alt666-ga.

Debüüt: Esimest korda mängisin muusikat Veski spordibaasis ühe ujumislaagri lõpupeol. Äkki 2010? Kellegi läpakas, VirtualDJ ja netist alla triturd tolle aja kõige kõvemad palad.

Vähe tõsisem debüüt oli „Mingi pidu“ Kauplus Aasias 29. novembril 2018. Esimene üritus, mille korraldasime koos sõbra Harliga (laurel 2), ning ühtlasi esimene kord, kui mängisin muusikat päris klubis ja kohase tehnikaga. Kuigi saime IDAs enne nädala jagu kuiva trenni teha, pani Aasia toonane mikser parajalt kulkalt kratsima.

Muusikas oluline: Tahaks öelda, et onleneb täiesti tujust, ajastust ja žanrist, kuid samas hakkab järjest rohkem kohale jõudma, et muusikas on minu jaoks oluline lihtsus. Seda eriti muusika produtsioneerimisel ja teiste artistidega koostööd tehes – kõik üle võlli keevitatud kraam ajab inimestel tavaliselt kulmu kortsu. Teatud žanrite puhul ka mingil määral kontseptsioon, klubi-muusika puhul jällegi teips mitte ja pigem on oluline, et rahvas saaks puusa nõksutada. Igasuguse muusika puhul on muidugi tähtis ka piiride nihutamine, uute ideede katsetamine ja kõik see *munbo jumbo*.

Muusikas ebaoluline: Vahendid, millega muusikat teha. Muidugi, stuudio ning ports sünte ja trummimasinaid on igal juhul etem, kuid tunnen, et head muusikat saab teha ka hulga vähemate vahenditega.

Mida mängin: Pidudel peamiselt tänapäevase kõlaga *breakbeat*'i ja UKGd. Vahel ka *phunk*'i, aga see on tsipa

Foto: Anna Gerliani



riskantne, sest ühel HALLis toimunud üritusel vajus pärast esimest lugu terve saal suitsuruumi.

Eredaimad mängumälestused: Mägede Hääl 2021. Kauksi rand, pärastlõunane keika, vaade Peipsi järvele ja just peale läinud Creta Kano „Skyway 81“. Koolajaid oli käputäis, aga olustik kuidagi eriti unenäoline. Klubimälestused kipuvad seevastu olema kuidagi ähmased...

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Fekky x Dizzee Rascal „Still Sittin' Here“. Kes teab, see teab.

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Alustuseks sobiks mõni väljamaa keika. Unistame siis edasi ehk kindlasti oleks listis mõni linn Ühendriikides – Los Angeles, New York, Atlanta, Memphis. Nii klišeer kui see ka ei ole, ei ütleks ära ka mõnest Ibiza keikast.

Guilty pleasure: Viis osa „Futuramat“ ühe istumisega.

Alt üles vaatan: Oma Smoke Breaki poisid, Kaarel Valter, Plastiku tüübid, Nikolajev, Heikki Vaht, GET-

FUCKED313... Muidugi ports väljamaa (peamiselt hiphopi ja *trap*'i) produtsente: Cardo, Sledgren, Metro Boomin, Mike Hector, BandPlay, Wheezy, Turbo, ATL Jacob, Lord Fubu, Skywalker OG, Conductor Williams, The Alchemist, K, Le Maestro, Kush Jones... See ni-mistu on pikk.

Viis klassikut: Need ei ole kuidagi seotud klubi-muusikaga, vaid palad, mis on elu jooksul kõige enam rotatsiooni saanud.

Snoop Dogg „Tha Shiznit“
Dr. Dre „Let Me Ride“
The Underachievers „Herb Shuttles“
Wiz Khalifa „Brainstorm“
Xavier Wulf „Thunder Man“

Viis hetkekummitajat:

MR. KRABS X SQUIDWARD X PATRICK X SPONGEBOB „DYNASTY“
DJ Smokey „walked in this bitch with a nuke“
Moneybagg Yo „Ocean Spray“
Key Glock „MaMa Said“
Young Thug, 21 Savage, Travis Scott & Yak Gotti „Wit Da Racks“

Tehnilist: Mikser ja mängijad vähemalt diafragma kõrgusel, muidu pärast selg valus. Edaspidi pulgale ainult WAVid. Samas peaks hakkama üldse vinüüli lükkama...

Lõppsõna: Miksteibis esitlen muusikat, mida mängin tavaliselt klubiüritustel. Järgmine neist toimub 15. juulil ja see on Smoke Breaki neljas sünnipäevapidu Paavli Kultuurivabrikus.

„Tõukejõud“ on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord avab oma laia tööpõldu festivali Võnge peakorraldaja Tarmo Sikk.



Foto: TYZ crew

VIHJE

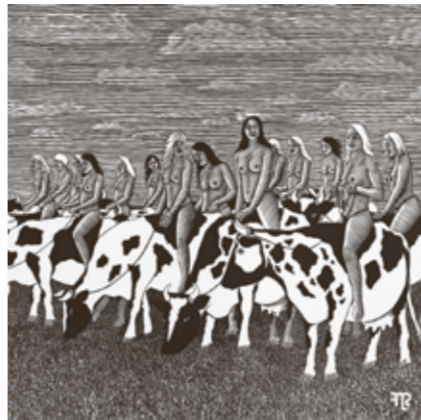
Nagu paaril eelmiselgi aastal, toimub ka sel suvel, täpsemalt 25.–26. augustil Tallinnas sotsiaalkeskuse Üläse12 festival. Aina enam gentrifitseeruva linnaruumis on selline 100% DIY festival üsna eksotiline ja karastav nähtus! Kahepäevane üritus kätkeb endas *performance*-eid, töötubasid, tänavatoitu ja palju muusikat. Sel aastal on Eestist ja üle piiride bände kokku 17, lisaks kahe õõ jagu plaadikeerutajaid. Info kava kohta il-mub peagi. Hoia silma peal: facebook.com/anemon12ln

Minu esimene kokkupuude Silky Stepsiga on 2017. aasta kevadel, kui neid Sofar Soundsi kontsertõhtul kuulama satun. Nende nimi on siis veel Steps To Synapse. Teine kohtumine toimub paar aastat hiljem, kui vaimustun nende singlist „More Than a Woman“, millega astuti julgeid samme kulunud *indie*-popist maitseka nüüdissooli poole. Kirjutun siis ühes lühiarvustuses: „Steps To Synapse on uuel singlil oma saundi justkui paika saanud. Enne oldi õigel teel, nüüd jõuti kohale.“ Tuleb välja, et see oli ennatiik järeldus. Albumil „Universal Language“ on Silky Stepsiks arenenud kollektiiv oma helikeelt veelgi täiustanud ja lihvinud ning tulemuseks on igati stiilipuhas nüüdisaegne diskens, mille keskmes nõtk minekuga bassigrüüvid ning hõõgüvaks sünteesisud keel- ja klahvpillid. Märksõnadena peegelduvad nende helipajast *French house* ja *nu-disco*, Nile Rodgers ja Chic, Todd Terje, Prince, Redinho,

uue Jesse Ware jne. Kuigi üldine meeleolu on suviselt kelmikas ja kerge, on album tervikuna veidi ebaühtlane. Vana kooli hiphopi maneere matkiv „Falling for You“, millesse on kaasatud Marten Kuningas *alias* MC Roki, miksub kokku elemente, mis üksteise täiustamise asemel üle keevad ja laiali valguvad. B-poolle kõlavad Diana Rossi diskobängeri „Love Hangover“ virvendustega „Alone Together“ ja *glam rock*'iga flirtiv „Boytory“ algavad küll paljulubavalt, kuid jäävad paigale tammuma ning venivad albumil järjest sarnases rütmimotivis tiksudes monotoonseks ja pikaks. Samas on isegi need albumi lahjemad momendid nauditavad ja õnnestumised kümnese. Lugudes liuglevad meloodiad ja sensuaalsed sillerdused haaravad endaga sundimatult kaasa ja vastupandamatuid konkse jagub. Ma ei hakka sel korral deklareerima, et ollakse kuskile kohale jõudnud, aga kahtlemata ollakse endiselt väga õigel teel.

MISHA PANFILOV SEPTET – GALA!

(Funk Night, 2023)



■■■■■

Kuulas Kertu Laherand

SILKY STEPS – UNIVERSAL LANGUAGE

(Funk Embassy, 2023)



■■■■■

Kuulas Johanna Maria Mängel

TAAVI TULEV – ÄIKE / THUNDER

(2023)



■■■■■

Kuulas Oliver Berg

Tunnistan, et pole varem olnud juhust kirjutada arvustust looduselidele. Ei teagi täpselt, kuidas sellele läheneda – kuidas analüüsida 2017. aasta augustikuus Vilsandil helisse salvestatud äikesetormi, rääkimata viie palli skaalal hinde andmisest? Pigem siis lihtsalt väike fenomenoloogiline refleksioon, kuhu Taavi Tulevi „Äike / Thunder“ kaaslasena viib.

Tulev on rõhutanud oma loojateel läbivalt vaikuse esmatähtsust. Loodussalvestusest ei saa muusika loomise (?) mõttes vaikusel viististi palju lähemale minna. Aga vaikust enastki tuleb taga otsida – s.t küll mitte päris vaikust, aga helikeskkonda, kuhu ei sajak sisse mõni inimtegevusega kaasnev heli. Tulev on ühe sellise kohana tabanud Vilsandi saare, Eesti ühe kaugeima ja vaiksima nurga, kuhu minemine on iseenesest juba korralik ettevõtmine. Vilsandi on tuntud linnukuningriiki, mille rõõmusõnumit kriiskav öökund kutsub „Äike / Thunderi“ esimesel poolel soolasele meditatsioo-

nile saare põhjarannikul. Kümme päeva esimesest salvestisest hiljem üles võetud tormimaailm väljalaske teisel poolel asetub merest pisut kaugemale, nüüd juba metsa sisse, kus vihmababin põrkub oma maandumisotsingutel lugematutel rohekorrustel, enne kui vaibub lõppjaamas.

Siinses äikeses on tõepoolest midagi ürgaugustilikku. Suvisse pööripäeva ümber võib teinekord märkamatul sisse hiilida salanostalgalia augustikuu õhtute järele, kus suve suurus-hullustuses unustatud pimedus end uuesti meelde tuletab. Tulevi „Äike / Thunder“ sobib hästi ette võtta pisut enne keskööd või nii, et vabastada oma pea ja närvisüsteem päevaga kuhjunud pingetest ning lasta looduse puudusel end unele suigutada. Aga kujutan ette, et nende helidega annaks mõnusa loomingulisusega mängida ka mõnes DJ-miksits. Iga-tahes väarib see hetke võtmist ja harjumuspärasest mürast väljaastumist.

VARM & CORREIA – LIVE AT PUREKKARI CAPE

(Ilha Verde, 2023)



■■■■■

Kuulas Talis Paide

Istunud jõekaldal kord koos kaks viisakat teadurit – üks hoidis piipu, teine salvestit. Ühel oli kaja, teisel süntesaator. Vulin läks kajasse, linnulaul moodulisse, mõtted pähe ja piip süntesaatorisse. Istusid teadurid, sekventsissid ja kajasid; karjatasid oma mõtteid ja panid kokku plaadi.

Taavi Varmi & Nuno Correia album „Live at Purekkari Cape“ on elektrooniline kontserdisalvestus 2022. aasta suvel Eesti kõige põhja poolsamas tipus toimunud Biotoopia festivalilt, kuhu on sattunud teadurite viimase kümnemkonna aasta välisalvestused, mida nad siis vastavalt oma äranägemisela muundasid, moondasid ja sünteesisid.

Ja sünteemist siin on. Ja reverb'i on. Ja määramatusse kaduvat kaja; ja vulinaid, vihma, kilkeid, huikuid, linnulaulu, kila-kola ja seda kõike ühendavat ühtlaselt vaikset kriginat ja surinat. Alustades Norras salvestatud veevooga, kuhu lisanduvad paar vana head „Twin Peaksi“ 90ndate akordi ja kerge

TÕUKEIÕUD TARMO SIKK



Foto: Indrek Krasnal

Kust hakkas idanema idee korraldada festivali ja mida hõlmab nn peakorraldamine? Minu meiljaluses seisab „Founder & Heart“. Olen festivali asutaja. Kõik sai alguse videosessioonidest, kus esinetakse ebatraditsioonilistes paikades. Algul astus iga artist üles eri kohas. Soov oli ehitada sama kontseptsiooni peale üles festival. Nüüdseks on Võnge kümneid kordi kasvanud ning selle iseloom ja nimigi muutunud, kuid *pop-up*-lavad (traditsiooniliste kõrv) ja festivali rändamine jäänud. Olen ka Vönke süda. Tegelen kõigega, millega teised ei tegele. Hoian koos vabatahtlikest moodustuvat tiimi, koostan programmi, suhtlen artistide, määndzeride, agentidega, kujundan reklaammaterjale, loon sotsmeediasse sisu, haldan veebi, kirjutat toetuste taotlusi jne.

Kuidas oled üles ehitanud Vönke identiteedi?

Vönke nimi väljendab festivali iseloomu. Ühelt poolt kõneleb see helivõngetest, teisalt võnkumisest mööda Eestit ja festivali ajal eri

lavade vahel. Graafikas hoiame lisaks logole alati laguunisivist värvitooni, muu on muutuv ja värske nagu festival isegi. Tänavuses stilistikas segunevad kuppelmaastikule iseloomulikud topograafilised elemendid, rohulblemotiivid ja sürrealistlikud võnkumisjärged. Kujunduskeele autor on disainer Karen Poimu.

Võnge toimub igal aastal uues kohas. Mis lisakohustusi see „seiklemine“ kaasa toob ja mida juurde annab? Mille järgi kohti valite?

Ehitame alati nullist üles festivalilinnaku – püstitame lavad, toome tehnikat, loome taristu generaatorite, teede, parklate, telklate ja muuga. See on tublisti keerukam kui tavafestivali korraldamine. Ometi kõrvutatakse (arusaadavalt) meie piletihindu konkurentide omadega ja toetusigi jagatakse samadel alustel. Oleme siiski suutnud jääda truuks oma missioonile viia esmaklassiline festivalikultuur ja maailmatasemel muusika Eestimaa eri paikadesse. Nii on esinenud Grammy-võitjad siin-

se looduse rüpes ja miljonid austajaid kogunud artistid pisikeses külakeses. Muutuv toimumiskoht hoiab Vönget uudsena – iga kord on tegemist kui päris uue sündmusega, millel on varasemast kaasas kvaliteedimärk ja tuttav mõnus atmosfäär. Kohtade valikul arvestame looduslikku ilu, aga ka sobivust taristu loomiseks ja omavalitsuse koostöövaheldid.

Mis sunnib praeguses majanduslikus kliimas endiselt üht festivali korraldama? Mis motivatsiooni alla tõmbab?

Missioonitunne. Usun, et rahvusvaheline rändfestival aitab muuta sinest kultuuripilti värvikamaks ja muusikaskeneel ajaga kaasas käia. Motivatsiooni tõmbab alla see, kui ei nähta või tähtsustata kasu eesti kultuurile ja regionaalsusele. Niisamuti see, kui kokkulepetest, lubadustest kinni ei peeta. Või kui Vönke korraldamist nähakse ärina. Tõde on vastupidine. Olen festivali aastate jooksul enam raha panustanud kui riiki. Ajast ei räägigi.

MA TEGIN ENDA DEPREKAST ARVUTI-MÄNGU

2023. aasta noore kunstniku preemia laureaat avab pikseldatud mängumaailmas depressiooniga võitleva noore mehe ühtaegu keerulisi ja banaalseid dilemmasid.

Sanna Kartau

Valdav osa **Samuel Lehikoineni** tööddest kunstnikuna on maalid. Äsja EKA kaasaegse kunsti magistri lõpetanud mehe loenditel domineerivad pingelised rütmid ja kordused, tumedad toonid ja abstraktsed vonklevad vormid, mis võivad meenutada näiteks looduslikult kasvavaid juhtmepuntraid või elusaid, läikivaid, vintskleivaid vinüülvorste. TASE '23 raames parima kunstniku preemia pälvinud installatsiooni keskmes on aga tema loodud arvutimäng „Unemployment Simulator 2018”. Me ei avasta end selles mängus üksikult saarel ega õpi tundma unustatud tsivilisatsiooni, me ei vii ellu suurte panustega narkooperatsiooni ega päästa printsesse, vaid püüame igapäevaelu banaalsuse kammitasest lihtsalt pead vee kohal hoida. Mäng kutsub oma nahal kogema, kuidas hoiduda töötü ja vaimsel heitununa täielikust emotsionaalsest kollapsist. Seda aga just olukorras, kus sotsiaalsed tagatised su kodumaal Soomes on niivõrd head, et massiivset finantsurvet töö otsimiseks ei ole. Kui algul ei pruugi mõte iga kuu kontole kukkuvast täitsa okeist summast ja piiramatust ajast arvuti taga, kitarri mängides või voodis lebedes, eriti halb tunduda, siis arvesse tuleks võtta, mida selline siht ja isoleeritus teevad tõenäoliselt vaimse tervisele.

Aina tühjematena tunduvad päevad, mida üksteisest niisama lihtsalt ei erista, arvutialual kerkivad õllepurkide kuhjad, pidev läbikukkumistunne – mida kauem niimoodi ulpida, seda väiksem on tõenäosus välja saada.

Kui Samueliga Hirvepargis peesisime, rääkis ta, et mäng kujutab teda ennast ajavahemikus 2016–2019. Kunstnik jäi töötuks ja sattus keerulisse tsüklisse, kus läbikukkumistunne süvendas depressiooni, depressioon takistas lahenduste otsimist ja tõi, et tegu on soome mehega, hoidis teda selles raskuses eraldatuna. Pikaajaline töötus korralike sotsiaalsete tagatistega võib tähendada, et inimese ei pea tingimata korterist lahkuma ega ole sunnitud võtma vastu esimest ettesattuvat töökohta. Lehikoineni mäng – ja selle mängimiseks loodud füüsiline keskkond Kunstihoone neljandal korrusel – mõtestaski heaoluühiskonna tähendust, nüüdisaegset maskuliinsust ja meeste üksildust.

Kunstimängude loojate eesmärgid ulatuvad meelelahutuslikest ja populistlikest püüdlustest kaugemale – eesmärk on meediumi väljendusvõimaluste avardamine.

Lehikoineni kodumaad Soomet nimetatakse juba kuueendast aastat järjest maailma õnnelikemaks riigiks¹. Selle mõõtmiseks ei küsita Soome elanikelt nende subjektiivse õnnatunde kohta, vaid kasutatakse muid mõõdikuid, näiteks tervelt elatud eluaastaid või korruptsioonitaju. Nagu Samuel enda magistri-öö teoreetilises osas kirjutab, tekitab see esimese koht kohalikes pigem segadust, kuna sealne rahvus-

lik identiteet olevat seotud pigem „romantiseeritud melanhooliaga, alkoholismi ja stoilisusega”. Võtme- mõiste võib siinkohal olla soomekeelne sõna *sisu*, mis viitab ülimalle vankumatule vastupidavusele, mida paljud soomlased just endale omaseks peavad (vt ka talvesõda, **Mika Häkkinen** ja *Sisu* mägi). Kui inimese aga vaimse tervise või iseloomu tõttu parasjagu *sisu*’ga eputada ei saa, võibki ta sulguda kookonisse, eriti kui tegu on mehega, kes ei täida oma soolisi ootusi parajasti hindede viis pluss.

ÄRA SURE IGAVUSSE

Selle asemel tegeleb mängu „Unemployment Simulator 2018” peategelane YouTube’i vaatamise, kidra tinnistamise ja õllejoomisega, tehes monotoonsest tsüklimisest vaid aeg-ajalt pause, et käia duši all või mikrolaineahjus kiirtoitu üles soojendada. Aina tühjematena tunduvad päevad, mida siult ja vormilt üksteisest niisama lihtsalt ei erista, arvutialual kerkivad tühjade õllepurkide kuhjad, pidev läbikukkumistunne nii professionaalsel püünel kui ka isiklikus elus – mida kauem niimoodi ringi ulpida, seda väiksem on tõenäosus sealt ka tegelikult välja saada. Tegelasel päevaks antud ülesandeid ei ole palju. *Käi duši all. Kandideeri ühele töökohale. Pese pesu.* Kui mõni otsib arvutimängudest väljapääsu elu banaalsusest, siis mina sain mängus igapäevatoimetustega tegelemisest suurt naudingut. Tavaliselt survet midagi märkimisväärset ette võtta ei ole; kui prügi prügikasti ja kirjad loetud saavad, võib päeva tehtuks lugeda. Täevalik.

Kuid olenevalt vaimsest olukorrast võivad säärased tegevused mängu kontekstis sõna otseses mõttes surmivad olla. Lehikoineni programmeeris selle keskmise kolm mõõdikut, mida tuleb kõiki normis hoida: ärevus, väsimus ja dopamiinitase. Tegevusi, mis mingidki õnnehormoonid aktiveerivad, on piiratud hulk, näiteks kitarrimäng, porno vaatamine või kompuutris pelamine. Tüütud ülesanded süvendavad samal ajal nii ärevust kui ka väsimust ja langetavad dopamiinitaset. Aeg-ajalt teeb häält mobiil, mis annab edasi töötukassa või Tinderi teavitusi, esimese neist kurvastab ja hirmutab tegelast, teine teeb loomulikult rõõmu. Päevased ülesanded tehtud, antakse mehele veel suunised pissil ära käia ning siis saabki too juba õndsana magada. Lehikoineni löi nendeks aegadeks mitu *dream sequence*’it, millest mõni kujutab minimängu, mõni sürrealset animatsiooni, näiteks riburada suust ära kukkuvad hambaid (klassikaline stressiunenägu).

KUNSTIMÄNG VÕI MÄNGUKUNST?

„Paar nädalat enne TASE avamist oli mäng ikka veel töös ja mul oli vaja inimesi, kes seda testiksid,” ütles Samuel mulle. „Inimesed mängivad mängu nii erinevalt.” Just seetõttu komistavad testijad *glitch*’ide otsa, millega autor ise või kolm esimest seda testivat vaani kokku ei puutu. Ta parandas auke sisuliselt kuni TASE

avamismomendini. „Seepärast olengi senimaani veidi närvis.” Selle mõeldes kerkis mu vaimusilma ette pilt kaasaegsest kunstnikust, kes kutsub oma teoseid ette valmistades neid kogema neli erinevat fookusgruppi ja teeb siis külastajatega grupiintervjuu, tänu millele ta saab kunstilisi eroreid kaardistada ning timmib siis teost aina selgemasse fookusesse, optimeerib ja kalibreerib seda. Mänguarendusloogika tundub kogemuse ehitamise mõttes palju praktilisem, osaliselt vast ka selle tõttu, et mängus tähendab viga midagi. Valdav enamik kunstist eksisteerib väljaspool konteksti, kus veal üldse mingit tähendust oleks.

Silla arvutimängude ja kaasaegse kunsti vahele ehitas meediakunsti valdkond laiemalt. Esimese äramärkimist vääriv teos oli **Orhan Kıpçak** ja **Reini Urbani** „Ars Doom” aastast 1995, mis kasutas mängu „Doom II” mootorit, kuid asendas mängukeskkonna Bruckner House’iga, kus näitus ise toimus. Mängijad said liikuda mööda näituseobjektide ja neile tagasisidet anda, kasutades selleks verepüssi, värvitõmbeid või teoste tagurpidi keeramist. Nagu Lehikoineni teoseski, kasutatakse mõju süvendamiseks ära paralleelse pärismaailma ja mängukeskkonna vahel. Kıpçak ja Urbani taas- löid isenda näitusekeskkonna virtuaalselt, et võimaldada sellega palju mängulisemalt suhestuda (ja et seda saaks äkki kontrollida?). Sarnaseid küsimusi, aga Eestis, on avanud **Marco Laimre** kuraatoriprojekt „Crawl out Through the Fallout” EKKMis eelmise aasta lõpus, kuid ka NARTi koostöös videomängude muuseumiga LVLup!, kus istutati kokku võimalus retromänge nautida ja kogeda näitusel „Näotus” semiteemaalisi kunstiteoseid, mille valis välja ja kombineeris **Juhan Soomets**. Seega seda atraa on meie pisikesel kodumaal juba veidi seatud küll.

Mängudisainer, kuraator ja õppejõud **John Sharp** teeb raamatus „Works of Game” vahet mängukunsti ja kunstimängudel. Mängukunstkis võib pidada kaas- aegseid kunstiteoseid, mis kasutavad ühe meediumi või algmaterjalina mängu. Näiteks võttis kanada meediakunstnik **Myfanwy Ashmore** oma 2000. aasta teose „Mario Battle No. 1” algmaterjaliks mängu „Super Mario Bros.”, kuid eemaldas sealt kõik vaenlased, kasvuseened, mündid ja ületamist vajavad takistused, jättes vuntsiga Mario omaette tühja maailma ringi tõmbema, kuni nulli jõudnud taimer ta surma kuulutas. Klassikaline väljakutse puudus, mängukogemus illustreerib ehk massiühiskonnas jagatud tühjust.

MÄNGULISTEST AUTOBIOGRAAFIATEST

Lehikoineni mäng sobib minu hinnangul pigem aga kunstimängu katuse alla. Kunstimängude loojad tahavad pakkuda mänguga sellele meediumile ainu- omast kogemuslikkust, et selgemalt ideid sedastada ja publikult paremini kaasa tõmmata. Veel enam, nagu *art rock*’i või *arthouse*-filmide puhul, ulatuvad kunstimängude loojate eesmärgid meelelahutuslikest



Lehikoineni Kunstihoones keset külmiku undamist ja tühje õllepurke. Foto: autoportree

ja populistlikest kaugemale – eesmärk on meediumi väljendusvõimaluste avardamine. Üks kunstimängude pioneere ja Samueli teosega sarnaste mängude autor oli **Jason Rohrer**. Võtame näiteks tema 2007. aasta mängu „Passage”, mille alguspunktiiks on samamoodi autobiograafiline kogemus ning mis rullub lahti kahe- dimensioonilisel mänguväljal ja kasutab lihtsustatud graafikat.

Viieminutilise mängutsükli alguses valib Jason, auto- rile sarnane nooremapoolne valge meestegelane, kas jätkata teekonda oma partneri Laureeniga või ükski. Alustades on enamik mänguväljast tumendatud, seda läbi kõndides avab mängija kaarti aina enam. Kui mees otse labürinti kõnnib, pääseb ta ligi kõikidele aaretele, mis ta teele ette jäävad. Kui ta aga alguses Laureni poole kõnnib, kerkib nende vahele punane piksel- datud süda ja nad on mängu lõpuni ühendatud. Sel juhul ei saa Jason aga mingite aaretele oma eluteel ligi, sest nad ei pääse kahekesi teatud korridoridest läbi. Mängu edenedes vananevad nad koos. Neljandal mänguminutil Lauren sureb, jättes endast maha halli hauakivi. Viendal sureb ka Jason. „Passage”i kogemus on lühike, kuid sügav ja poeetiline.

Olgu mainitud, et Samuel Jason Rohreri loomingust teadlik ei olnud, paralleelid on tõenäoliselt puhtjuhus- likud. Kui uurisin tema inspiratsiooniallikate kohta, mainis ta mulle mängu „Papers, Please”, „Boredom and Repetition” ja „Before Your Eyes” – viimane neist andis talle kujuks ka elu intensiivseima kunstiga seotud nutmikogemuse.

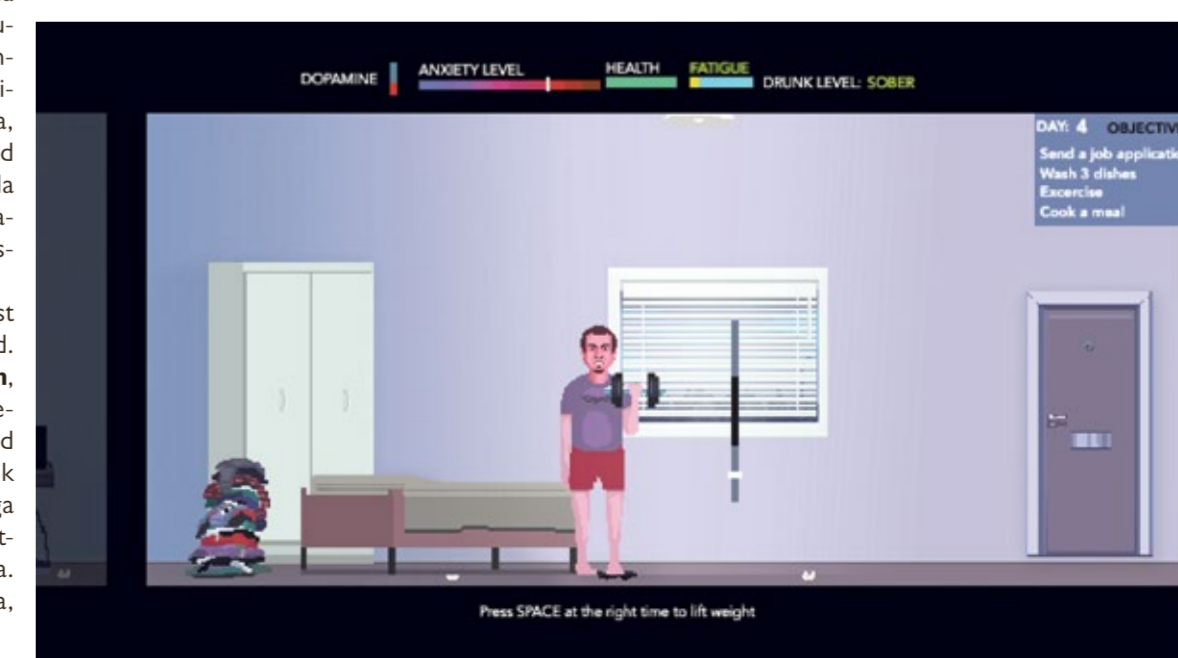
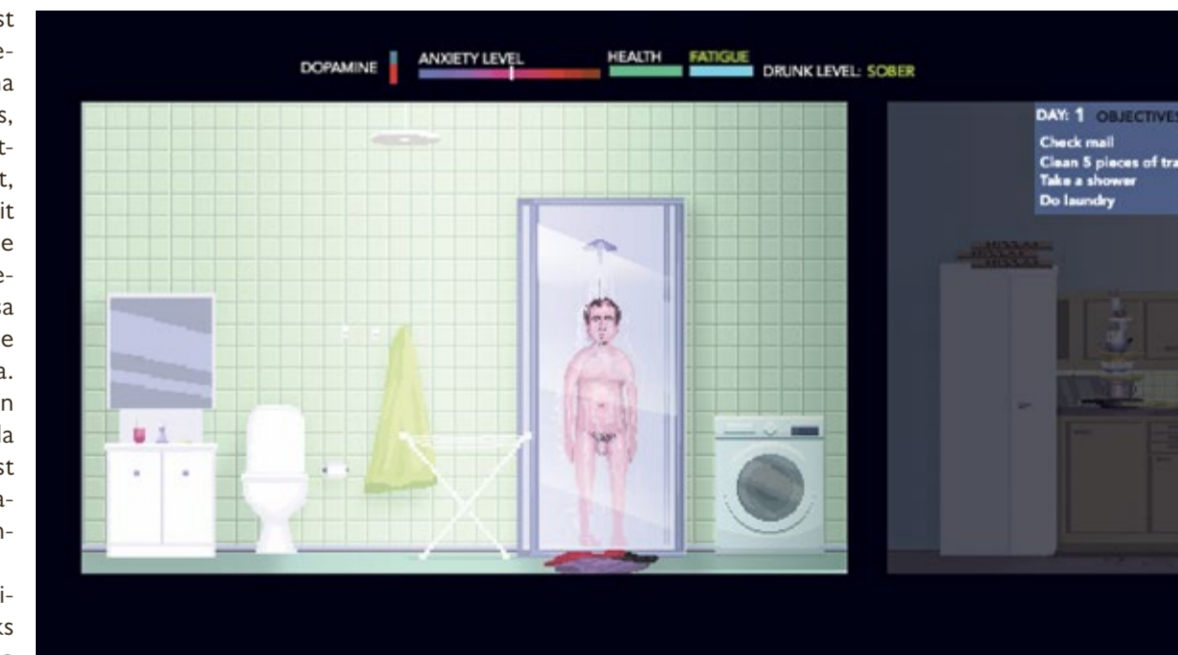
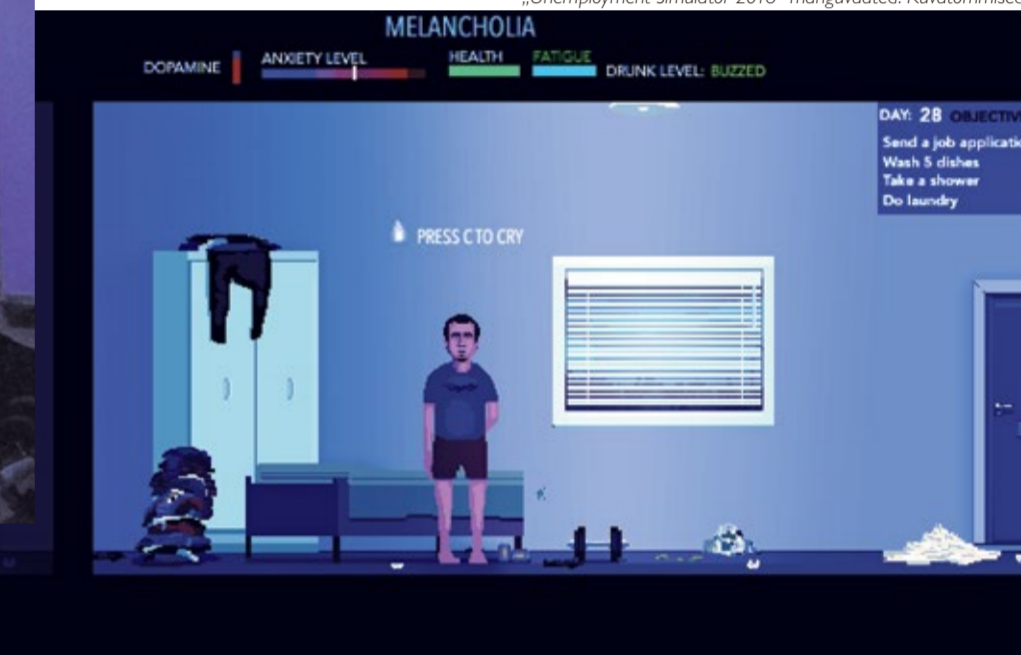
Vanas Kunstihoones „Unemployment Simulator 2018” mängides on meie ümber needsamad õllepur- gid ja pitsakarbid, mida näeme ka mängukeskkonnas (isegi sealne lebrakas tundub väga autentne), surisev vana külmikapp, ette tõmmatud kardinaad. Samuel ütles, et ta soovis kindlalt, et toas oleks kõikjal lebam- as just Pirkka III-olut, odav soome laager, mistõttu ta kodumaal käies seda ka kasti-kaks kaasa tõi, pidades praamikaaslaste segaduses (või isegi halvaks paneva- de) pilkudega kuidagiviisi toime tulema. Helsingist Tal- linnasse õlle toomine võib isegi omalaadse perfokana mõjuda...

Samuel soovis kindlalt, et toas oleks kõikjal lebam- as just Pirkka III-olut, odav soome laager, mistõttu ta kodu- maal käies seda ka kasti-kaks kaasa tõi, pälvides praamikaaslastelt sega- duses pilke.

näiteks kallistan sõpru, kui ma neid näen – sellised väikesed as- jad.” Aga huvitaval kombel võib oma üksilduse ausalt ja refleksiiv- selt mängu valamine seda teha küll. Uurisin ta käest, kas teda üllatab, et tema töö välja valiti. Ta vastas endale iseloomuliku vaik- se ja häbeliku häälega, et üllatas küll: „See on olnud väga intiimne, ime- lik projekt. Ma olen töötanud selle kallal omaette ja on keeruline eeldada, mida inimesed sellest arvata võiksid. Mind üllatab senimaani, et nad sellele pihta saavad.”

¹ Hunter, M. 2023. The world’s happiest countries for 2023. – CNN, 20.03.

„Unemployment Simulator 2018” mänguvaated. Kuvatõmmised



SISSEAHMITUD „LOOMINGULISED REAALSUSED”

Külastas **Bohdana Korohod**, tõlkis **Keiu Krikmann**

Olen sees – sisenen majja – lähenen Karepal asuvale Villa Dombrovkale – istun Tallinnas sõbra autosse – üritan välja mõelda, kuidas minna näitusele, mis asub pealtnäha kuskil suvalises kauges kohas.

Üritan välja mõelda, kuidas minna näitusele, mis asub pealtnäha kuskil suvalises kauges kohas. Juurdlen, kuidas peaks inimene, kellel pole autot ega raha, et mereäärsele puhkemajja ööbima jääda, sellele näitusele üldse jõudma. Siis meenub mulle, et auto ja rahata jõuab Eestis üldse väga vähestesse kohtadesse. Nii et lepin olukorraga.

Istun Tallinnas sõbra autosse. Seekordne näitusekülastus tähendab terve päeva pikkust väljasõitu ning nõuab võrreldes tavapärase tunnipikkuse ja muu elu vahele mahtuva galeriikülastusega ebatavaliselt suurt pingutust ja ettevalmistamist.

MIS SIIN KUNST POLEKS?

Lähenen Karepal asuvale Villa Dombrovkale. Grupp noori naudid akendega verandale viival trepil päikest. Küsin neilt, kas nad teavad, kus näitus asub, või kas keegi võiks mu sinna juhatada. „Seal on pildid seinas ja hobune keset tuba. See ongi ilmselt kunst,” vastab üks tundmatust. Me naerame. Ei saa sellele vastu vaielda. Lõpuks saabub majaemane ja juhatab meid sisse.

Sisenen majja. Klaasruudukesega uksest sisse astudes tunnen kohe, kuidas maja mu endasse neelab. Nagu oleks armastatu palav suudlus mind enesesse tõm-

manud. Igast suunast tulvav valgus on mu oma embusesse haaranud. Ja minust saab lugusid vestve keel. Olen sees. Liigun ühest toast teise, maja on nagu elus keha, uurin tema luid, mis on vaatamata murrretele ja mõradele endiselt üllatavalt tugevad. Püüan ümbritsevatele kunstiteostele keskenduda, aga ei suuda end maja raskusest vabaks võidelda. Sel on peaaegu et inimsarnane kohalolu. Vaatan **H.Davijani** fotot ning seda kattev klaas peegeldab mulle treppe ja mu selja taga asuvat riidepuud peaaegu et ebanormaalselt sümmeetriliselt paigutatud mütside ja kottidega.

Olen sees. Koondan kogu oma vaimujõu, et ümbritsevat mitte tähele panna (enamasti on mul vastupidisega raskusi). Aga siin ma olen, üle saja aasta vana majas mereäärse külas, kus elab 37 inimest. Majas, kus mõned puitkonstruktsiooni osad on märgitud aastaarvuga 1914. Majas, kus õhk on värskem kui seda ümbritsevas metsas. „Vaata teoseid,” püüan endale pidevalt meenutada. Ja vaatangi. Vaatan hooliga. Aga ma ei näe neid. Teosed näivad olevat ühte sulanud puiduga, millele nad asetatud on. Justkui oleks maja nad alla neelanud.

AJALOO KIHISTUSED TEOSTES JA SEINADES

Ühte asja ma siiski suudan märgata – kuivõrd isiklikud mõned tööd on. **Mirjam Variku** teos käsitleb kunstniku kooliaegseid traumaatilisi kogemusi, **Eri Rääsk** mõtiskleb oma perekonnaajaloo teemadel ning **Anna-Liisa Kree** jagab hetki emadusest. Kohati tundsin, nagu oleksin võõra inimese päevaraamatut lugenud. Kuigi ma tahtsin neid lugusid kuulata, kõlas kihiline ajalugu, mida maja oma minevikust mulle sisostas, ikkagi palju valjemalt. Majaemane jutustab, et sinne renoveerimistöo on tema kunst. Ei saa sellele vastu vaielda.

Äkki on niisugused kohad nagu see siin põhjus, miks valge kuubi formaadis galeriid on üldse tekkinud? Siia kaovad teosed ära, peaaegu et lahustuvad. Grupinäi-



Foto: Bohdana Korohod



GRUPINÄITUS „LOOMINGULISED REAALSUSED” (TASE '23. EKA KAASAEGSE KUNSTI MAGISTRANTIDE NÄITUS) VILLA DOMBROVKAS KAREPAL (28. MAI 2023 – 28. AUGUST 2023). KURAATOR SIIM RAIE, KUNSTNIKUD GERDA HANSEN, MIRJAM VARIK, SYED SACHAL RIZVI, ERI RÄÄSK, MARI STEINBERG, ANNA-LIISA KREE, MIA FELIĆ, LARA ŽAGAR JA M.MOJTABA H.DAVIJANI.

tustega on see risk muidugi alati olemas. Veelgi suurem on see oht muuseumites ja galeriides. Minu meelest kasutatakse niisuguseid steriilseid ruume liiga palju ning need kuhjatakse teoseid ja nende tähendusi täis. Selle tulemusel sünnib mitmehäälsuse asemel hoopiski arusaamatu kakofoonia. Kõige markantsema seesuguse kogemuse sain 2022./2023. aasta sügüstalvel Pariisi Palais de Tokyos. Kunstikeskuses oli korraga eksponeeritud neli näitust (kui mitte arvestada kõrvalprogramme), kusjuures kõigis neis osales mitu kunstnikku. Mõnes kohas ei olnud külastajal võimalik isegi vabalt liikuda, kuna selle jaoks ei olnud lihtsalt ruumi ette nähtud. Publikule ei olnud ruumi jäetud. Niisugused kogemused tekitavad küsimuse: kelle jaoks see siis oli?

ET OLEKS RUUMI

Vastupidise näitena meenub Helsingis asuv Amos Rex. Suurem osa sealsetest näitustest on kas isikunäitused või eksponeeritakse mingit osa kunstniku või rühmituse loomingust (**Bill Viola** „Inner Journey” või hiljutine **Hans Op de Beek** „The Quiet Parade”). Ükskõik kui

palju küllastajaid minuga samal ajal näitusesaalis ka poleks, olen alati tundnud, et minu kogemusest hoolitakse, et mulle on tagatud tingimused, et saaksin vaadata ja näha, kuulata ja kuulda. Ja olen alati soovinnud selle eest oma tähelepanu ja ajaga tasuta.

Olgu see galerii, kellegi korter (mõtlen siin **Liis Varese** teosele „Kus sa oled?”) või angaar (**Edward von Lönguse** „Viimsepäeva katedraal” Ülemiste Citys), aga iga ruum nõuab dialoogi kuraatori, kunstniku ja vaataja vahel, läbirääkimist selle üle, mida eri pooltel on üksteisele pakkuda. Villa Dombrovka on kahtlemata omaette „loominguline reaalsus”, ehk isegi liiga võimas, et teistele piisavalt ruumi anda.

Teen viimase pildi ja ahmin ahnelt endasse seinte värve ja tekstuure, värsket õhu puudutust vastu mu nahka ning vana puidu lõhna. Liigun uuesti läbi armastatu suu ning suman mööda tihedat ja õrna valgust õue.

Olen väljas – lahkun Karepal asuvast Villa Dombrovkast – istun sõbra autosse, et Tallinnasse tagasi sõita – üritan välja mõelda, kuidas kirjutada näitusest, mis asub pealtnäha kuskil suvalises kauges kohas.



Foto: Aramusfestival / Jürgen Randma

06.–09.07. VILJANDI HOOVIFESTIVAL

Sel aastal neljandat korda toimuv Viljandi Hoovifestival toob 6.–9. juulil vinoteegi Mulks hoovi kokku kümme muusikakollektiivi ja esinejat eri žanridest. Üles astuvad tuntumad nimed – Maarja Nuut, doom metal'i duo Talbot, Peeter Rebane jt –, aga ka veel oma loometee alguses olevad bändid ja underground-artistid, nagu JoVilja ja Magnus Kampus. Lisaks saab võtta osa näiteks Madis Aesma muusikaviktoriinist, festivali lõpetavad aga 1) sõltumatu plaadipood Psühhotek ja 2) meestetäika! Pilk peale: facebook.com/mulksviljandi



Nagu igal suvel (nüüd juba 11. korda!), kogunevad tänavugi 11.–12. augustil kõik arvajad, kaasamõtledjad ja muidu huvilised Eestimaa südamesse Paldisesse Arvamusfestivalile. Arvukatel lavadel arutavad spetsialistid kõige erinevamatele ühiskondlikult olulistel teemadel, mõtteainest jagub aasta lõpuni või lausa järgmise suveni. Jälgi uudiseid: arvamusfestival.ee



Foto: Annika Vihmann

08.08. FOOKUSES EELARVAMUSED

Paiguti paralleelselt hoovifestivaliga kulgeb tänavu samuti Viljandis peetav [eel]arvamusfestival. Arutelud arenevad kolmes kategoorias, toitudes 1) Viljandi linna alal, 2) targa linna alal ning 3) noortealal, lisaks on festivalil röögi-löögiala, kus antakse head nõu sisukate arutelude pidamiseks ja kus saab end ka välja elada. Kohtumispaik selleks puhuks autovabaks ja jalakäijäsõbralikuks kujundatud Tartu tänavu Tallinna ja Lossi tänav vahelisel lõigul. Uuri lähemalt: facebook.com/loovviljandi

08.08. (PÄRIMUS)TANTSUÖÖ

Viljandist saavad huvilised end 8. juuli õhtuks hõlpsasti juba Võru linna keskväljakule sättida, kus kell 20 stardib Võru pärimustantsu festivali tantsuöö. Pilli mängivad parimad pillimehed, tantsimist juhendavad õpetajad Udmurtist Prantsusmaani. Muusikud ja juhendajad vahetuvad igal täistunnil. Jalakeerutamisele pannakse punkt alles päikesetõusu aegu kell 5 hommikul. Infot: vorufolkloor.ee

21.–23.07. I RUHNU VIIULIFESTIVAL

Ajaloo esimene Ruhnu viulifestival toimub 21.–23. juulil Ruhnu saarel. Kolme päeva jooksul kõlavad kontserdid saare eri paigus, sealhulgas Ruhnu kirikus ja Kultuuriaed, looduses ja rannas. Peale muusika pakub festival ka põnevat kõrvalprogrammi: saab matkata looduses Jaak-Albert Metssoja juhatusel, nautida lühifilmiprogrammi, kuulata loenguid ja osaleda käsitöö õpitubades. Õhtuid täidavad jämmid ja tantsuõhtud festivaliklubis. Info, piletid jm: ruhnuviulid.ee

04.–06.08. KÕUELE

4.–6. augustini vältab Võrumaal Mäeotsa mahetalus „veits diibima elektroonilise muusika festival” KÕUELE. Kümnenat aastat toimuv festivalil esitatakse peamiselt elektroonilist alternatiivmuusikat, sh house, tech house, techno, drum and bass, trap, jungle, psytrance, ambient, electro jazz jne, kokku esineb kuuel laval kolme ööpäeva jooksul üle 60 DJ. Lisaks muusikale on esindatud tänavakunst, performatiivne etendus, installatsioonikunst ning lõppeks ehk veidi luuletki. Uuri asja: koue.ee

11.–13.08. DARK SIDE OF THE MOON

11.–13. augustil toimub HALLis, Suvilas ja uuenduskuuri läbinud ISU saalis kuues elektroonilise ja eksperimentaalse muusika festival Dark Side of the Moon. Paljude teiste seas astuvad üles techno't, EBMI ja industriaalset muusikat segav Blac Kolor Leipzigit, techno-produtsent, DJ ja etenduskuunstnik Lady Starlight New Yorgist ning ukraina produtsent Volodymyr Gnatenko, festivali juhatavad aga sisse klubikultuuri-teemaline aruteluprogramm ning intervjuu Berliini klubi Tresor ühe asutaja Dimitri Hegemanniga. Infot: hall.vision/dsm

15.–19.08. VABADUSE TEATER

15.–19. augustini toimub Narvas teine rahvusvaheline Vabaduse teatrifestival, mille fookuspiirkondadeks on tänavu Ukraina, Tšiili ning Kesk-Aasia riigid. Programmis olevad lavastused etenduvad viie päeva jooksul eri paikades Narva linnas, festivali südameks on Vaba Lava Narva teatrikeskus aadressil Linda 2. Boonusena aruteluhoonikud, filmiprogramm, muusika! Kava, piletid jm: vabadusefestival.ee

16.–19.08. LINNAPAUSSIDESSE UITAMA

UIT kutsub 16.–19. augustil Tartusse kondama ja linnaruumi avastama! Linnafestivali fookuses on sel aastal linnapausid, näiteks tühermaad, tühjad krundid, poolleijäänud hooned ja teised üleminekufaasis paigad. Nelja päeva jooksul saab Tartu eri soppides otsida installatsioone, kaasa lüüa elurikkuse ja garaazide tuuridel, aruteludel kunstnikega ning tavatus paigas puhkeval peol. Osalevad Constructlab (DE), JEJU.studio (PL), Deana Kolenčiková (SK) ja mitmed teised kunstnikud. Silmitse lähemalt: uituituit.ee



Foto: Fotomorgaana

21.–31.08. SAAL BIENNAAL 20!

XX rahvusvaheline etenduskuunide festival SAAL Biennaal toimub 21.–31. augustil Tallinnas. Juubeli puhul kureerib festivali kogu Kanuti Gildi SAALI tiim kollektiivselt, seega illustreerib kunstiline tervik üheksa inimese ühiseid vaimustusi ja valupunkte. Mitmedki tööd tegelevad mõne „nähtamatu teisega” – millegi või kellegagi, kes on välja jäetud, piiridega „siin” ja „seal” vahel, „minu” ja „nende” vahel... Jälgi mängu: saal.ee



Ben J. Riepe „CREATURE”. Foto: Maximilian Mann

25.08. PAUS ISTU MINE

Keithy Kuuspu lavastas „PAUS ISTU MINE” on fragment ajast, mis on varastatud argipäeva kiirest kulgemisest ning asetatud suurenduskaasi alla sooviga jõuda katkestuseni. Kogedes midagi tuttavlikku kummalise nihkega või alludes ülevusest tekkinud perversele ekstaasile, nihestub reaalsus ning ankurdab kogeja olevikku – tekib paus ning võimalus tajuda kogemuse tuuma ilma eelnevalt teadaoleva tähenduseta. Etendus Sõltumatu Tantsu Lava 25., 28., 29., 31. augustil ja 1. septembril. Vt: sti.ee

MUUSIKA TRIIGI SUVI

Saaremaal Triigi sadamas paikneva eksperimenteeriva lava Triigi Filharmoonia 8. hooaeg lubab kena hulka suvised muusikaelamusi, näiteks kõlab 21. juulil Jarek Kasari „Triigi rapsoodia”, 3. augustil mängivad Bachi, Vasksi, Reichi ja Saariahot Triin Ruubel-Lilleberg (viulid), Theodor Sink (tsello) ja Tammo Sumera (elektroonika) ning 12. augustil saab avastada Eesti Jazzliidu eriprogrammi. Jpm! Infot: facebook.com/TriigiFilharmoonia

KUNST NAISTE GRAAFIKAT

Kumu näitusel „Läbi su silmaterade musta kuru” saab kogeda inspireerivat sissevaadet 1960. aastate teisel poolel esile tõusnud eesti naisgraafikute loominguse. Teostes tuleb esile tähelepanelikkus ümbritseva keskkonna vastu, näine olemise eri tahud, läheduse, hooli ja intiimsuse nähtavaks tegemine, sõprus jpm. Fookuses Concordia Klari, Silvi Liiva, Marju Mutsu, Naima Neidre, Kaisa Puustaki, Marje Taska, Vive Tolli, Aili Vindi, Mare Vindi ja Marje Üksise looming, kuraatorid Maria Arusoo, Eha Komissarov, Eda Tuulberg. Uuri: kumu.ekm.ee



Foto: Alesia Svanelder

Bohdana Korohod on Tallinnas elav ukraina kunstnik ja kirjanik. Tema praktika põhineb peamiselt tekstil ja liikuvatel pildidel. Alates 2020. aastast osaleb ta e-lektroni tegevustes.



Foto: erakogu

Keiu Krikmann on kirjutaja, tõlkija ja kuraator. Alates 2021. aastast töötab ta kunstiajakirja A Shade Colder toimetajana.

HOIA
MIND

TALINNA
RUNSTIHOONE
TALINNA
ARTHAAL

Kuidas saada empaatiliseks
ja hoolivaks maalaseks?

HELLALT HOIA MIND

Agnė Jokšė, Bas Jan Ader,
Elīna Vītola, Hanna Piksarv,
Keiu Maasik, Maija Mustonen,
Mark Raidpere, Marko Mäetamm,
Morta Jonynaitė, Sandra Kosorotova,
Sarah Nõmm

Kuraator:
Siim Preiman

K-P: 12-19

Jaan Koorti 24

kunstihoone.ee

LASNAMÄE
PAVILJON

8.7.

— 24.9.23